

KURD EWRÛPE

Pirtûxaneyya Kurdî-Rêza Lêkalînê : 1

Beyhani Şahin

**LÊKOLÎNEKÎ QICIK
LI SER ZIMÊN**

FIRAT YAYINLARI

Bêyhanî Şahîn

**LÊKOLÎNEKÎ QICIK
LI SER ZIMÊN**

Fırat Yayınları

FIRAT YAYINLARI : 28

Temmuz 1995

Genel Dağıtım

Fırat Yayın - Dağıtım

**Divanyolu Cad. Binbirdirek İşhanı No:15
Sultanahmet-İstanbul
Tel:(0 212) 516 05 91 Fax: 518 84 15**

Baskı: Ceylan Matbaası

PÊŞGOTÎNEK

Wek ji edet em jî di destpêkirina hejimara me ya yekemîn da dixwazin ji xwendevanan ra *rojbaş* bibêjin. Di vê pêşgotina me ya kurt da dîyarîye ku em ê mekanibim bersîva gotina **Kurd-Ewrûpe** bidin, û hette em ê di nav hejmarekî da jî mekanibim. Mîna ku ji navê weşana me jî bellîye bersîva vê pirsê hewcedarîya lêkolînên hêja, kur û fireh e.

Di destpêkirina dema sedsala 18'an û vir da zimanên roava li ser zimanên rojhilat lêkolîn û xebatên xwe yên hêja her wiha heta îroj domandine û wek dîtbare wê di rojên dahatu da jî dîsan wisa jî bidome. Di dema destpêkirina van lêkolînan da tiştê ku zimanzan rastê hatine ew jî di navbenda wan zimanan da têkilîyên gelek nêzikî hev in, bûn e. Di vî warî da zimanê Medî (*Awestî, Zendî*) û Sanskritî rolên pir mezin girtin e. Mesela gava pirtûka bi saya zimanê Medî hatiye bershivandin. Ji paş wan lêkolînan tê dîtin ku di nav gelek zimanan da mîna ku ji eynî bingehê, kokê têne, belgeyên pir girîng hatine derxistin. Gava bi derxistina wan belgeyan zimanzanan jibo ku hin zimanan di nav komekî da bicivînin û navekî lê bikin, jê ra Îndo-Germanîsch (Hînd-Germenî) gotine û ji navê derketine. Paşê hin kesan navê Hînd-Cermen mîna Hînd-Ewrûpe bi nav kirin e. Li gorî me van navandinana tu wateniyekî nikanin bidin. Çima nikanin? Çiku jibo destpêkirina van zimanan heta zimanî Sanskritî paşda çûyî nêbese û çewtiyekî ye. Dîsa wek bi navê Cermen navandin jî nerastîye û navandinekî bi dilxwazîye.

Berî du -sê salan min daxwaz dikir ku kovarekî wiha bidim weşandinê û hin pirsgirêkên zimanê Kurdî bi rêk û pêk bi metodêkî zanistî bikolînim û bibersivînim. Lê ji ber hin sedeman min nekanîya bidim weşandin. Dawîya dawîn min got bila çî dibe bibe ez ê bi weşandina vê kovarê bikim û min wiha jî kir. Ez ê taybetî li ser dîrok û etîmolojîya zimanê Kurdî û li ser zimanên kewn yên rojhilat bisekinim. Di vî warî da lêkolînen ku li ser zimanê Kurdî hatine kirin mixabin ku gelek kêr in û

yên ku hatine kirin jî di naveroka xwe da înkâr kirina zimanê Kurdî zêdetir tu maneyan nadin. Wek tê zanîn tiştê ku dewletên dagirker anîne ser serê zimanê Kurdî bi rastî nehatiye ser serê qelandî. Her dewletekî dagirker li gor xwe hin teorîyên xwe yên sosret afirandiye û ajotiye meydanê û mixabin ku bi wan teorîyan (?!) jî mêjîyê gelek kesan jî şuştin e.

Nivîsa min ya bi navê "lêkolînekî qicik li ser zimên" gava ez jibo "konferansa zaravayên zimanê Kurdî ya navneteweyî" hatibûn vexwandin min amade kiribî (06-08/01/1995 Berlin). Li vir min hin bi nivîsên din ji ya berê firehtir kir.

Wek her weşanî em jî, jfbo ku kovara me biweşînin rastî pir dijwarîyên mezin hatine û hê jî em ê bêne. Di warê aborî da astengiyên me ji hemû dijwarîyan zêdetir e. Niha tiştê ku ez ji xwendevanan daxwaz dikim bila xwedîyê kovara xwe derkevin, bila bidin xwendin û bi çî awayhi dibe bila bibe, bila alîkarîyên xwe ji me kêr nekin. Yanî jibo ku em hejimara me ya duwemîn derînin, her tişt ji xwendevanên me yên ezîz û welathezan ra maye. Heta hejimara din bimînin di xweşîyê da

Beyhani Şahin

LÊKOLÎNEKÎ KICIK LI SER ZIMÊN

Lêbelê, her çiqas ev konferensa, „konferensa zaravayên zimanê kurdî ya navnetweyî“ hatibe bi nav kirin jî, ez dixwazim li ser etîmolojî ya zimanê kurdî bisekinim. Ji ber ku, gava bingeha zimanekî bi vekirî neyê zanîn û ji hêla din va jî rêzimana vî zimanî bête nivîsandin, dîyarîye ku wê çewtîyên gelek mezin bêtin çêkirin. Em bi mixabin jî dibêjin ku, zimanê kurdî ji ber van sedeman heta îroj gelek hesarên mezin jîya ye. Divê niha berî gelek çalakîyan, dîroka zimanê kurdî bi xebatên hêja bête kolandin û jibo „kurdî ya nûh“ çavkanîyên herî bingehîn, herî girîng bi vî awayî bîn amade kirin.

A niha em naxwazin li ser destpêkirina dema zimanan, çawa bûye û kîjan zimanî ji kîjan zimanî bandora xwe hilgirtîye, bi dûr û dirêj bipeyîvin. Lê dîsan jî berî ku derbazî hin gotinên din nebûme, dixwazim li ser zimanên ku bi navê „hînt-ewrûpî“ tên navandin çend gotinan bêjim.

Derketina zimanê „hînt-ewrûpî“ li coxrafya kurdistanê destpêkiriye. Ev gotin di van salên dawîn da ji

alî hin kesên dîroknas û zimannasan va jî hatiye gotin. Wekî tête zanîn hîma zimanê „hînt-ewrûpî“ bi zimanê Hîntî va tê gêradayîn. Destpêkirina vî zimanî jî du hezar sal (2000) berî zayînê ye; an jî wisa tête gotin. Li gorî me evan gotinana di nav xwe da tu rastîyekî nikarin îfade bikin. Çima nikanin? Em li ser vê pirsê gelek sekinîne û me li ser zimanên kevn xebatên xwe bi salan dûr û dirêj, kur û fireh ta roja me ya îroyîn domandîye. Em ê li jêr jibo gotinên ku em îdîa dikin çend nimuneyan bidin. Nimuneyên ku em dixwazin bidin wê ji çend cinavk û daçekan bê holê. Ji alî din va xênjî evan nimuneyan mirov dikare bi sedan mînakên din jî bide.

Dîsa Prof. Egon von Eiskstedt di pirtûka xwe ya bi navê „İlk Çağlardan Günümüze Türkler-Kürtler_İranlılar“da wiha dibêje: „Bi pêvajoya hezar salan kesê Mezopotamya’yî tekoşîna xwe kiriye. Li van çîyan, van begên ku serên xwe xar nedikirin yan derbazî hêlê Asurîyan yan jî derbazî alî Akadan dibûn. Îste tam jî, ji li vir xelkê Hînt-Germen belavî Mezopotamya’yê dibe. Ev xelkên Hînt-Germen di mabeyna 2000 salî ya **berî zayînê** da ji van çîyayan gî Mezopotamya û Babil dagir/îstila kirin. Ev dagiriya biyanî 400 sal domand.(B.Z 1600-1171) Vana di mabeyna Dîjle û Firatê da dewletek ava kirin, dewletê ku bi herî omrê dirêj bû“, dibêje (rûpel 47, Firat Yay. Eylöl 1993).

Gelî guhtar û rewşenbîrên hêja, wekî herkes jî dizane zimanê herî kevn û yê nivîskî bi xwe zimanê Sumerî ye. Vane çend salin ku em li ser zimanê Sumerî û Kurdî dixebitin û hevberkî kirina van herdu zimanan di xebatê xwe yê bi navê „Ceribandinek Li Ser Zimanê Sumerî-Kurdî/Etîmolojî“ da, bi hezaran bêje kom kiriye û etîmolojî ya bêjeyan jî bi nimereyan daye. Lê belê van peyvên ku di zimanê Sumerî û Kurdî da wek hev in bi dehan di nav zimanên din da jî xwe nîşanî me didin. Ger ewqas bêje di nav van zimanan da ewqas pir bin û bi belgeyan jî bîn îspat kirin, ma em ê dijberî van çi bibêjin? Yanî niha em dikarin bi hêsanî bêjin, zimanê ku bi navê *Hînt-Ewropî* tê naskirin bi eslê xwe, ango bi kokê xwe va bi zimanê Sumerî va girêdayî ye. Binêrin William H. McNeill di pirtûka xwe ya bi navê *Diroka Dinyayê* da çi dibêje: *Dibe ku hemu cureyên nivîsên ku têne zanîn, an direk an jî îndîrek ji zimanê Sumerî peydah bûyî bibin. Ew xelkên kevn ên ku nivîs nivîsandin peydah kiribûn, incax jibo kê dêhna xwe yê xwedê daye û kê nedaye dixwastin binivîsinin, sîrrê keşîşên sumerîyan, hunerên ewan ên ku bi qebiliyetên newaze anîbûn meydanê, xelkên din ji seyyaran paş hînbûna derfetên nivîs nivîsînê, dibe ku serkeftinî bibin* (r. 26, V Yayinlari, 1989 Istanbul).

Belê, keşîşên Sumerî di vî warî da rolên zor giring leyistine û ji Mezopotamya'yê bigirin heta Çîn'ê, Îndonezya'yê, Efrîka'yê, Rusya'yê, Yinanîstan'ê, Îtalya'yê,

Îspanya'yê, Îrlanda'yê, Îngilîstan'ê û ta Skandînavya'yê nivîs nivisandin belav kirine. Heger rewşa evan zimanan li gorî ku em dibêjin hatiye pê, wê çaxê zimanên ku bi navê „Hînt-Ewropî“ hatine bi nav kirin, divê bi eslê xwe va wek „Zimanê Sumer-Ewropî“ bê nav kirin. Lê hema wekî tê zanîn , îroj li tu derekî zimanê Sumerî nayê peyivîn. Incax wek her zimanî, zimanê Sumerî jî li dinyayê li cîyekî pêk hatiye. Ma ew derê ku zimanê Sumerî peyda bûye ne coğrafya kurdistan'ê ye? Ma li dinyayê tu belgeyek heye ku, hîma ziman û gelê Sumerî bi coğrafyek din va girê bide? Jibo bersîva van pirsan ne hewceye ku em bijên, na!

Heta îroj her çiqes gelek kes derketine û nijada neteweya xwe bi Sumerîyan va girêdane jî, nekanîne li hember rastîniya dîrokê ewqas dûr û dirêj ramanên xwe bipêtin (biparêzin). Çiku di vî warî da van kesena jî lêkolînên zanîtiyê zêdetir li gorî dilxwaziyên xwe lêkolînên xwe çê kirine. Dibe ku ev gotinên li jor û hin gotinên hê gelek zêde jibo me jî bête gotin; lê hema xem nîne. Ji ber vê dabasê em tu carî bi dilxwaziyê lêkolînên xwe çênakin, jixwe çî hewcedariya me û çî jî hewcedariya gelê Kurd bi lêkolînên wilo heye.

S. N. Kramer çiyayên Zagros mîna Welatê Sumerîyan dipejirîne û dibêje ku; Sumer ji herêma çiyayên Zagros hatine xar û çanda Ubeyt ya bi cotyariya neolitik li ser gelên xumalî hikimdarîyên xwe çêkirine, dibêje (ji

Alâeddin Senel, *Ilkel Topluluktan Uygur Topluluga*, r. 197, V Yayinlari, 3. baski, 1991 Istanbul).

Ji ber têkilîyên di navbera Kurd û Sumerîyan da, an jî bi gotinekî din ji ber wekhev bûna gelê Sumer û Kurd em dixwazin bi eşkeretî wek navê *Zimanê Kurd-Ewrûpî* bi nav bikin. Divê tu car neyê bîr kirin ku bingeha van zimanan zimanê Sumerî ye. Û bandora vî zimanî ne tenê li ser zimanên **kurd-ewrûpî** bûye, dijane li ser gî zimanên din jî bûye. Gelek sosrete û hêjayî gotinêye ku hin bêje hene ku di zimanê dîmatîyên (xumalî, xwecîh) Awistralya'yê da jî xwe li me xuyandin didin. Mesela di zimanên dîmatîyên Awistralya'yê da bêjeya „ku“ maneya *xwarin/as* dide û, gava li dûhev du caran hate dubare kirin, yanî mîna „ku ku“ hate gotin jî maneya *as xwarin, xwarin xwarin* dide. Baş e, ma koka van bêjeyan ji ku, ji kîjan zimanî tê? Dîyarîye ku ji zimanê Sumerî raste rast tê. Aha ji we ra ji zimanê Sumerî çend heb mînak:

kú „as/xwarin xwarin“ (di kîldepresa bi numereya 15.27 ‘an da).

kú „xwedî kirin“ (... 15.27 ...).

kú „(tevgera) xwarin“ (... 2.55, 3.138, 5.125 ...).

kú „(alif) xwarin“ (... 21.56 ...).

kú „mîtin, mêtîn, mêhtin“ (... 15.217 ...).

kú „daqulandin, daqurtandin, daûrandin“ (... 18.64 ...).

(...)

Bêsik mînak gelek zêdene û hêjayî nirxandinêne. Mesela welatê ku nêzî Awistralya'yê ye, ango welatê Îndonezya'yê jî ji vê nasîba xwe girtiye. Ger me rewşa erdnigarîyê ji ber çav derbaz kir, em ê di vî warî da tenê jibo zimanên dîmatî yên Amerîkayê zêde tiştan nebêjin.

Her çiqas li gorî zimanan merî nikaribe jibo gelek pirsan bersîvê bide jî, dîsan jî di roja me ya îroyîn da ziman gelek rolekî mezin dilîze. Dilîze, ji ber ku ew kesên ku dibêjin ziman ne ewqas girînge, mixabin ku dîsan van kesana li ser zimanan dixebitin û dixwazin zimanên xwe bi zimanên herî kevn va girêdin; ango bi zimanê sumerî, hetîî, hurî, urartî, medî, mîtannî û bi yên din yên ku li Mezopotamya'yê û Kurdistan'ê jîyan e. Dîsan mixabin ku, gava evan kesana bi gotinên xwe yên ku mêjîyê mirov tu carî nikare bipejîrîne, derdikevin holê, dibin lêkolîvan, dibin pîspor, dibin mirovên herî zana û gelek tiştên din. Lê gava camêrek derkeve û bêje: „Van zimanên kevn li gorî me bi zimanê kurdî va girêdayî hev in“, de hun sêri (mêyzî) hengemeyan bikin. Wê çax van kesana dibin dîn, dibin nijatperest, dibin bêaqil û hwd.

Di van salên dawîn da çend nivîskarên kurd jî derketine û li gor ramanên xwe çend îdîa yên xwe berepêş kirine. Di van pêsniyaran da yên ku herî balkêsin û cîyekî girîng digirin jî, gotinên ku li ser zimanê kurdî hatine gotin in. Ma çima cîyekî girîng digirin? Ji ber ku, di nav van îdîayan da, çewtîyên ku mêjîyê mirov nikare bipejîrîne,

hatine kirin/nivîsandin. Etîmolojî ya bêjeyan wek çîrok, çîrçîrok û sitranan hatine nivîsandin. Naxwazim li vir navên çend kesan bidim. Ji ber ku herkes bi xwe zane. Divê rewşenbîrên kurd, xwe, ji van xebatên nebaş xelas bikin. Ma li dinyayê çend xelk hene ku ji kurdan bêtir bi lêkolînên zanyarî pêvistîyên xwe hebin? Mixabin ku xênji kurdan li meydanê tu xelk tune.

Li gorî me, jibo kurdî ya nûh tiştê ku herî girînge, yek ji van zimanê Medî'ye. Kesên ku li ser zimanê kurdî xebatên xwe dikin , divê zimanê Medî wek bingehîn bigirin. Xebatên ku me li ser vî zimanî kiriye, xwe li me vekirî nîşandaye ku, mirov nikare herdu zimanan ji hevdu cihê bike. Ev gotina me jibo hemu zimanên ku li mezopotamya'yê jîyane dikane bê pejirandin.

Jixwe em ê di rûpelên paş da jî mînakên xwe kur û fireh bidin. Her çiqas wiha bibe jî, dîsan jî çend mînakên ku wê di nivîsên me yên paşînî da cîh negirin, dixwazin li vir li xwendevanan pêşniyaz bikin. Wek me berê da jî gotiye, bandora zimanê Sumerî gelek xurt li ser zimanan bûye. Bandor, di nav zimanê Xaldî (urartu) û Hurrî da jî xwe li me nîşandin dide. Wek mînak: Di zimanê Xaldî da bêjeya *šala*, ya ku maneya *keç*, *qîz* dide; dîsa di zimanê Hurrî da jî bêjeya *sila* eynî manê dide. Lê belê bêje aîdî zimanê Sumerîye û di Sumerî da heta bêjeya *sal* (di kîldepresî bi numereya 5.233'an da) pasda tere. Bêje, maneya *rûva/navrana jinan*, *orxana jiniyê* dide û, dîsa

sal^{sa-al}-la jî maneya *rûv*, *navran û navran(-a jinan)* (di kîldepresî bi numereya 15.1435'an da) dide.

Ne hewceyî dirêj kirinêye, jixwe em ê di hejimarên me yê da hatû da lêkolînên me yê ku li ser zimanê Sumerî û zimanên din yê ku li Mezopotamya'yê û Kurdistan'ê jîyane, kur û fireh bidin. Li gorî van lêkolînan em ê gî bi tevayî jî bibînin ku, tiştê ku em dibêjin, yanî ev gotina ku me li jor jî got, zimanê Sumerî û Kurdî ji eynî hîmê tîn, wê bi mînakên bête berepêş kirin. Di eynî demî da ji ew xelkên kewin yê ku kal û bavên Kurda bûn jî, em ê mînakên xwe li cem bidin.

Zimañê Toxarî jî ji van gotinên me nikane xwe rizgar bike. Dîsa ev zimana li gor zimannasan jibo zimanên **kurd-ewrûpî** pir girînge. Gava me sêrî (mêyzi) vî zimanî kir, wekî ku xwe jî dîtbarê, em ê bi hêsanî pê bigêhêjin ku ev zimana jî di nav zimanên **kurd-ewrûpî** da xwediyê rolekî asîkare. Lê hema vî zimanî ew bêjeyên ku bi zimanê Kurdî va hevcotên hev in, li gor qeyîdeyên xwe gelek cuda guhartîye. Belam, ev qeyîdeyên cuda di nav zaravayên Kurdî da jî hene; incax ew nayê vê manê ku, zaravayên Kurdî ji hev cuda ne, ne ji eynî kokê tîne. Her wiha ev cudahîyana jibo zimanê Toxarî jî divê wisa bê pejirandin. Wek mînak:

Toxarî

ñakte [A ñkät]

cake

Kurdî

xwedê

cem

<i>genna</i>	<i>jin</i>
<i>tañ [A tñi]</i>	<i>(ya)te</i>
<i>meñe [A mañ]</i>	<i>meh, mang</i>
<i>ñu [AB]</i>	<i>neh(e)</i>
<i>ñwe [A ñu]</i>	<i>nû, nûh, new</i>
<i>yšiye [A wše]</i>	<i>sev</i>
<i>salyiye</i>	<i>sole-d (zazakî = xwê)</i>
<i>pikul</i>	<i>sal</i>
<i>swese</i>	<i>silî</i>
<i>pär</i>	<i>birin</i>
<i>pärsk-</i>	<i>tirsîn</i>
<i>prek-</i>	<i>pirsîn, pirs kirin</i>
<i>ku [=A]</i>	<i>kutî</i>
<i>kē_u [ko]</i>	<i>ga</i>
<i>keni[*kanwe]</i>	<i>junî, çok, çong, qomik, kab</i>
<i>kna [=A]</i>	<i>zanîn</i>
<i>krake [=A]</i>	<i>qirêj, qilêr, gemar, semar</i>

Mînak ne tenê ev çend heb in, dijane diha gelek pir in û hêjayî nivîsên kur û fireh in. Van mînakên ku me li jor dan e, hema hema gî di zimanên **kurd-ewrûpî** da hene. Me xwast ku li vir çend heb bêjeyên zimanê Toxarî û Kurdî hevberkî bikin û bi vî awayî jî kesên ku têkilîyên xwe bi vî zimanî va hene, bi van wekokan jî nîşandin bidin ku ev herdu ziman jî bi bingeş û bi naverokên xwe va girêdayî hev in. Lê di nav van herdu zimanan da, zimanê

ku herî nêzikî zimanê Medî û Sumerî ye , ew jî zimanê Kurdî ye.

Di zaravayên Kurdî da zaravayekî wek ya herî bingehîn pejirandin dîyarîye ku çewtîyekî pir mezin e. Ji ber ku ew hin bêjeyên ku di zimanê Sumerî, Hetîti, Medî, Kassitî, Hurri, Mîtannî, Subarî û êd. da hen in, mixabin ku di zaravayên mezin da, ango Kurmancî û Soranî da tun in, di zaravayên an jî di devokên herêman da xwe xuyandin didin. Ji ber vê jî divê kesên ku mujilîyên xwe bi zimanê Kurdî va hen in, gerek bala xwe baş lê bidinê. Mesela di zimanê Medî da bêjeya *zaredhya* wateya *dil* dide, lê belê bêje di zaravayê zazakî da wek *zer* sekinîye û ji bêjeya *dil* bêtir xasî maye. Dîsa di Kurdiya rohilat da mîna *zik*'e. Bêje heta zimanê Hetîti paşda diçe û hê gelek zimanên din da jî heye. Di zimanê Hetîti da *ker*, *kard-*, *kardi-* (genîtif *kardiyas*), Palayî *kart-*, Sanskritî *hṛdaya*, *hṛd*, Afganî *zirah*, Ermenî *sirt*, Osîya Basur *zarda*, Dîgorî *zerde*, Toxarî *zärdä*, Latinî *cor*, Îngîlîziya Kewin *hart*, Î. ya nûh *heart*, Cermenî **hertan*, Yewnanî *kér*, Îrlandî ya Kewin *crida*, Lîtvani *širdis*, Rusî *seredina*, Holandî *hart* wateya *dil* dide û hê di nav zimanên din da jî mewcude. Bêje di zimanê **kurd-ewrûpî** da jî mîna *kêrd-*, *kṛd-* tê siviyanandin (karanîn).

Mînakê din jî *an*, *ana*, *anê* yanî *dê*, *dayik* e. Bêjeya ku em dixwazin li ser bisekinin ew jî bêjeya *ana* ye. Bêje di zimanê Tirkî da jî wek *ana*, *anne* derbaz dibe. Dîsa

Hetîti *anna-*, Luwî *anni-*, Lîkî (Lîkyayî) *eni*, Palayî *anna-*
ye û li gorî me koka bêjeyê heta tîpa (= bêjeya) *a* diçe û
peyvekî Sumerî ye.. Wilo ku, di Sumerî da:

a (ji *a* 1.) „ana, anê, dê, dayik“ (... 15.1416 ...).

Lê belê bêjeya *a* jî ji alî etîmolojîyê va heta bêjeya *a*
l. diçe. Wiha ku:

a (1) „dan ber girtin, hilberandin, xetandin, zeyandin,
zayîn“ (... 5.1 ...).

^{a-a}**a** (ji *a* 1.) „dan ber girtin, hilberandin, xetandin,
zeyandin, zayîn“ (... 15.969 ...).

a (ji *a* 1.) „zeyandin, zayîn“ (... 5.1 ...).

(...)

(Bnr: *Sümerce-Kürtçe Üzerine Bir
Deneme/Etimoloji, Cilt 1.*, Bêyhanî Sahîn, hê çap nebûye).

Bêjeya *a* (dayêk) ji maneya *a* (zayîn) xuliqîye. Ango
bêjeyên *jin* û *dayik* ji maneya *zayîn*'ê peydah bûne. Mesela
di zimanê Kurdî da bêjeya *jin* ji maneya *zayîn*'ê xuliqîye.
Û tu pêwendîyên xwe bi bêjeyên *jîyîn*, *jîn* û *jîyan*'ê va tun
e.

Di nav Kurdên ku nefî Anadolîyê bûne da, jibo *dayik*
bêjeya *a* bi kartîn in. Yanî gava zarok bang li dayika xwe
dike wiha dibêje: *Ayê* (yanî *dayê*) dibêje. Di nav bêjeya
ayê da tîpa yekemîn, yanî *a* têtê maneya *dayik*, *y* gîhanek û
ê jî *rewşa mê* nîşandin dide. Bi şiklekî din: **a** = *dayêk*, **y** =
girêk, **ê** = *rewşa mê*. Li herêma ku ez bi xwe jî jîyame, dîsa
bêjeya *anê* bi kartê.

Î. Z.Eyüboğlu jibo etîmolojîya bêjeya *anne* wilo dibêje: „Di devokên Tirkî da: *aba, apa, ana...*di dengên *b, p* da her çiqas wergerek li dengê *n* hebe jî, ji koka *an* ya ku di zimanê Hetîtî da ye nikane bêtir şunda biçe. Bêjeyên ku di zimanê Hetîtî da derbaz dibin, yên piranî, hatina ji zimanên kewin yên Anadolîyê ji ber çav nayê dûr xistin, çavkanîyekî Anadolîyê bûyina koka *an* vebirî ye“, dibêje (*Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, rûpel 33, Sosyal Yayinlari, 1991 Istanbul*). Dîyarîye ku camêr di vî warî da nav xeletîyekî daye, yanî koka bêjeyê heta zimanê Hetîtî paşda birin, bi vî zimanî va girêdayîn û mîna bêjeyekî xweru î zimanê Hetîtî hejmartin, koka *an* mexsusî zimanên Anadolîyê ye gotin, neraste. Ji ber ku bêje bi xwe, ji binî heta serî Kurdistanî ye, Mezopotamyayî ye û wek me bi mînakên jî nîsandin da aîdî zimanê Sumerî ye. Me dikaniya numuneyên xwe gelek zêde bikira, lê belê ma ew wekokên ku me dane nebesin? Î. Z. Eyüboğlu li ser vê mijarê ango li ser bingeha zimanan qesî ku ji xwe hati ye, dixwaze zimanên Anadolîyê dayne ber zimanên Kurdistanê û Mezopotamya'yê. Heger bandora ziman û çanda Kurdistan û Mezopotamya'yê li ser erdnîgarîya Anadolî'yê tunebûyana, wê Anadolî'yê bi tena serê xwe tu wateyek nekarîbûya bidana.

Di nav gel da hin bêje hen in ku heta li destpêka cîhbûyîna mirovahîyê paşda diçin. Mirov bi hêsanî dikane bêje van bêjeyana bi tena serê xwe wek dîroka mirovahîyê

ne. Ji alî din va hin kes hene li dijberî van bêjeyan derdikevin û dixwazin van bêjeyana bi bêjeyên nûjen va biguherîn in. Her çiqes em nûjen dibêjin jî bi xwe ne ji nûjentîya xwe, lê bi bê nûjentîya xwe wek numuneyên herî sosret li holê tip û tazî dimîn in. Di Kurdî da ango di nav gelê Kurd da jibo bêjeya *doxtor* bêjeya *avza-n* bi kartê. Mixabin ku hin kes li dijî vê bêjeyê ne. Sedem jî kewn bûyin e. Li gorî me ev nexweşîya ji Mamosteyên Mezin Tirkan pêmahîyek e. Wek me got, bêjeya *avza-n* jibo maneya *doxtor* bikartê û bêjeyekî xasî ya aîdî zimanê Sumerî yê, ku di zimanê Sumerî da jî seba eynî manê hatiye bi karanîn. Di Sumerî da wek *azu* (*a-zu*) tê nivîsandin û ji bêjeya *a* û *zu* xuliqîye. Bêje di kîldepresa bi numereya 1. 106'an da maneya *khahîn*, û di kîldepresên bi numereyên 2.113 û 5.16'an da maneya *falbêj*, *falevêj*, *bextbaz*, *remildar* dide. Dîsa ^{li}*azu* maneya „doxtor, magî, sêrbaz“; ^{li}*azu tur* „doxtorê stajyer (?), ^{li}*azu sag* „serdoxtor“ û dîsa ^{munus}*azu* jî maneyên *jindoxtor* û *jina magîvan/sêrbaz* dide. Maneya bêjeyê yê xasî, wateya *zanyarê avê*, ye. Kite (=bêje) ya yekemîn *a* „av“, û ya duwemîn *zu* jî maneya *zanîn* dide. Herdu bêje jî di gî zimanên **kurd-ewrûpî** da derbaz dibin. Bêjeya *zanîn* ji bêjeya *zu* tê. Bêjeya *azu* ji hêlê din va di Akadî da *asû* (doxtor), Aramî *'āsīā* (doxtor), *'assī* (xwes kirin), *'āsūtā* (tîmar, tedawî), Erebi *'āsi(n)* (doxtor), *'asā*, *'āsā* (xwes

kirin) û di zimanê Îsboyî da jî mîna *ʿasōt* (tîmar, tedawî) derbaz dibe.

Wek me dît, jibo bêjeyan bîryarên ewqas erzan wê di nav zimên da birînên ku tu car neyên xweş kirin, vebike. Tiştê ku me di nav jîyana civatê da ditîye, ew jî li ser vê mijarê nezanîyekî pir mezin e. Di vî warî da rebenên herî mezin jî rewşenbîrên Kurd in. Li ser bêjeyan galegaleyên ku mirov kennan didin kuştin, çêdikin; û di nav gel da dibin belavbûna sebebên ramanên çewt. Niha em li vir kîjan mînakên bidin, bi xwedê jî nizan in. Ji ber ku herkesî li gorî xwe pîvanek pêgirtîye û kilamê xwe yê „ya min ji gîştîyan rastire“ dibêje û diçe. Mesela hin kes seba hin bêjeyan dibêjin Erebiye, Farsiye, Yewnanîye, Latinîye û nizan im ji kîjan zimanî û zimanî ye û ji ber vê jî hewce nîn e ku em van bêjeyana di Kurdî da bikarbîn in, dibên. Bi pêlî-pêlî kirî carek din dixwazin li vir bêjin ku: *Bi sedan bi hezaran bêjeyên ku di nav van zimanan da hene, hezar car mixabin ku aîdî van zimanan nîn in. Ger em jibo koka bêjeyan paşda biçin, em ê ta bigêhêjin zimanên kewin yên Mezopotamya'yê.*

Êdî, divê em niha derbazî mînakên xwe yên ku me dixwast bidin, bibin. Mînakên me cinavkên *ku, kî, kijan, çi, çawa* û hwd. di nav beşekî da; cinavka *ez* û *xwe* di nav beşekî da; girêka *û* di nav besekî da; daçeka *da, di ... da* di nav beşekî da û dîsa daçeka *bi* jî di nav beşekî da em ê pêsnîyaz bikin.

-ku-

Sumerî:

ki (1) „erd, cîh, geh“ (... 1.76, 2.207, 3.98, 5.116 ...).

^{ki-i} **ki** (ji *ki* 1.) „erd, cîh, geh“ (... 15.245 ...).

KI(ki? gagar?) (ji *ki* 1.) „(rûyê) erd(-ê)“ (...1.176 ...).

ki (ji *ki* 1.) „(rûyê) erd(-ê)“ (... 2.207, 5.120, 15.900 ...).

ki (ji *ki* 1.) „herêm, dever, erd, zemîn, ax, xak“ (... 15.634 ...).

ki (ji *ki* 1.) „erd, zemîn, ax, xak“ (... 5.120 ...).

^(ki-i) **ki** (ji *ki* 1.) „erd, zemîn, ax, xak“ (... 15.245 ...).

ki ji (ji *ki* 1.) „erdê xwe, axa xwe, xaka xwe“ (... 15.634 ...).

ki (ji *ki* 1.) „erd, sun, cîh, mehal“ (... 1.176, 2.207, 3.59, 5.116, 10.128 ...).

^{ki-i} **ki** (ji *ki* 1.) „erd, sun, cîh, mehal“ (... 15.82 ...).

ki (ji *ki* 1.) „cîh, sun, meydan“ (... 5.117 ...).

^{ki-i} **ki** (ji *ki* 1.) „cîh, meydan“ (... 15.82 ...).

^{ki-i} **ki** (ji *ki* 1.) „dîyarê miriyan“ (... 15.245 ...).

Di zimanê sumerî da Cinavka pirsê „ki“(ku) ji maneya „ki“(cî, cîh) peyda bû ye. Di zimanê kurdî da jî wek „cî, cîh“ xwe nîşanî me dide; û her wisa jî derbazî gelek zimanên din bûye.

ki (2) (ji *ki* 1.) „ku, ki, ka?“ (di tableta bi nimereya 1.176, 15.210 an da).

ki (ji *ki* 2.) „wir da, ew derê da“ (...15.82 ...).

ki (ji *ki* 2.) „li ku herdem?“ (... 15.210 ...),

ki (ji ki 2.) „bi ku va herdem?“(... 15.210....).

ki----a (ji ki 2.) „ku, ki, ka?“(... 15.83 ...).

(ki-)a-ba (ji ki 2.) „ku, ki, ka, erdê ku li cem e“(... 17.93 ...).

ki-ba-a (ji ki 2.) „li wir, li wê derê“(... 7.467, 15.78 ...).

ki-ba-a (ji ki 2.) „wir da, wê derê da“(... 15.78, 82 ...).

(ki-)me-a (ji ki 2.) „ku, ki, ka“(... 6.41 ...).

ki-me-a (ji ki 2.) „kîjan?“(... 15.25, 22.193 ...).

ki-me-şê (ji ki 2.) „kîjan?“(... 15.25 ...).

(ki-)me-şê (ji ki 2.) „kiva, kuve, kuda?“.

ki (3) (ji ki 2.) „çawa, çer, çito, çilo?“(... 7.24/25 ...).

Heftî:

kuwapi „ki, ku, ka, kuve, kuda, kengî, çaxê, li (bi) derîkî (ve), demekî“.

UL kuwapi „li ti cîyekî, ti carî, ki, ku, ka, kuve, kuda, kengî, ger pasê, dema/çaxa ku, her ku hebû“.

kuwapi kuwapi „li (bi) ku (ve) herdem“.

kuwapi imma kuwapi „û diha kuve/kuda“.

imma kuwapi „li derek din“.

kuwapiya „li herder, bi herderî va, herçax, herdem“.

kuwapit „ki, ku, ka, kiva, kuva, kuda“.

kuwapit kuwapit „li ku herçax, li ku herdem“.

kuwapit imma kuwapit „diha ku“.

kuwat, kuuat „çima, çira“.

kuwat imma kuwat „ger wiloye çima diha“.

kuwatta(n), kuuapi (û him jî *kengî-ê, çaxê*) „ki, ku, ka, ka, ki ve, ki va, ki da, ki ra, ku ve, ku va, ku da, ku ra“.

kud(-) „ki, ku, ka“.

kuuatta(n) „ki, ku, ka, ki ve, ki/ku va, ki/ku da, ki/ku ra“.

ka „vir, vira, vir ve/da, vira ve/da“.

ka- „vî“.

ki „va“.

kenzan „vî“(genîtif-piranî, ji **ka**).

kit „vir, vira, vir ve/da, vira ve/da“(lokatîf, ji **ka**).

kuiski „yek ji yê(n) te“.

kuis, kuit „kî, çî, kîjanî, kîjanê „heryek“.

kuitta „gî, gîştî, gîş, hemî“.

kuiski, kuitki „kesek, hinek“.

UL kuiski „ti kesek, ne(yek), ne(tiştek), hîç...tine“.

UL kuitki „ti tist, hîç tine/nîne“.

kuis cuis „her kî“.

kuit kuit „her çî...e, vi/ji (alm. dass), ji vê demê, piştî“.

kuit imma „çiçes pirtir be“.

kuitta „herkes, heryek, gî, gîş, gîşt, gîştî, hemî“. *kuitki* „hinek, hindik, bi awayekî, bi toregekî“(an jî *kuitki* „hîç“).

kussan „kengî,çaxê,çaxtê“.

UL kussan „hîç, ti carî“.

-ku „heger, eger, ku“.

kuit „çi ki, çi ku, çinki-u, ji ber ki, ji ber ku“.

Medî:

ka (sumer. ji *ki* 2. + jibo **çi**: *ki* 3.) „kî, çi“ nomînatîf yekani û nêr *kô* vd. 2, 138. 3, 39. 18, 33. yt. 10, 108. 14, 47. *kase-thwām* „quis te“ y. 9, 10. *kas-tê* „kî(yî) tu[tê bê maneye]“ y. 29, 7. *kasčît* „aliquis“ vd. 8, 282. y. 13, 24. „quilibet“ vsp. 3, 25. yt. 5, 101. *âaṭ vō kasčît mašyânām uiti mraoṭ ahurō mazdâo* „paşê ji we însanan herkes, got Ahura Mazda“ yt. 19, 53. *kasčît* „her, heryek, herkes“ y. 48, 5. *kasčîtčâ* y. 64, 18. ké y. 43, 16. y.29, 1. 43, 5. 7. 12. *ké ... thwaṭ* „ji xênji te kê bandor çêdikir“ y. 43, 3. *mê kâ* y. 34, 5. 43, 19. 9, 10. vd. 3, 124. 14, 65. yt. 21, 6. 8. 10. 12. 14. 16. *kê asti ... parairisti* y. 23, 5. *kâčît (tanu)* y. 17, 55. *âpem aêšemnáo havâi kâčît náfyâi* „(Fravaşi [mê]) avê bisînin, heryek ji xizmên xwe ra“ yt. 13, 66. *bêcins kaṭ* vd. 3, 97. 13, 1. y. 19, 53. 34, 5. 12. yt. 1, 1. *kat asti frameretis* „kîjan (an jî çawa) jiber dixwîne“ y. 70, 2. *kaṭ tōi ... avanhô* „çiyê te heye jibo alîkarîyê“ y. 48, 12. *kaṭ ... čahyâ avanhô* „yê alîkarîyê çi“ y. 49, 1. *kat zî asti ... dâityôtemô yasnasca* „kîjane (= çawaye) Yasna'yê herî rastinî“ yt. 8, 57. *kat* „çaxê, kengê“ vd. 7, 2. y. 28, 5. yt. 8, 9. *kaṭ máo ukhšyêiti* „çiqas mezin dibe hîv“ yt. 7, 2. *kaṭ* „çawa, çilo, çer, çiton“ y. 47, 2. gava di destpêkirina pirsekî da vd. 5, 160. 7, 59. 65. 72. 8, 39. *kaṭ ašava vanaṭ drvañtem* „ma yê baş li hember yê nebaş bi

serkeve“ yt. 1, 28. goreyî/relatîf: *vîspê âfrînâmi ke asti vohu aşava* y. 67, 49. akuzatîf nêr *kem* vd. 17, 2. *kem idha tê zaotrâo bavaiñti* „zu wem (kommen) die dir (dargebrachten) Zaothrasma“ yt. 5, 94. *kemciṭ paiti çathrušanâm* „ji pas çar kosê“ vd. 2, 61. 6, 66. *kemciṭ* „her, heryek, herkes“ vd. 7, 128. *kemciṭ aipi nmânê* „li cem her malî“ yt. 5, 102. *kém* y. 29, 2. *mê kâm* y. 45, 1. *kamciṭ* yt. 4, 6. *bêcins kat* y. 34, 12. *fermanî nêr kê asti ithyêjâo marşanonô* vd. 18, 21. *kâciṭ vâ gaonanâm (pasûm* „kerîyek pez“) „ji gonekî/rengekî“ yt. 8, 58. *bêcins kê* „çawa, çiton“ y. 69, 17. 43, 8. 47, 8. datîf nêr *kahmâi* vd. 2, 2. y. 29, 1. *ayâo kahmâi* „ji kê ra ji (alî b.s.) herduyan“ y. 43, 15. *hôi ... jañtû ... ahmâi yahmâi vaşî kahmâiçîṭ* „ji wî ra (sadiqî bê), [kes] ê ku tu ji wî ra herdem diwazî“ y. 43, 16. *kahmâiçîṭ* „jibo herkesî, jibo heryekî“ vd. 13, 99. y. 19, 27. *para kahmâiçîṭ* „xênjî yekî/kesekî“ vd. 7, 77. *kahmâiçîṭ hâtâm* y. 35, 23. *mê ûdâi kahyâiçîṭ* Y. 33, 11. *bêcins kahmâiçîṭ* yt. 13, 41. ablatîf *bêcins kahmât* vd. 15, 55. *yahmât kahmât naêmanâm* „ji kîjan hêlê va berbi vira“ vd. 8, 248. *ahmât kahmâtçîṭ* „ji herderê va berbi vira“ vd. 8, 249. *genîtif nêr kahê* vd. 19, 28. *li cîhê mê* yt. 13, 50. *kahyâ ahî* y. 42, 7. *kañhê kañhê apaghzharanâm* „li cem gî qenelan“ yt. 5, 101. *kahyâçîṭ hâtâm âtarâis* „mehlukên ku gî nebas in“ y. 13, 16. *kahyâçîṭ*

khrafstranām avajanyāt „kesek, (ew) yê ku Khrafstra'yê dikuje“ vd. 16, 28. *mê kahhâosçit* yt. 21, 5. lokatîf *kahmi* yt. 21, 1. *kahmi kahmiçit* „di nav heryekî da“ yt. 11, 5. nomînatîf *piranî û nêr kôi* y. 47, 11. *kôi nmânahê* „yên ku li malin kîjan in (goreyî/relatîf)“ yt. 2, 11. *kaya ratavô* „kîjan in mêr“ y. 19, 50. *kaya aêtê vaça* „kîjan in van bêjeyana“ vd. 10, 7. 13. 19. akuzatîf *nêr kéng* y. 47, 11. bêcîns *kâis hê afsmân* „kîjan in serpariyên“ y. 19, 45. datîf *nêr kaêibyô* y. 43, 6. 45, 3. genîtîf *nêr kâmcit aêsmanâm* „ji gî darên sewitî“ vd. 18, 49.

katha (ji *ka*) „çawa, çiton, çer, çilo, ki, ku, ka, çaxê, kengê“, *katha* „çawa“ vd. 9, 20. y. 60, 16. 64, 34. yt. 22, 16. *kathâ* y. 42, 7. 43, 2. 45, 1. *katha* „çaxê, kengê“ y. 8, 5. *kathâ* y. 8, 5. *kathâ* y. 43, 17. *ki/ka/ku* y. 29, 2. *yatha kathaça* „mîna herdemî“ vd. 2. 41. *mâ adha kathaçina paitijimê*

kadha (ji *ka*) „çawa, çiton, çer, çilo“ vd. 19, 103. çaxê, kengê yt. 10, 86. *kadha-nô* yt. 8, 5. *kadâ* „çawa, çiton“ y. 29, 9. 47, 9. çaxê, kengê y. 45, 3. 47, 10.

kaya bnr: *ka*.

kavaca bnr: *kva*.

kahê, kahm^o, kahy^o bnr: *ka*.

kâthé (ji *ka*) „çawa, çiton“ y. 43, 2.

kit bnr: *cit*.

ku (1) bnr: *ka*.

ku (2) (ji *ku*) „ku“, *kû* y. 50, 4. 52, 9.

kutha (ji *ku* 1.) „çawa, çiton, ço, çer, çilo, li ser kîjan zemînî“ vd. 2, 93. 5, 35. 19, 39. yt. 4, 5. 10, 121. 17, 57.

kuthra (ji *ku* 1.) „kiva, kuva, kuda, kura“ y. 45, 1. çawa y. 64, 35. *kuthrâ* „ku, ka“ y. 34, 7. 43, 15. 50, 4.

kudat (ji *ku* 1. + *dat*) „li derekî/li cîyekî, bi awayekî/bi toreyekî.“

kudaşâitya (ji *kudat* + *şâitya*) „bi awayekî pejirî, bi toreyekî pejirî“, *akuzatîf asô râmôdâitîm nôit kudatşâitîm* vd. 1, 2.

kudâ (ji *ku* 1.) „çaxê, kengê“ y. 29, 10.

kudô (ji *ku* 1.) „qe, qet, tu, hîç, demek, wextek“ y. 39, 5.

kudhôzâta (ji *kudô* + *zâta*) „(yê/ya ku) wextekî zayîye“, *genîtîf pîranî kudhôzâtanâmçî narâm nâirinâmça* yt. 13, 154. y. 39, 5.

kunâiri (ji *ku* 1. + *nâiri*) „jinekî çawa“-jina neçê, ya ku bi kesên din va radikeve/seks dike-[»] nomînatîf *daêvanâm kanâiris* vd. 8, 100.

kû bnr: *ku* 2.

ke bnr: *ka*.

ké, kêm, kéng, kôi, kâm bnr: *ka*.

kva (ji *ka?* + *ku?*) „ku“ vd. 6, 92. 19, 89. yt. 22, 1. kuva, kuda, kura vd. 6, 92. *yatha kavaça* „bi kuva herdem“ vd. 1, 55. *kva asti ... dâityô gâtus* „ma li ku ye cîyê hawe/minasîp“ vd. 13, 49. *upa kvaçî aňháo zemô*

„herderê li ser erdê“ yt. 12, 22. *kva aêšâm* „bi kuva ji van (orxanan)“ vd. 8, 132. *kva* „çawa, çiton, ço“ yt. 14, 42. vd. 19, 144. *kvaciŕ* „qe, qet, tu, hiç, demek, wextek“ y. 23, 5.

ča (1) „daçek, û gelek zêde li pas qertafa lêkerî tê nivîsandin“, wek mînak: *fracâ kereŕtaŕ* y. 9, 27.

atča (ji *at* + *ca*) „û him jî“, *aŕčâ hyat* y. 30, 4. *aŕčâ* „serda, serva, serra, di ser ra“ y. 29, 9. 48, 3. [Latinî *ac, atque*].

ča (2) „her kîjanekî-ê, îlekesik, îlemêyek(ê), îlekesikê“, nomînatîf *čaŕ*, datîf *yahmâi nôit*, *čahmâi naêmanâm karana* yt. 13, 3. genîtîf *kaŕ čahyâ avañhō* y. 49, 1. *čahyâ* „li sertistekî (hikim ajotin)“ y. 47, 9.

čaiti (ji *ka*) „çend“, *čaiti* vd. 5, 60. 4, 4. 15, 1.

čat (ji *ca* 2.) „daçeka ku gelemperî dike“ [Pehlevî *čikâmčâti*].

či „(koka cinavkê) kî, kîjan, çawa pêyda kirin“, nomînatîf *čis* „kî, çi, yekî çawa“ y. 42, 7. yt. 14, 34. vd. 9, 187. 18, 83. *čis aêša nâirika paoirîm qarethanâm qarât* „kîjan xwarinê dikare va jina berê bixwe“ vd. 5, 147. *cisca* „kî, çi, yekî çawa“ yt. 22, 10. *yō čis* „heger yekî, kîjanî“ y. 9, 86. *nôit zî čis* Fr. 8, 1. *yêstê čisča spénistō* „yê pîrozwer. yê ku ji hemîyan herî pîroztire, ew jî ez im“ y. 42, 16. bêcins *čit* y. 9, 10. 19, 2. *astiča îm zâo avaiti bāzō yavaiti frathascit* „va erda wilo mezine di

kurahîyê da mîna bi firehîyê“ y. 19, 15. akuzatîf nêr *čim* vd. 19, 140. *čim framraot* „ji kê ra wî peyivîya bûbû“ y. 10, 56. 20, 8. *čim* y. 21, 3. *čim hakha hašê baraitê* „heval kî dihêne/tîne hevêl“ y. 61, 21. *mê čim* yt. 10, 71. ablatîf *mê čyañghat* „çima“ y. 43, 12. nomînatîf *piranî čayô aêtê raocáo aňhen yô* „ronahî(piranî) çawa hatin afirandin; kîjan“ vd. 2, 130. *čayô aêtê maêsmâ aňhen* „ma divê çawa bibe va mîza“ vd. 8, 32. akuzatîf *bêcins čičâ* y. 46, 5. [Kurdî *çi*, Pamîrî (*tsa*) *tšiz*, Pehlevî *cis* (hinek), Parsî *čis*, *či*, Farsî *čih*, Afganî *čih*, Belucî *či*, Osî *či*].

čit (ji *či*) bnr: *pasča čit ahê yatha azâni* „ku li pas wî min def kir“ yt. 9, 30. [Sasnkritî *čid*, Farsîya kewin *čiy*, Pehlevî *čâi*].

čina (ji *ci* + *na*) „cînavka pirsê“, akuzatîf *cinem qarethem frabarât* „ma divê ew li ser çi xwarinê onî/bîne“ vd. 16, 13.

čina (ji *cina*) „daçeka ku gelemperî dike“, wek mînak: *avaspastičina* yt. 11, 5. *kasvikâmčina yáoñhuyanâm* vd. 18, 81.

čičâ bnr: *či*.

ču (1) (ji *či?* + *ča?*) „daçeka pirsê, çawa. çiton, çer, çilo. ço, bi çi awayî.“

ču (2) „koka dažeka pirs lê pirsînê.“

čyañghat bnr: *či*.

čvañt (ji ču 2.) „çend“, nomînatîf *čvās* y. 20, 8. 19, 57. bêcins *čvaṭ mîzhdem* „mûçekî/mizekî/misekî çawa“ vd. 8, 252. *čvaṭ yavaṭ erezatem* „ma buhayê wî [çan] çiqes dibe, heger ji zîv be“ vd. 14, 50. akuzatîf *čvañtem* vd. 7, 5. y. 19, 58. 20, 10. li sunê bêcins *čvañtem zrvânem* vd. 2, 41. *čvañtem drâjô zrvânem* vd. 6, 1. bêcins *čvaṭ* A. 3, 4. *čvaṭ drâjô* „çiqes dûr e“ vd. 3, 56. „çiqes zeman“ vd. 5, 154. *čvaṭ qarethem* „çend xwarin/as“ vd. 16, 15. *yavaṭ čvaṭča hê/čvaṭ...yath* „ji...hê pirtir “ VD. 6, 63. *čvat aêtanhâo âpô...frâšnaoiti* „çiqes li ser vê avê rudinin“ VD. 6, 65. *čvaṭ upamānayān* vd. 12, 2. nomînatîf piranî *čvañtô* vd. 5, 37. [Kurdî *çend*, Zazakî *çend-e*, Pehlevî *čand*, Parsî *cañt*, Pamîrî *tsu n(d)*, *tšand*, Farsî *čand*, Afganî *tsanî*, Gebriyanî *čen*, Latinî *quantus*].

Kurdi(kurmançî):

cî, cîh, cih,ku

ki, ka, kanê, kuderê, li ki/ku/ka

kuder

ki ve, ki va, ki da, ki ra, ku ve, ku va, ku da, ku ra

kî

çi

çi ki, çi ku, çinku

çend

çixes

çawa, çer,ç ito(n), çilo

kes

kedî

ko, ku (mînak: ku neçû, ku bibe).

(dimilî/zazakî):

cay, cayki "cîh, sun(d), erd, li cîyekî, li derekî (= pîranî)."

cayî "kedî, cîh bûyî (-tî)."

ka, kanî, koca, komca "ki, ku, ka, ko kuder."

kota, kata "ki ve, ki va, ki da, ki ra, ku ve, ku va, u da, ku ra, ki der ku der."

ku ra "ki, ku, ka, ki ve, ki va, ki da, ki ra."

kusera "ki ve, ku ve, ki da, ku da, ki ra, ku ra kîjan hêlê ve, kîjan hêlê da."

kanca, kotî "ki, ku, ka, ko, ki ve, ki va, ki da, ki ra, ku ve, ku va, ku da, ku ra, ki der ku der."

komca "ki(der), ku(der)."

kanî, konî "kanê, li kuye."

kes "kes, kesî, ti kes."

kesî "kesî, ti kesî."

kam-e, kami-d, kom-e, komi-d "kî, kîjan."

kamcî, kancî, kamcîn, kamij "kîjan, kîjanî-ê."

kamder-e, kamderi-d, komder kîjanî-ê."

kamiki-d, kamik-e, komik "kî, kîjan tist."

kamî-e "kî, kîjanî-ê, kî (akuzatîf), kîjanî-ê."

kamkes "kî, her kî ku".

kam keso, kamo "kî, kî ku."

kancîn "kîjanî-ê."

kê "kes, kî."

ko, kue-e "ku, ko(mînak: *ku bibe, ku neçû*)."

se "çi."

seke, seki "çawa ku."

seyîn, senîn, seyini, senên "çawa, çer, çito(n), çilo."

senî, senîwa "çawa, çer, çilo, çito(n), bi çi awayî/toreyî."

senêwa "bi çi siklhi, bi çi awayî, bi çi toreyî."

Sanskritî:

kvá, kútra,, kútra, kúha, ku, kadha (sumer. *ji ki 2.*) "ki, ku, ka".

káh, ká "kî (mê ka)".

kathám, kena "çawa, çito(n), çer, çilo", *kathambuhtal kathamrupa* "çawa wê tedarîk bikin/destxinin", *kiyat* "çiçes mezin e/dirêj e", *kiyat/kiyat avadhi* "çiçes dûr e", *kim kusalam asti bhavatah/kidr'si sthitir bhavatah* "ma hun çawanin."

kvá, kútra, kútra "ki ve, ki va, ki da, ki ra, ku ve, ku va, ku da, ku ra."

kím (= di zimanê kevn da **kád**) "çi", *kidrsca* "her çi..e", *kidrs, kidrksa* "ma yekî çawa."

atha kim "wekî din."

ká "kîjan", *kim artham/kim/kena hetunâ* "li ser kîjan zemînî."

kíyat, yávat, kati „çend.“

kadâ, kârhi, yâtra „kengî-ê, çaxê.“

kiyat „çend, çiqes dûr e.“

kím „çi.“

kíš, kâš „kî.“

kâti „çiqes(pirani).“

kathâ „çawa, çer, çilo, çito(n).“

Palayî:

kui (sumer. ji *ki* 2.) „cinavka goreyî (û pirsê), ku.“

kuiš kuiš bnr:*kui*-.

ku-it (ji *kui*-) „çiku, ji ber ku.“

ku-t[a an jî -g[a- (ji *kui*-) „?“

ku-ua-a-it- (ji *kui*-) „rengpîseyê cinavkî?“

-ku-ua-(a-)at (ji *kui*-) „?“

Luwî:

kuiš (sumer. ji *ki* 2.) „ku, ka.“

Paştoyî:

tsok „kî.“

ts-o „çend, çi.“

Farsî ya kevn:

ka, kas(-ciy) „kî.“

Farsî ya nûh:

kih „kî.“

keh „ki, ku, ka.“

cand „çend.“

Parsî:

ka, kî, ke „kî.“

ku „ki, ku, ka.“

çanî „çend.“

Afganî:

kah „kî.“

kum (ji *katûm*) „kî.“

tşanî „çend.“

Belucî:

ki „kî.“

Osî:

khu „ki, ku, ka.“

khud „çawa, çer, çilo, çito(n).“

ka „kî.“

kadâr, kâcidâr, kâcidârittâr „kesek.“

kadârittâr, kâcidârittâr, çidârittâr „heryek, herkes.“

kâbalti, kâdâm, kumâ, kumâti „ki ve, ki va, ki da, ki ra,
ku ve, ku va, ku da, ku ra.“

kâcâi, kucâi „ji ki, ji ku.“

kâci „kîjan.“

kâcidâr, cidâr „kesek.“

kâd „heger, eger, kengî-ê, çaxê.“

kâdmâ „hînê çiqes dem.“

kâdtâridtâr „herdem, herçax.“

kâi „jî, diha.“

kâm, kâmi „ki, ku, ka.“

kâmdâr, kâmidâr „li cîyekî, li derekî.“

känä, kenä, kenäba, kentä „an jî, belkî.“

kävängä, käyong „heta ki, heta ku.“

ku „jî, diha, heger, eger, pê.“

kud „çawa, çer, çilo, çito(n).“

cal „yê çendemîn.“

caldän „heta, ta.“

çi, ci „çi.“

çidär, cidär „hinek, hindek.“

cidärittär „tistekî.“

cxuzon „kîjanî.“

Osî ya basurî:

ki „kî.“

Dîgorî:

kha, khay „kî.“

khud „kengî-ê, çaxê.“

Toxarî:

khäy (*akuzatîf*) „kî.“

tyi (*nominatîf*) „kî.“

kus(A), kuse(B) „kîjan.“

kos „çend, çiqes dûr e.“

kosne, oki „çawa, çer, çilo, çito(n).“

kospremne „çend, çiqes bi zu û zu.“

kosprem „çend, çiqes dûr e.“

kus, k¹se, ket(e), k²ce, k³tamem „kî, çi.“

kuc yärmaṃ „di nav pîvanekî da.“

kem [tkam] „(rûyê) erd (-ê).“

ka [k_uyal] „çima, çira.“

katu (katu) „çiku, ji ber ku, jixwe, ango, yanî.“

kusne „kîjan“, genîtif *kene*, nomînatîf *piranî k_ucene*, *ke mosam ne* „ji ber çî“, *kucne* [k_uce] „çî ki, çî ku, ji berku, çinku.“

Pamîrî:

kadant, ka, ka'je, kande „ki, ku, ka.“

az ka „ji ki, ji ku.“

tşidu.m, tşai „kîjan.“

tşa „çawa, çiton, ço.“

ki „kî.“

az ka, tşin(d) „ji ku, ji ku da.“

ku'dze „kuva, kuda, kura.“

ku „ko/ku, çiku, ji ber ku.“

ku'nde „vir, vira.“

Almanî ya kevnbilind:

(h)war „ki, ku, ka, ji ki, ji ku (di sedsala 8'an da).“

(h)wie „çawa, çer, çilo, çito(n) (di sedsala 9'an da).“

warumbi „çima, çira (di dorbera sedsala 10'an da).“

Almanî ya navîn ya jêrin:

wār, wōr, wūr „ki, ku, ka.“

Almanî ya navîn ya bilind:

wā, wō, wār „ki, ku, ka.“

wie „çawa, çer, çilo. çito(n).“

warumbe „çima, çira.“

Almanî ya nûh:

wo „ki, ku, ka.“

wie „çawa, çer, çilo, çito(n).“

was „çi.“

wer „kî.“

welche-r-s „kîjan-î-ê.“

wann „kengî-ê, çaxê.“

warum „çima, çira.“

Sexsonî ya kevn:

hwâr „ki, ku, ka.“

hwō „çawa, çer, çilo, çito(n).“

Holandî ya navîn:

waer, wāre „ki, ku, ka.“

Holandî ya nûh:

waar „ki, ku, ka.“

Îngîlîzî ya kevn:

hwer, hwâr „ki, ku, ka.“

hwî, hwî „çima, çira.“

hû „çawa, çer, çilo, çito(n).“

Îngîlîzî ya nûh:

where „ki, ku, ka.“

why „çima, çira.“

how „çiqes, çito.“

which „kîjan, ko/ku/ki (cinavk).“

what „çi.“

which „kîjan-î.“

why „çima, çira.“

who „kî, ko/ku/ki (cinavk).“

where „ki/ku ve, ki/ku va, ki/ku da, ki/ku ra.“

whence „ji kî, ji ku.“

Firansî:

combien „çiqes.“

quel „kîjan.“

que „çi, ko/ku/ki (cinavk).“

quoi „çiyê.“

qui „kî, ko/ku/ki (cinavk).“

où „ki/ku ve, ki/ku va, ki/ku da, ki/ku ra.“

d’où „ji kî, ji ku.“

Norweji va kevn:

hvar „ki, ku, ka.“

Swêdi:

var „ki, ku, ka.“

Gofî:

hvar „ki, ku, ka.“

Latinî:

quo loco „ki, ku, ka.“

quā „ki,ku,ka; çawa, çer, çilo, çito(n); li ser kîjan zemînî;
ki/ku ve, ki/ku va, ki/ku da, ki/ku ra.“

qua, quae, quod „kîjan, ma yekî çawa“, genîtif *quōius*,
datîf *quoi*, ablatîf *quī*, datîf piranî *quēts/quīs*.“

quī „çawa, çer, çilo, çito(n); çima, çira.“

quia „çi kî, çi ku, çinku, ji ber kî, ji ber ku.“

quis, quid „kî, çi, ma yekî çawa.“

quō „ki, ku, ka; ki/ku ve, ki/ku va, ki/ku da, ki/ku ra.“

quot „çiqes e.“

quam „çawa, çer, çilo, çito(n).“

quom, cum „heger, eger.“

Firîzonî ya kevn:

hwer „ki, ku, ka.“

Italyayî:

chi „kî.“

che, che cosa „çi.“

quando „çaxê, kengî-ê.“

quanto „çend.“

che, il quele „kîjan.“

Spanî:

quién „kî.“

cuando, cuándo „çaxê, kengî-ê.“

qué „kîjan.“

a quién „ji kê ra (*datîf*), kî (*akuzatîf*).“

qué „çi.“

cuánto „çend.“

cómo „çawa, çer, çilo, çito(n).“

Lîtwanî:

ka „heger, eger.“

kàs „kî, çi.“

kaĩ, kaĩ-p „çawa, çer, çilo, çito(n).“

kadà „kengî-ê, çaxê.“

kuĩ „ki, ku, ka.“

kuris, kurs „kîjan.“

ku „çi.“

Irlandî ya kevn:

can „ji ki, ji ku.“

cia „kî.“

cid „çi.“

cote, cate „çi ye, ki/ku ye, ne belî ye.“

Slowenî:

či „heger, eger.“

Cekî:

či „aya, gelo, eceba.“

Kmerî:

pwý „kî.“

Bretonî:

piou „kî.“

Polonî:

czy „aya, gelo, eceba.“

Rusî:

či „heger, eger.“

Vedî:

kuv-id „aya, gelo, eceba.“

Slawî ya kevn ya dêr:

kū-to, čī-to „kî, kîjan.“

Japonî:

ka „daçeka pirsê“, mînak: *anata wa ashita doko ka e ikimasu ka?* „**ma** [hunê] sibeh biçin derikê“, *Yamada*

san no tanjo bi wa itsu ka shitte imasu ka? „ma
[hun] dizanin, kengê rojzê ya [bano] Yamadas'ê
ye?“

ka „daçeka pirsê, ya ji bo qetandina hevokê (mînak: *are wa*
nan desu ka? „**ma** çi ye ev?“

(-)**kata** „kes.“

Sawalî(li afrikayê):

wapi, -ko, -mo „ki, ku, ka.“

ko kote „li derekî, ki, ku, ka.“

kama „çawa, çer, çilo, çito(n); heger, eger.“

gani „kîjan.“

-je „çi.“

wapi „ji ki, ji ku.“

kijiji „cî, cîh, cih, sun(-d); herêm.“

Çinî:

shuí „kî.“

Di zimanên Semîtî da:

kr-ewr. *ku-* koka cinavkê, kr-ewr- *k^uo-* >kurdî *ku*, latinî
quo-, sanskritî *ka-*, kr-ewr- daçek *k^ue* > kurdî *çawa, çilo,*
çito(n), çer, latinî *-que*, sanskritî *ca* „çawa“,
= semîtî *k-*, erebî *ka*, îbranî *k^e* „çiton“ (= kr-ewr. *k^ue*), erebî
kam „quantum, quot“, erebî *kamû*, îsboyî (etopyayî) *kama*,
aramî *k^emû*, îbranî *k^emô* „sicut“, erebî *kaj* „ut“, suriyeyî
(surî) *kaj*, îsboyî *kê* „ergo, igitur“, erebî *kaj fa* „quod,
quomodo“, somalî-gallayî *kana* „hic“, aramî *ka*, îbranî *ko*
„sic, hactenus“,

= babilonî **akî** (sumer. *ji ki 3.*) 1) „çawa, gorê, wekî“, *a-ki-i pi-i šá X* „li gorî (gevezetîya) devê X“ A¹ 22, 13, 20; C 55, 31, 35; *a-ki pi-i šá X C²* 17, 15; *a-ki-i-šá-ta-ri* „li gorî perçenivîsê“ A 25, 16; *a-ki tup pi^{mes}* „li gorî kîldepresan“ A 29, 14; *a-ki-i ši-piš-ti* „li gorî mesajê/mîzgînê“ U 87, 14, A 80, 18; *a-ki(i) ú-il-tim* „li gorî belgeya diviyabûnîyê“ A 16, 6; B³ 100, 11; D⁴ 86, 30; *a-ki-i la-bi-ri-šú* „li gorî xasîyê wî“ A 44, 19; *a-ki-i^{is} lêⁱ* „li gorî depresê“ B 126, 10; *kaspu a-*

ki-i uttata-àm „li gorî zîvê (jibo), cehe(ê)“ A 76, 6; *a-ki-i mi-ti-ti šá šêni^{hi.a}* „li gorî kêmandine pêz“ D 113, 10; *a-ki-i kaspi šá dul-lu* „li gorî zîvê (jibo) sol“ C 46, 30; *a-ki-i lib-bi-ka* „ji ber dilxwazîyê“ E⁵ 186, 19; *a-ki-i a-mat-ka* „li gorî qezîya te“ D 105, 13; *a-ki-i ram-ni-ka* „mîna te“ A 167, 23; *a-ki-i a-mir(-ti) šá X* „li gor gerfîna X“ B 242, 6; *a-ki-i pir-ki* „li gorî bêmafîtiyê“ E 192, 18; *a-ki-i na-kut-tú/ti* „li gorî (di) xemîyê (da)“ A 186, 28; Lu⁶ 2, 13; *a-ki-i ka-la ul* „ne li gorî gîtîyan“, „tu caran“ U⁷ 87, 17; *a-ki-i šá ri-e-šú* „mîna (dema) destpêkirinê“ C 25, 22; *a-ki(!)-i mah.ri-tum* „wekî berêda“ B 72, 19.

2) „çawa, çito(n), çilo, çer“, *a-ki-i muh-ħi-šá* „çawa disekine bi vê?“ A 133, 17.

3) „wiha, wisa, wilo, wuka“, *a-ki i-qab-ba³ um-ma* „ew wuka dipeyîve“ B 241, 2.

akia kî (ji *akî* + *kî*) „base, çawaye...?“, *dib-bi-ia bi-šu-tu a-na X a-ki-ia ki-i i-di-bu-ub* „base, çawa ew li hember X xirab dipeyîve?“ C 43, 20.

kiâm (ji *kî*) „wuka, wisa, wilo, wiha, wer“, *ki-a-am* E 171, 3.¹

kikê (ji *kî*) „wuka û wilo (pir)“, *ki-ki-e* E 182, 19.

kîma (ji *kî*) „wek, mîna. nola“ (...),

akka i „çawa, çito(n), çilo, çer“.

ekâ (sumer. ji *ki* 2.) „ki, ku, ka“, *šarru e-ka-a* „qral li ku ye?“ B 248, 21, 22.

kî (sumer. ji *ki* 3.) (*daçek*) 1) „li gorê, wekî, wek gotî“, *ki-i pi-i-ka* „li gorî devê te“ B 247, 10, 11; *ki-i e-pi-šu ta-a-bi* „li gorî bas kirinê“, „bi dilpakî, bi hevaltî“ A 78, 12; *ki-i tûb(â)ti^{hi a}-ka* „li gorî basitîya te“ B 182, 12; *ki-i ahu-û-tu* „li gorî birayetî, li gorî biraderî“ A26, 5; *ki-i ša X* „wekî li cem X“ B 247, 43; *ki-i na-kut-tû* „li gorî derdê/êş“ B 237, 24 û hwd.; 2) (darêja merbendî) „wuka, wisa, wilo, wiha, wer, çawa, çito(n), çilo, çer“ (...).

1= A. T. Clay, Neo-Babylonian Letters from Erech. Yale Oriental Series. Babylonian Texts, vol. III (1919)

2= C. E. Keiser, Letters and Contracts from Erech û hwd. Babylonian Inscriptions in the Collection of J. B. Nies, vol. I (1918)

- 3= R. C. Thompson, Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum, Part XXII (1906)
- 4= G. Contenau, Contrats et Lettres d'Assyrie et de Babylonie. Musée du Louvre. Textes cunéiformes, tome IX (1926)
- 5= H. H. Figulla, Business Documents of the New-Babylonian Period. Ur Excavations IV (1940)
- 6= H. F. Lutz, Neo-Babylonian Administrative Documents from Erech, Part. I (University of California, Publications in Semitic Philology, vol. IX Nr. 1) (1927)
- 7= H. Fr. Lutz, Selected Sumerian and Babylonian Texts (University of Pennsylvania. The Museum. Publications of the Babylonian Section, vol. I 2) (1919)

= asurî *kā*; *kiā* (?); *kāma*, *kāmma*, *kāmmē*, *kām*; *kiām*, *kijām*, *kiāma*, *kiāme*, *kiāmma*; *kiāmam* (sumer. *ji ki 3.*) „wuka, wilo, wisa, wiha, wer, bi vi awayî, di bin vê rewsê da“, *daglati kiām ū daglāti kiām* „min wilo dîtîbû (li hawîrdor, li hêlê çepê) û min wisa dîtîbû (li hawîrdor, li hêlê rastê)“, *-u kâ* „û wuka“, „îste niha“, *ši kiam* „îste wisa ye!“ , *šī lū kâ* (?), *šī lū kiām* „so sei es!“

kī, *kē* (sumer. *ji ki 3.*) „çawa, çiton, çer, çilo!“

kijām, *kijāma*, *kijamam*, *kijamē*, *akija* (*ji kī*, *kē*) „wisa, wuka, wilo, wiha, hingê, ango, încă, hingavî“, *kēmē* ... *u*

kijām „çawa wiha ...“, *kijām ... u kijām* „wiha ... û wiha“,
kikā „wisa, wuka, wekî ..., wiha û wiha (?)“

kîma, kēma (ji *ki, ke*) „wekî, mîna, wek eynî, gorî“, *ana kima ali* „li gorî bajêr(?)“

Di zimanên Ural-Altay da:

Mecerîya Fînî:

ke (ki) „kî.“

Fînî:

ken „kî“, genîtîf *kenen*.

Lappî (ya li li Norwejê):

gi (gðe-) „id., what sort of (only of persons).“

Lappî (ya zaravayê Luleyî):

kij ~ kä „cinavka pirs pirs kirinê.“

Lappî (ya zaravayê Kolayî, Terî, Kildinî, Notoseroyî):

kie „kî, kîjan.“

Lappî (ya zaravayê Akkalayî):

ki „kî, kîjan.“

Mordwîni (ya zaravayê Erzeyî):

kije „kî, kesek.“

Mordwîni (ya zaravayê Moksayî):

kijä „kî, kesek.“

Çeremîzî (ya zaravayê [Çiya] Kosmodemyanskî):

kü „kî.“

Çeremîzî (ya zaravayê Birzkî û Urjumî):

kö „kî.“

Çeremîzî (ya zaravayê Carevokokşaskî):

ke „kî.“

Wostjaki (zaravayê Glasovî):

kin „kî.“

Wostyaki (zaravayê Kazanî):

kin „kî.“

Dîsa Zarapî, Kazanî, Glasovî **kin** „kîjanî, yekî çawa“,
Sîryenî **kin** „kî“, Mecerî **ki** „kî, ew (nêr), kîjanî“

Tirkî:

kim „kî.“

kisi „kes.“

kaç „çend.“

hani „kanê.“

hangi(-si) „kîjan, kîjanî-ê (di tirkî ya kevn da, ango ji pas
sedsala 10'an û vir da wek *kan-gi/kangi/hangi*
hatiye guhartin. Maneya xwe yê esl wek „(li) ki,
ku, ka'ye.“

ki „ko, ku.“

Moxolî:

ken „kî.“

Qazaxî:

kişi „kes.“

Azerî:

kişi „kes.“

Qirxizî:

kişi „kes.“

-ez-

Sumerî:

ĝá „ez“ (di kîldepresa bi numereya l.177, 3.49'an da).

ĝá-a-ar (ji gá) „min,...e min“ (... 20.68 ...).

ĝá (-a)-gin (ji gá) „weki min“ (... 20.68 ...).

ĝá (-a)-kam (ji gá) „ya min e“ (... 20.70 ...).

ĝá (-a)-šè (ji gá) „ji min ra, mi ra“ (... 20.68 ...).

ĝá-a-ra (ji gá) „min, ...e min“ (... 20.68 ...).

ĝá-e (ji gá) „ez“ (... 1.117, 2.129, 3.49, 15.49, 20.68, 22.78 ...).

ĝá-c (gê_x- e) (ji gá) „ez“ (... 77.222 ...).

ĝá-e-da (ji gá) „bi min va“ (... 20.68 ...).

ĝá-e-gin (ji gá) „wekî min“ (... 20.68 ...).

ĝá-e-gin₇ (gin_x)-nam (ji gá) „wekî min“ (... 20.68 ...).

ĝá-e-me-en (ji gá) „ezim (ew)“ (... 20.70 ...).

ĝá-e-šè (ji gá) „ji min ra, min ra“ (... 20.68 ...).

-ĝá (-k) (ji gá) „(yê/ya) min“ (... 18.93 ...).

egi „ez.“

Kurt-Ewrûpî:

eĝ-, eĝ(h)om, eĝô (sumer. ji gá) „ez.“

Hefîlî:

Uk/uga (sumer. ji gá) „ez“, -ugga „lê ez“, ukila „ez bi xwe.“

Hurrî:

išaš (sumer. ji gá) „ez.“

Xaldî (urartî):

ieše (sumer. *ji gá*) „ez“, *ieše ini pili agubi* „min va coya/qenela ajot.“

-ukî (sumer. *ji gá*) „ê min“ (^{KUR}*ebaniuki* „erdê min“, ¹*Utupursini... nunabi kaiuke [datîf]*. „Utupursi li ber min dîyar bû/ xûya bû“, *nunabi* ¹*Hilaruadani kauke [kaiuke]* „ew Hilaruada li ber çavên min peydah bû.“

Medî:

azem (sumer. *ji gá*) „ez“ vd. 5, 55. y. 9, 4. yt. 10, 1. *azém* y. 42, 14. *akuzatîf mām* vd. 3, 88. 18, 18.22, 6. y. 9, 7. yt. 1, 6. *māmčîṭ* yt. 10, 1. *má* y. 9, 8. 31, 5. 29, 1. 33, 7. 45, 1. 42, 7. 9. 43, 12. 48, 1. yt. 8, 11. *taēčîṭ mâ môreñdān* y. 32, 11. *datîf. maibyô* y. 28, 2. 45, 3. 31, 4. 42, 14. 47, 8. 50, 10. vd. 20, 22. *maibyâčā* y. 28, 7. 48, 8. *māvayačîṭ aršânô* „mêr jibo min (rewane)“ vd. 18, 76. *māvayača* „ji min ra (*datîf*)“ y. 67, 37. *māvayačit* yt. 14, 38. *māvaya* (= *māvôya*) yt. 24, 33. *māvôya* „jibo min“ y. 70, 56. yt. 5, 93. 15, 16. „*uzvarezái māvôya mithômatanām* „ceza yê ramanên min yên çewt“ vsp. 23, 9. 27, 2. *māvôya upamruyê tanuyê thrimâičā* „ez bang li te dikim, jibo xwarina bedenê xwe“ y. 9, 84. *imâose tûmčîṭ māvôya* „ew tistî tu [bide]min“ y. 10, 60. *mê* vd. 19, 50. 18, 25. 5, 63. 7, 129. y. 11, 16. *mê paitiaokhta* y. 9, 5. *mê* „ji min“ yt. 5, 77. *môi* y. 13, 6. 42, 1. 29, 8. 1. 31, 5. 33, 8. 50, 22. *môi* yt. 10, 69. *genitîf mana* vd. 19, 28. y.

10, 11. yt. 1, 2. 25. *anyô mana yat zarathustrâi* (bixwîne: *mat yat zarathustrât?*) vd. 2, 3. *mané y.* 45, 19. *yé urvânem méñ gairîm...dadê* „ew ezmana kû, ez im ew kû giyanê xwe didimê“ y. 28, 4. *vîduyê vohû mananhâ méñča daidyâi yêhyâ mâ erešis* „berde min, ji Vohumanô hîn bibim, çi bi kêrî min e“ y. 31, 5. *mê* vd. 2, 8. *mê urvaráo* „giyayên min“ vd. 5, 60. *mê...aošem* „miriya min“ vd. 19, 10. *mê âpô* „ava min“ vd. 7, 37. *mê* y. 49, 1. *môi* y. 43, 1. *sraotâ môi* „min guhdar bikin“ y. 33, 11. *môi paséus* „ên heywanên min“ y. 49, 1. *nomînatîf piranî. vaêm vsp.* 12, 28. yt. 10, 34. y. 30, 9. *vaêm yôi daêva* vd. 18, 115. *akuzatîf ahma yâ amašé speñté* yt. 1, 24. *peresâçô nâo yâ tôi éhma parstâ* „pirsan li me bipirse, ên ku tu dixwazî ji me bizanî“ y. 42, 10. *nô* y. 1, 4. 9, 85. yt. 10, 75. *mâcis pôurvô bûidhyaêta nô* „di destpêkirînêda, dibe ku kesek bi me nehêse“ y. 9, 70. *nô dasta* „bide me“ y. 67, 56. *nô* (an jî datîf) y. 51, 10. *nâ* yt. 15, 32. y. 57, 12. *né* y. 69, 16. 57, 4. 13. *né â* y. 43, 1. *datîf ahmaibyâçâ* y. 28, 6. 40, 9. *ahmâi* y. 46, 1. 3. *genîtîf ahmâkem* y. 15, 2. *vsp.* 6, 4. 13, 6. y. 15, 2. yt. 10, 33. 11, 17.

qa (sumer. ji *gá*) „yê wî, xwe“, *nomînatîf nêr û mê qê urvâ...qaêçâ daênâ* „rihê xwe û xwe bi xwe“ y. 45, 11. *fermanî qâ aojanha* y. 9, 78. *datîf mê qaqyâi tanuyê* y. 30, 2. *bêcins* , *qâi pairi géurvayêtê* „ew

dike milkê xwe“ vd. 4, 3. genitîf *qahê gayêhê* y. 9, 4. yt. 8, 11. 10, 55. (jîyana min), mê *qaqyâo* vsp. 6, 5. y. 14, 10. 33, 14. Lokatîf *qahmi dâm qahmi ĉithrê qahmi ratavô qahmi âyaptem* „[wî] bi zanayî ya xwe, bi gotina xwe, bi hukimbilindiya xwe û bi xestina xwe“ vsp. 16, 7. fermanîya piranî *qâis* y. 50, 14. 16, 6. 45, 4. vd. 5, 177. *qâis hizubîs* y. 48, 4. lokatîf *qaêšu dâmôhu*.

qaê (ji *qa*) „xwe (tenê di tevlihevbûnê da).“

qaêta (ji *qaê*) „jê, pêva, vêra“, akuzatîf piranî *pathô vañhéus qaêténg mananhô* y. 34, 12.

qaêtât (ji *qaê* + *tât*) „xweyîti, xwetî“, akuzatîf *qaêtâtem* y. 20, 1. fermanî *qaêtâtâ* y. 14, 16. 39, 13.

qaêti (ji *qaê*) „xwe bi xwe“, fermanî *qaêhyâçâ* „ji xwe“ y. 33, 7.

qaêtva (ji *qaêtu*) „malbatî.“

qaêtvadatha (ji *qaêtva* + *datha*) „lêzim, xizm, eqrebe“, nomînatîf *qaêtvadathasça qaêtvadathisça* „jin û mêrê xizm“ vd. 8, 36, akuzatîf *qaêtvadathem* „yê ku di xizmî da dizevice“ vsp. 3, 18. genitîf *qaêtvadathahê* yt. 24, 17.

qaêna (ji *qaê*) „xas“, genitîf *ayanhô kehrpa qaênahê* yt. 13, 3.

qaêpaithya (ji *qaê* + *paithya*) „xas, yê xwe“, nomînatîf *qaêpaithê nô darñhus* yt. 13, 66. *aêšâm qaêpaithê hizva* „zimane ewan, yê serbixwe heye“ 19, 95. *yâ*

hava daëna qaëpaihê tanvô „ew e ku, bedenê te aîdî wî bibe“ yt. 22, 11. akuzatîf *paitis nmânem qaëpaihîm* „ber bi mala wî“ yt. 5, 62. fermanî , *qaëpaihÿaça varesa* „bi porê xwe î xasî va“ vd. 6, 95. lokatîf *aša hačaitê qaëpaihê ašaya vanhuya* „ji ber basitî ya xwe û milkê xwe bi Aša'yê va girêdayî ye“ yt. 17, 5.

qaqy⁰ Bnr: *qa*

qata (ji *qa*) „xwe?“

qatô (ji *qa*) „xwe bi xwe“ vd. 19, 49. 113. „xwe“ vd. 15, 37. *čathwârô qatô zavañti*: „em xwe bi xwe dinivîsin“ vd. 18, 28..

qadhâta (ji *qa* + *dâta*) „zagona xwe î xasî hebûnî“, nomînatîf bêcîns *thwâšem qadhâtem* yt. 10, 66. akuzatîf *misvânem gâtûm qadhâtem*, genîtîf *misvânahê gâtvahê qadhâtahê* vd. 19, 122. yt. 1, 1. bêcîns *thwâšahê qadhâtahê* vd. 19, 44. nomînatîf *piranî qadhâtaca raocâo* vd. 2, 181. akuzatîf *anaghra raočâo qadhâtâo* yt. 17, 41. vd. 19, 119. yt. 12, 35. genîtîf *anaghranâm raočanhâm qadhâtanâm* y. 1, 45. 3, 59. genîtîf *vanhudhâtahê qadhâtahê*.

qita (ji *qaê* + *qayata*?), „xisûsiyet, gewsîn, ciyawazî, xasitî“, akuzatîf *piranî. qîtâosca* yt. 4, 1.

qîti „bi xwe û xwe, xwe bi xwe.“

hva (sumer. ji *gâ*) „xwe, yê wî, ew“, nomînatîf *hvô urva* „rihê wî“ yt. 24, 53. mê. *hva daëna* yt. 24, 56.

akuzatîf *hvām fravašīm* y. 58, 5. *hvām anu ustīm* „ji ber daxwaziya ewan (heywanan)“ vd. 2, 41. *hvām tanûm* „bedena wê“ vd. 8, 116. *hvām daênām* „xwe bi xwe“ vd. 10, 37. 39. *hvām anhvām* vd. 5, 67. fermanî *hva hizva* „bi zimanê wê va“ vd. 2, 16. datîf *haoyâi* yt. 13, 66. genîtîf *haoyáo* y. 11, 6. akuzatîf *cotî hva pasu vîra*“ yt. 10, 113.

hva (sumer. ji *gá*) „xwe, zatî, ezperest“, nomînatîf *avavatçit yatha hvô peresahê* „eynî wiloye, wekî ku du xwe (jî) dipirsî“ vd. 7, 136. *hâtām hvô aojistó* y. 29, 3. *ahyâ hvô né dâidî* „tu wî bide me“ y. 7, 62. 40, 4. *hvô ašava zarathustrô* y. 70, 61. *hvô ... zarathustrô* „ez Zerdešt“ y. 42, 16. *hvô tat nâ ... ahmâi dazdê* y. 50, 18. *hvô* „ew“ y. 52, 8. 29, 4. „tu“ y. 43, 2. datîf *hvâvôya yat zaotrê hanaêsa*.

hava (sumer. ji *gá*; ji *hva*?) „yê wî, xwe, xas, yê min, yê te“, nomînatîf *havô?*, *havô urva* „rihê wî“ vd. 13, 22. yt. 22, 1. *mê yâ hava daêna* yt. 22, 9. 11. akuzatîf. *haom urvânem* y. 58, 5. yt. 6, 4. „rihê me“ y. 70, 84. *hê...haom urvânem* „rihê wî“ vd. 13, 24. *haom tanûm (tanu mê ye)* yt. 4, 5. *mê havām fravašīm* „Froher'ê me“ y. 70, 85. *havām* yt. 24, 39. fermanî *hava khrathwa* vd. 15, 7. datîf *havâi* yt. 13, 66. *havâi urunê* „jibo rihê wî“ vd. 19, 89. „jibo rihê min“ y. 70, 56. *havâi kâmâica* „ji ber daxwaz“ yt. 13, 33. *mê havayâi* yt. 13, 66. genîtîf *havahê urunô* „rihê xwe

yê xasî“ vsp. 12, 6. y. 1, 47. 23, 6. mê *havayâose tanvô* „ji bedenê xwe yê xasî dehf be“ vd. 10, 11. *havayâose tanvô* „li cem bedenê wî (mirov zarok diso)“ vd. 16, 20. lokatîf *havê asahi* yt. 13, 67. fermanîya cotî/dualî *havaêibya* vd. 6, 95. yt. 13, 107. fermanîya piranî *havâis dâtâis* „ji alî dadgerên/danerên wî“ yt. 10, 84. genetîf *havanâm dâmanâm* y. 8, 10.

Kurdî ya nûh(kurmancî):

ez (sumer. ji gá = medî ji *azem*)

xwe/xa/xo/xu/xo (sumer. ji gá = medî ji *qa*)

(*zarava yê dimilî/zazakî*):

xwi,xo,xu „xwe“.

ez, eza, ezî, ezo „ez“.

Sanskritî:

ahám (sumer. ji gá) „ez.“

svá, svaka, svajá, nijá, svayám (sumer. ji gá) „xwe“, *so 'ham* „ez bi xwe“, *tat svayam karişyāmi* „ez dê vî bi xwe biqetînim.“

Farsî ya kevn:

adam „ez.“

uvâ⁰ „xwe.“

Farsî ya nûh:

khvad „xwe.“

Talî

ez „ez.“

Afganî:

zah „ez.“

khpul „xwe.“

Ermenî:

es „ez.“

inkhn „xwe.“

Frîgvayî:

ios „ez.“

Osî:

âz „ez.“

khe, khi „xwe.“

Pastoyî:

dze „ez.“

ze „ez.“

dzaan „xwe.“

Pamîrî:

uuz(ǝm) „ez.“

xo-, x-, xu-, xoja „xwe.“

xobadt, xubadt, xod, xud(=x^vad) „xwe.“

Luwî:

isǎ „kesek.“

i „cinavka goreyî/relatîf.“

Sawalî (li afrîkayê):

-enyewe „xwe.“

Polonî:

ja „ez.“

Slovenî:

ja „ez.“

Oskî:

iiv „ez.“

Îtalyanî:

io „ez.“

Spanî:

yo „ez.“

Toxarî:

ñuk „ez.“

Pehlewî:

khvat/khôt „xwe.“

Parsî:

qaṭ „xwe.“

Belucî:

wath „xwe.“

Gilanî:

khû „xwe.“

Almaniyâ kevnbilind:

ih „ez.“

eigan „xas, yê xwe, xwedî bûn (di sedsala 8'an da).“

sih „xwe, ji xwe ra (di sedsala 8'an da).“

Almaniya navîn ya jêrin:

ik „ez.“

egen „xas, yê xwe, xwedî bûn.“

sik, sek „, xwe, ji xwe ra.“

Almanî ya navîn bilind:

ich „ez.“

eigen „xas, yê xwe.“

Almanî ya nûh:

ich „ez.“

eigen „xas, yê xwe.“

Saxsonî ya kevn:

ik „ez.“

egan „xas, yê xwe.“

Holandî ya navîn:

ic „ez.“

eighen, eighijn „xas, yê xwe.“

Holandî ya nûh:

ik „ez.“

eigen „xas, yê xwe.“

zich „xwe, ji xwe ra.“

Ingîlîzî ya kevn:

ic „ez.“

âgen „xas, yê xwe.“

âgan „xwedî bûn.“

Ingîlîzî ya nûh:

I „ez.“

own „xas, yê xwe.“

to own „xwedî bûn.“

Norweji ya herî kevn:

-ika „ez.“

Norweji ya kevn:

ek „ez.“

eiginn „xas, yê xwe.“

eiga „xwedî bûn.“

Swêdi:

jag „ez.“

egen „xas, yê xwe.“

äga „xwedî bûn.“

sig „xwe, ji xwe ra.“

Gotî:

ik „ez.“

aigin „mal, milk.“

aigan „xwedî bûn.“

sik „xwe, ji xwe ra.“

Latinî:

egō „ez.“

se „xwe, ji xwe ra.“

Yewnanî:

ego „ez.“

hé „xwe, ji xwe ra.“

Litwanî ya kevn:

eš „ez.“

Litwanî ya nûh:

às „ez.“

savés „yê wî.“

Letonî:

es „ez.“

Slawî ya kevn:

azti „ez.“

sebe „xwe, yê wî, ji xwe ra.“

Rusî:

ja „ez.“

sebe „xwe, yê wî, ji xwe ra.“

Cermenî:

ek, ekan „ez.“

Firîzonî ya kevn:

ik „ez.“

Islandî:

jeg „ez.“

Tirkî:

kendi „xwe (di Tirkî ya kevn da ige’ye. Maneya ige’yê jî kesê ku di destê xwe da tistek heye, xwedîyê tistekîye, ye. Bejê ya ige/iye di nav demê da wek ige -n -dû/ige -n -di/ igendü -ikentü- ikendü/kentü/ kendü/kendi hatiye guhartin).“

-û-

Sumerî:

ù (1) (ji -ù-) „û“ (di kîldepresa bi numereya 2.203, 12,181, 19.168, 20.83'an da).

ù (ji -ù-) „û pasê...“ (... 20.83 ...).

ù (ji -ù-) „eger, lê“ (... 3.161 ...).

ù (ji -ù-) „(h)ema, feqet, belam, lê, lêbelê“ (... 12.181, 20.83 ...).

ù (ji -ù-) „diha, jî“ (... 12.181 ...).

(ù)ù (ji -ù-) „ya, an, an jî, ya jî, yan“ (... 15.558 ...).

ù (ji -ù-) „xenjî wê, xênjî vê, li ser wê, ji bilî vê/vî.“

-ù- „elementê cinavk [jêzaya maneyên dinej]“ (... 20.148 ...).

ù (ji -ù-) „modelên Präfix“ (... 20.208 ...).

ù (ji -ù-) „vî“ (... 1.174, 2.203 ...).

Kurd-ewrupî:

en, n „di...da, li, da/de, nav“.

Subarî:

u (sumer. ji ù 1.) „û.“

Hefîfî:

hanti „cê, cihê“.

Medî:

uta (sumer. ji ù 1.) „û, diha, jî“ y. 9, 72. yt. 2, 15. *uta ... uta* y. 11, 4. yt. 10, 18. *ât utâ* y. 35, 16. *athâ vé utâ qyâmâ* „em jî wekî we bûn“ Y. 40, 11.

u (sumer. ji -ù-) „koka cinavkê, jêzaya cinavkê.“

uiti (ji *u*) „wisa, ha, wilo, hanê, waha, weha, wer, war, bi ví awayî“ yt. 14, 54. vd. 2, 34. 19, 2. 18, 1. tenê di

vd. 4, 130'an da „eynî, yanî“ y. 67, 56. *yôî ... yâosca uiti* vsp. 10, 22. *uitî* y. 38, 10. 44, 2. *uiti mraot* yt. 10, 137. *uityaojanâo* „so sprechend“ yt. 10, 42.

vâ (ji *u*) „yan jî, an jî, ya jî“ vd. 3, 14. 12, 1. y. 50, 11. *vâ ... vâ ... vâ* vd. 4, 119. wergerek çêdike *tişarô vâ yat vâ khşvas yat vâ nava* vd. 17, 17. „lê, lê belê, belam, bervajî, yekta“ yt. 10, 18.

sanskritî *vâ*, farsiya kevn *vâ*, pehlevî *ayûf*, kurdewrupî *avîy*.

ava „wî, wê, va, vê, vî, ew, wa.“

Kurdî (kurmancî):

û, i, w (sumer. *ji ù l*)

Sanskritî:

u (sumer. *ji ù l*.) „û, jî, diha.“

utá (ji *u*) „û, jî, diha.“

Toxarî:

ok (A), uk (B) "û, jî, diha"

Farsîya kevn:

ûtâ „û, jî“.

Farsya nûh:

û „û, jî“.

u „û, jî, dika“.

Pehlevî:

u „û, jî, diha (*avê vî, wî, ew, vê, giyân haç avê nê buxtêt* „li ber wî (zeman) giyanî nikanî xwe biparêze/bipête“, *avi* „di ... da, li, da.“

Afganî:

o, va „û, jî, diha.“

Ermenî:

ev (sumer. ji ù 1.) „û, jî, diha“, **evs** „jî, diha, wir ve, bi tevî vî“, **oc evs** „na bêtir“, **c-evs** „hin nine, diha nîne“, **ev oc ...** „jî nîne“, **ur ev** „kuye jî herdem.“

tê ev, tēpēt ev (ji ev) „eger jî, eger diha, eger bixwe.“

Almanî ya kevnbilind:

anti, enti, endi, inti, indi (dorberî sedsala 8 û 9'an), **unti, unta, unda** (dorberî sedsala 9'an, sumer. ji ù 1.) „û, diha.“

Almanî ya navîn:

und(e) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Almanî ya navîn ya jêrin:

unde, ende, inde (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Firenkî ya kevn ya jêrin:

in(de) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Firenkî ya kevnbilind:

in(de) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Holandî ya navîn:

end(e), en(n) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Holandî ya nûh:

en (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Firîzonu ya kevn:

and(e), an(da), end(e), en(da) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Ingîlîzî ya kevn:

and, ond (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Ingîlîzî ya nûh:

and (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

fîransîzî:

et (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Norwejiya kevn:

en(n) (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Cermenî:

unpi, anpi (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Latînî:

et (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Spanî:

y, e (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Italiyanî:

e, ebbene? (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Saxsonî ya kevn:

endi, ande (sumer. ji ù 1.) „û, diha“.

Tirkî:

ve (ji erebî *ve*) „û.“

Di zimanên Semîtîda:

ji kr-ewr. *en-* (< pêskr-ewr. *A-n-*) + *i-* kr-ewr. daçek *éni*, = semitî *A-n-* û ($n > l$) *A-l-*, *l-*, asurî *ana* „li, nav, di ... da, cem, ba, ser“, *la-* (nav, di ... da *la-pani*), îbranî *æl*, *l^e*, aramî *l^e*, erebî *li* = egîptî *n-* ($n-k > koptî nak „tibi“); + *i-* erebî *‘ila(i)*, *‘ila-* „ad, erga, versus“,$

= babîlonî *û* (1) „û, diha, hê“, (u-ù); *ù-u* „wiha jî, him ha, wisa jî“, *u ki-i* „wek wî, wekê, eyîni, diha, minê, wergî, çawa, çito(n), çilo“,

= *û* (2) „yan, an, (y)an jî“, *u gi-mir-šu* „an jî gî mesref“, *ù sa-bit* „an jî ew hêmîn e?“, *ki-i ... u ki-i* „aya, gelo, eceba, an jî gelo“, *u lu-ú ... u* „yan, an, ca, yaha, yan jî, yawe, yahana“,

= *ina* wek daçek hatiye nivîsandin *AŠ û ina*. 1) *li, di, di ... da, tê da, ser*“, *ina larsa^{ki}* „li, di ... da, tê da, da“, *ina sêri* „li ser erd(ê boran)“, *ina sûqi* „li ser kolan(ê sûkê)“, *ina nâri* „di nav cemê da (=li ba cemê).

Erebî:

ve „û“.

-bi-

Sumerî:

-*b- „elementê cinavk“ (... 20.148, 20.142 ...).

-*b- da (ji **-*b-**) „pêsdanka kêlekvanî yê sêyemîn [tistinî]“ (... 20.224 ...).

ba- (ji **-*b-**) „konyugasîyona pêsdank/pêsbend/xurdepê“ (... 20.176 ...).

ba (ji **-*b-**) „vê (mê), va (bêcins), van-a , wan-a (piranî)“ (... 15.1200 ...).

ba (ji **-*b-**) „yê xwe“ (... 15.1200 ...).

ba (ji -*b-) „wî (akuzatîf)“ (...15.1200...).

ba (ji -*b-) „aîdî/bayî wî, aîdî wê“ (... 15.1254 ...).

ba (ji -*b-) „yê wî“ (... 15.1200 ...).

ba (ji -*b-) „yê wî, ya wê“ (... 15.1254 ...).

-ba(-k) (ji -*b-) „yê wî (*genîtîf*)“ (... 20.72 ...).

bi- „konyugasîyonê pêsdank/pêsband/xurdepês“ (di kîldepresa bi numeraya 20.177'an da).

Di *kurdî ya nûh* da: *ba* „pêsdank e; li lêkerên *badan* û *çerxandin* îsaret dike (mînak: *baketin, badan*).“

^(bi-i/e) **bi** „bi pêve, bi pêra“ (... 15.892...).

kurdî ya nûh: *bi* „ji bo *emr* û *dema dahatu* halê lêkeran diguherîn e (mînak: *bigir e, biçe, bimre*), di *pêsansê/kîpên daxwaz* û *xwestinê* da alîkarîyê dike (mînak: *ez bi gorî*), di nav hevokê da dikare bi *datîf* karbête (mînak: *bi wî bawer nakim*), jibo bêjeyên *nûh peyдах kirinê*, wek *pesdanka bêjeyan* dikare karbête (mînak: *bibejn*).“

zaravayê dimilî: *bi* „pesdanka jibo ku di halê *datîf* da tête ber nêv“; *bi-* „di nav hevokê da bi *datîf* kartê“; wekî din maneya: *be/bîa/bi/piya/pa/ebe/ebi/eve* „bi, pê, tev, hev, hevre 'ye.“

-bi „û, i, w“ (... 11.130 ...).

^(bi-i/e) **bi** „bi hev ra“ (... 15.892 ...).

Kurdî ya nûh:

va, ev, vê, vî, wî, ew, ewî/wî, ewê, wê, wan/ewan, evan,
van.

dimîlî/zazakî:

bede/ bere/ bide/bider „datîf wî.“

bîn „yê din.“

wa- d/ a-d/we-e „ew.“

weyta „vir, vira „li vira.“

wi- e/ wî- e/ wu „ ew.“

wîne „ewan, yênan ewan.“

ya- d/yey- o/yû- e/yo- e „ew.“

yê „ew, yê wî.“

yênî „ewan, yênan ewan, ewanî.“

yi- e „ew, yê wî.“

yi- e „ ew, yê wî, wî (akuzatîf).“

yîne „ ewan.“

yînî „ ewan, ewanî.“

e „ez, xwe.“

ena- d/ enê- e/ enû-e/ enûe- e/ eno- e „ev.“

ew, ewe, ey- e „ew.“

ey „ ewan.“

eya- d „ew.“

eynî „evan, van.“

eyno „wan, ewan.“

ê-e „ ew.“

ada- de „wan, ewan.“

aday- d/ ade- e „ew.“

adê „ew, wî (*akuzatîf*).“
adî- e „ewan.“
ado- e „ew, wî (*akuzatîf*).“
ano- e „ew, ew ku.“
aw- e/awe- awi- d „ev.“
awî „ew.“
awnû/ ay „ewan, wan, ew (*nêr*).“
ay- e „wan, ewan.“
aya-d/ aye- d „ewan, wan.“
ayê- ayî-e „ew, wî (*akuzatîf, datîf*).“
ayna/ aynan/ ayno/ ayo/ ‘ayne- e „ew.“
ayo- e „wan, ewan.“
û- e „ew.“
enay- d „ev, evî.“
da-d „ew.“
daye- d „ew, yê wî.“
dê- e „ew.“
dî- d „ew, wî (*datîf*).“
dînî „wan, ewan.“
dînû „ewan, wan, yên ewan.“

Medî:

aibi/aiwi: „ser, bi ser da, bi ser va, vira/vir, vir da, vir ve,
 vir ra,
 gelek zê de jî di girêdayina rengdêran da bi kar
 hatiye,wek: ba ,cem, ber, bi“, sanskritî.abhi, farsî ya
kevn. abiy, pehlewî.af, parsî.awa, farsî ya nûh.af.

-da-

Sumerî:

da „li, li ba, li cem, li gel, li rex“ (... 15.405, 5.130 ...).

Kûrdî ya nûh (kurmancî):

da/ de (ji kurdî wek *da/de* derbazî tirkî bû ye).

di

dimîlî/ zazakî:

-de „di...da, li, da.“

da- „li pês hejmaran maneye *nêzîktî* dide(mînak: *davîst* dorberê bîstan).“

de...de „di, di...da, li, nav da.“

-di „halê datîf, di..., di...da, li, da, naç da.“

ta „wî (*datîf*), berbi..., pêsdanka ku di hev girêdayîna lêkeran da karbitête.“

da „li ser, li, de/da, ber bi..., hember..., ser da.“ (... 15.200 ...).

da „bi, tev.“ (... 2.155, 4.141, 15.405 ...).

-da „bi, tev, pê, vê ra (*komîtatîf/kêlekvanî*)“ (... 20.99 ...).

da „bi pêve, bi vêra.“ (... 15.892 ...).

-da: „binî, di bin da., di binî da“ (... 19.117 ...).

da „dûr“ (... 5.131 ...).

da „rex, kêlek, alî, cem, hêl, kenar, yal, tenisk, ba“ (... 2.155, 4.139, 5.130, 15.21, 365, 1129, 19.285, 21.62, 22.154 ...).

da „kevî, delav, qerax, perav, lêv“ (... 15.407 ...).

da „sînor, tixûb, hedan, taxim“ (... 15.406 ...).

da „sînor, tixûb, hedan, taxim“ (... 19.285 ...).

da „cîwar, hawîrdor, dorber, dorhêl, devdor“ (... 2.155 ...).

da „kenar“ (... 7.322 ...).

da „cîran (nêr)“ (... 15.406 ...).

da „nêzîkbûn“ (... 1.141 ...).

da „(rast bi rast) nêzîkî“ (... 15.1383 ...).

Medî:

adha, adâ: „û, wisa, wilo, wer, pasê, ser da, ser va, ser ra, di ser ra“,

sanskritî *ádha*, farsî ya kevn *adâ*.

atha „wisa, wilo, wer, riha, pasê, ser da, ser va, ser ra, di ser ra“,

sanskritî *átha*, toxarî.(B) *entwe*, almanî ya kevn bilind. *unti*.

ava (1) „ew, wa“,

farsî ya kevn *ava*, pehl. *ô*, pars. *ô*, farsî ya nûh. *ô*, buharî. *u*, ermenî. *iur*, osî. *ui*, sanskritî *ava*, slawî ya kevn ya dêr. *ovti*.

ava (2) „di nav hinek tistî ra, di tistek da, 2) lê, lêbelê“, sanskritî *ava*, farsî ya kevn *ava*, pehlewî *ô*, parsî *awa*, osî *a*, *av*, afganî *v*.

ta „vî, ew (nêr)“, sanskritî. *ta*, toxarî.(B) *te*.

da „vî, va, wî; ew, wî, wayî.“

di „vî, va, wî; ew, wî, wayî“, akuzatîf.*dim*, *visĉithrem dim*
ayasafa „jibo xwe ew dermanekî daxwaz dike“. farsî
ya kevn *dim*, *dis*, afganî. *dah*, *dai*.

LÊKOLÎNEK LI SER BÊJEYA KURD û EWRÛPE

(1)

Heta niha li ser maneya bêjeya *kurd* gelek ramanên cure bi cure hatine gotin û mixabin ku tu netîceyek jî bi rastinî derneketiye holê. Me gelek girîng dît ku li ser navê *kurd* lêkolînekî çêbikin û bi awayî, li gorî fikrên xwe, yên li ser vê mijarê ji kesên pêwendar ra pêşkeş bikin.

Li ser navê *kurd* birêz Îhsan Nurî Paşa di pirtûka xwe ya bi navê *koka kurdan* da maneya bêjeyê bi bêjeya *ga'yê* va girêdide û wilo dibêje: „Gih Mert (Giye Mert)‘ê, „giyan“ (gan, can, rih) û ji „morden“ (mirin) hejmartin, wateya *jîyana bi mirin* dide. Bi gotina Awesta’yê, heger

afirende'yê yekemîn Gab (ga) û mirovê yekemîn Wedait(li vir di wergera tirkî da çewtîyek heye b.s.). Ger me herdu alîyên Nehri jî hejmartin, wê çaxê jê ra *Giw Mert* bibên, di maneya *Gab* û *Mert* (mirovê nêr) da li me dide pejirandin û jibo efsane bûyîna wî tu astengîyek namîne.

„Heger me têgîha bêjeyan lêkoland, wek di besa vê pirtûkê ya yekemîn da li gorî ku hatibû gotin, bi rastinî em dikarin bipejirînin ku bêjeya *Guti* ji *Giwti* (*Giuti*) hatiye. Kiteya yekemîn *Giw* anga *Gab* (ga)'e. Ev heywana li cem xumalî (xwecîh, dimatî) yên Zagros'ê ji ta berê da jibo zarokên vî qewmî karên girîng dîtîye û di cot ajotin û dema koçkirinê da, di hatin û çûyîna dema ziving (bêrî, germiyan) an da erkê navgîniya barkirina vî neteweyî dîtîye.

„Giringîya gayê, jibo neteweyên Ar(î)yanî her çiqas pire, wek di pirtûkên xwe yên dînî (olî) da jî hatiye nîşandan, *ga* û *mirov* wek di eynî demê da hatine afirandin.“ (rûpel 50. Doz Yayinlari Haziran 1991, Istanbul)

Her çiqas birêz Î. N. Paşa jibo *Gih Mert*'ê „jîyana bi mirin“ dide, dibêjî jî, mixabin ku ew neraste; tiştê ku raste ew jî etîmolojîya vê bêjeyê ye. Çiku di zimanê Medî da bêjeya *maretan* (merî, meriv) li gorî zimanzanan ji bêjeya *mar* (mirin) xuliqîye. Gava me bêjeya *maretan* bi bêjeya *gaya* va anî cem hev, ew ê wê çaxê wekî *gaya maretan* bibe û maneya *merîyê ga, gamirov* > an jî *mirovê herî*

kewin bide; ne mîna ku birêz Î. N. Paşa dibêje, maneya *jîyana bi mirin* dide, nîn e. Mesela bêje di zimanê Medî da di halê ablatîf di nav hevokê da wisa derbaz dibe: *haca gayât marathnat â saoşyañtât verethraghnat* „ji Gayômart heta serafraziya Saoşyās’ê“ y. 26, 33. 58, 2. yt. 13, 145. Dîsan genîtîf *gayêhê marathnô* y. 23, 4. yt. 13, 87. vsp. *gayêqyâcâ marathnô* y. 14, 18. tê nivîsandin. Di zimanê Pehlevî *gayômart*. Parsî *gayômart* û Farsî da jî *kayûmarš* tê gotin.

Li ser derbarîya *ga’yê yê dînî* da Helmut Uhlig di pirtûka xwe ya bi navê „die Sümerer-ein volk am anfang der geschichte“ da wiha dibêje: „Li Sumer. *Guanna*, yê ku wateya *hoxeyê ezmên* dide, dibe ku Yezdanekî berî Sumerîyan bibe“ (rûpel 33, Lizenzausgabe für Gondrom verlag Gmbtt & Co. KG. Bindlach 1993).

Dîsan birêz Gürdal Aksoy jî, ger ne çewtbim di rojnameya *özgür gündem* da (hejimara rojnameyê nehate bîra me) bêjeya *kurd* bi maneya *ga’yê* va girêdabû. Ne hewceyî dirêj kirinêye. Jixwe em ê di rûpelên ku tèn da bi mînakên nîsandin bidin. Le belê berî her tiştî divê em koka bêjeya *ga’yê* bikolinin û bêjeya me ji kîjan jêzayê hatiye bînin ber çavan.

Bêjeyê *ga* bi xwe aîdî zimanê sumerîye û ji zimanê sumerî derbazî gelek zimanên din jî bûye. Wilo ku, Sumerî:

gu (ji ^{gu-u}gù 1.) „boxe, boke“(di kîldepresa bi numereyê 3.111’an da).

^{gu-u}**gu** (ji ^{gu-u}gù 1.) „ga, gaûmange, dewarê res“(… 15.38 …).

gu (ji ^{gu-u}gù 1.) „gaûmange, dewarê res, çêlek“(… 1.123, 2.137², 3. 64, 5.108 …).

gu-a (ji ^{gu-u}gù 1.) „camus, gamês“(… 15.38 …).

gu-áb (ji ^{gu-u}gù 1. + *áb*) „mange, çêlek“(…2.137² …).

gu-an-na (ji ^{gu-u}gù 1. + *an-na*) „boxe, boke“(… 19.130…).

gu-an-na (ji ^{gu-u}gù 1. + *an-na*) „boxe/bokeyê ezmên“(… 1.124, 2.139, 15.206, 19.130 …).

gud (ji ^{gu-u}gù 1.) „boxe, boke“(… 15.560 …).

gud (ji ^{gu-u}gù 1.) „gaûmange, dewarê res“(… 1.123, 2.137², 5.108 …).

(…)

Ev bêjeyên ku li jor maneyên „ga, gaûmange, çêlek, boxe“ û hwd. didin , bi eslî(resenî, hîmî) ji maneya *qûrîn, borîn, borandin, burre bur kirin, fûrîn, qorîn, qore qor kirin, mûrrîn* tê.

Di zimanê Sumerî da:

^{gu-u}**gù** (1) „qorîn, borîn, mûrrîn, qûrîn, qirîn. qîjîn, qare qar kirin, qîre qîr kirin“(… 15.1125 …).

^(gu-u)**gù** „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin, zûrîn, zûre zûr kirin, lîrîn“(… 15.1195 …).

^(gu-u)**gù** „deng“(… 15.982 …).

gù „deng“(… 22.126 …).

gù „bêje, gotin, peyv-ok“ (... 17.84 ...).

^(gu-u)**gù** „gazinc, qîrîn“ (... 1.62, 2.49², 15.982 ...).

gù „dengê feryat û fîgan“ (... 15.1249 ...).

^(gu-u)**gù** (1) „deng kirin, deng lê kirin“ (... 15.982 ...).

gù „gazî, lale lal, qîrîn, qajîn“ (... 1.62, 2.49² ...).

gù „feryat, fîgan“ (... 15.982 ...).

^{gu-u}**gù** „bersîv dan/dayîn“ (... 15.56 ...).

^{gu-u}**gù** (2) „emir dan, ferman dan“ (... 15.889 ...).

^(gu-u)**gù** „(bi dengekî bilind) xwendin“ (... 15.1195 ...).

gù „qîrîn, bang kirin, bang lê kirin“ (... 1.62 ...).

^{gu-u}**gù** „qîrîn, bang kirin, ban lê kirin“ (... 15.941 ...).

^(gu-u)**gù** „qîrîn, bang kirin, ban lê kirin“ (... 15.1195 ...).

^{gu-u}**gù** „(jê ra) gotin“ (... 15.889 ...).

gù--dé „qorîn, borîn, qûrîn“ (... 2.49², 19.168 ...).

gù--dé „(jibo heywanan) qorîn, qûrîn, borîn, mûrîn“ (... 19.130 ...).

gù^(gu-di)**dé** „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin“ (... 15.709 ...).

gù--dé „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin“ (... 19.168 ...).

gù--dé „xeber dan“ (... 19.168 ...).

gù--dé „gazî kirin, banê kirin“ (... 10.124, 1.63, 2.49², 3.61).

(...)

Kurd-Ewrûpî:

gā[i]-, gī-: **gê[i]-, gō[i]-** „kilam gotin, goranî gotin, strandin, qîrîn, qîre qîr kirin, qajîn, hawar kirin, gazî kirin.“

ghauā-, li cem **ghau-** „banê kirin, gazî kirin, deng lê kirin, deng kirin, bang kirin.“

gou- „banê kirin, gazî kirin, deng lê kirin, deng kirin, bang kirin.“

ghuen- „tingîn, çingîn, dengdan“, *ghuono-s* (ji *ghau-*) „ton, deng.“

g^uet- „peyivîn, qezî kirin, qal kirin, qise kirin, axaftin, peyivtin.“

g^ou-, **gou^o-**, **gū-** „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin, hewar kirin, qîje qîj kirin.“

ghau-, **ghau^o-** „qîrîn, qîjîn, qîre qîr/qîje qîj kirin, ban(g)ê kirin, bang lê kirin“, *ghuo-s* „gazî kirin, banê kirin.“

g^uei- „gazinc kirin, gilî kirin, qajîn, qîjîn, qîjandin, qîrîn, ajûtin.“

g^uou- „mange, çêlek“, nomînatîf *g^uous*, akuzatîf *g^uom* (ji *g^uoum*), lokatîf *g^uoui*.

Xaldî (urartî):

GUD II UDU ^dIM KÁ ^{URU} Irdia „boxeyek (û) du mîh jibo dergehê Yezdanê Teişeba li bajarê Îrdia“, **GUD II UDU** ^dUTU KÁ ^{URU} Uişini „boxeyek (û) du mîh jibo dergehê Yezdanê Şivini li bajarê Uişini.“

Medî:

gâ (sumer. ji ^(g^u-u) *gû* I.) „goranî gotin, kilam gotin, strandin.“

gu (sumer. ji ^{g^u-u} *gû* I.) „dengdan, tingîn, çingîn, qorîn, qûrîn, borîn, mûrrîn.“

gâo (1) (ji gu) „ga, mange, çêlek, gaûmange, dewarê res, boxe, boke“,

nomînatîf *gâos* „heywan“ y. 59, 4. vd.2, 32 „mange“ y.11, 3. 13, 5. yt.10, 38. *gâusĉa* „dewar“ y.11, 2. *gâus hudhâo* „mangeyê ku bas xebitiye“ y.6, 51. *frapithwô gâus* vd. 3, 10. akuzatîf *gaom* „boxe“ vd. 19, 70. *gaum(géus bixwîne)*, *gâm* „dewar“ vd. 5, 119, 18, 31. y.9, 91. 5, 1. 37, 1. 70, 46. „mange“ y. 13, 23. 32, 10. 46, 3. 50, 5. yt. 13, 22. *para gâm* „berî mangeya herî kevn“ y. 19, 3. *azîm gâm* y. 43, 6. dîrektîf *gavaĉa* „ji wî yê ku bi gaûmangê/dêwêr va girêdayî ye“ y. 10, 38. *gavâ azî* y. 45, 19. datîf *gavê* „jibo mangê“ vd. 5, 62. vsp. 1, 31. 2, 34. *gavê nemô* y. 10, 62. 64. 65. yt. 14, 61. *gavê* „jibo dewêr/gaûmangê“ yt. 10, 14. *gavê hudhâonhê* „mangeya ku bi tendurîstî/xwes/bas hatiye afirîn“ yt. 24, 41. *gavôi* „jibo mangê“ y. 29, 2. „dewar/gaûmange“ y. 33, 3. 35, 10. 47, 5. ablatîf *gaoĉa* „gava (berî) mangê“ (*gaodhaĉa*, *gaothaĉa*) vsp. 8, 18. *haĉa gaot* „ji dewêr dûr biçê“ vd. 11, 32. genîtîf *géus* „dewar“ vd. 2, 72. 4, 129. „boxe“ yt. 8. 16 „yê dewarê kevn“ y. 67, 63. vsp. 24, 3. yt. 13, 86. „mange“ vd. 7, 34. y. 19, 18. *géusĉa* „dewar. gaûmange“ yt. 10, 28. 13, 52. „mange“ y.14. 18. *géusĉa* „yê dêwêr/gaûmangê“ y. 57, 10. *géus qurethahê arejô* „jibo mizê alifa dewêr“ vd.7. 117.

géus paiti ukhšnô „jibo boxeyekî“ vd. 9, 149. *tâ géus* „ji heywan, heywan“ vd. 7, 189. *géusča tašnô* „jibo govdeyê boxeyê“ vsp.10, 23. *géusča aêvôdâtayâo* „mangeya yekemîn“ yt. 7, 0. 7. *géusča pourusaredhayâo* yt. 7, 0. 7. *géusčanâma mazdadhâtem* yt.8, 2. *géus kehrpa aršânahê* yt. 14, 7. *géus vačahyêhêčâ* yt. 15, 1. *géus aršnô* yt. 17, 55. *géus kehrpa* vd. 19, 126. *gaos drafšô* „dîrefse ku bi serî boxeyê va ye“ y. 10, 39. *gâus* y. 32, 14. *dengdar gaos hudhâo* „ey mangeya bi tendurîstî hatiye afirandin“ vd. 21, 1. *akuzatîf piranî gâo frôretôis* „mangeya ku di pêş da diçe(ew pêdigire)“. *dîrektîf gaobîs* „bi dêwêr/gaûmangê va“ y. 13, 10. *genîtif gavâm* „mange (piranî)“ vd. 22, 12. „mange“ vd. 2. 64. yt. 5, 21. A. 1b, 8. „boxeyan“ yt. 8, 24. *gavâm aršnâm* vd. 22, 56. *gavâmčâ* vd. 22, 56.

gâuš „gaûmange, dewar, dewarê res, mange, çêlek, boxe, boke.“

gâo(2) „gostê ji gaûmangê/dêwêr“, *nomînatîf*(li şûnê akuzatîf) *gâus hudhâo* „gostê ji afirendeyên bi giyanî“ vsp. 12, 17. *dîrektîf gava* yt. 3, 18. 10, 6. *genîtif géus* vd. 14, 72. *géus maṭ qarethanâm* „asê bi gost“ vd. 13. 78. *géus draonô* y. 11, 20. *gâus bagâ* „gostê bi parî, gostê ku bi perçe-perçe ye“ y.32, 8.

gaoidhya (ji *gâo* 1.+ *dâ*) „tasê gost, çenaxê gost.“ *nomînatîf gaoidhé* vd. 14, 28.

gaočithra (ji *gâo* 1. + *čithra*) „bi toxima boxeyê hebûnî, ji hîvê“, akuzatîf *mâonhem gaočithrem* yt. 7, 3. 12, 33. y. 17, 23. datîf *gaočithrâi* yt. 7, 1. genîtîf *gaočithrahê* y. 1, 35. 3, 49. yt. 7, 0. dengdar *gaočithra* vd. 21, 31.

gaojan (ji *gâo* 1. + *jan*) „mîna ku heywanê dikuje (ji zivistanê)“, genîtîf nêr *gaojanô* vd. 7, 69.

gaozasta (ji *gâo* 1. + *zasta*) „di nav dest da gost hebûnî“, nomînatîf *gaozastô* vd. 3, 4. yt. 10, 91. = y.61, 4 (*gâuzastô*)

gaodaya (ji *gâo* 1. + *dâ?*) „dewar xwedîkirinî“, genîtîf *gaodayêhê nars* vsp. 1, 31.

gaodâyû (ji *gâo* 1. + *dâ?*) „dewar xwedîkirinî“, akuzatîf *gaodâyûm narem* vsp. 2, 34. lokatîf *gaodâyô* li cem kesê ku dewar xwedî dike y. 29, 2.

gaodhana (ji *gâo* 1. + *dana*) „ji hêlê gaûmangê va zengîn bûyîn“, akuzatîf *gaodhanem avi hañtaçinâo* „ji alî rastê va dorberê heywanê gerîn“ vd. 21, 29. = yt. 24, 49.

gaoma (ji *gâo* 1.) „gost.“

gaomaêza (1) (ji *gâo* 1. + *maêza*) „gamîz, mîza gaûmangeyekî/dewarekî“, nomînatîf *gaomaêzem upanharezem* vd. 9, 40. akuzatîf *gaomaêzem* vd. 19, 70. 75.

gaomañt (1) (ji *gâo* 1.) „bi gost va tîje kirin“, akuzatîf *myazdem gaomeñtem* vd. 8, 64. dîrektîf *gaomata*

zasta „di nav dest da gost hebûnî“ yt. 13, 50.
dengdar *haoma gaoma* „ey haoma'yê sîrîn“ y. 10,
31. ablatîf piranî *skitibyasča hača gaomaitibyasča*
yt. 22, 16.

gaomañt(2) (ji *gâo* 1.) „lawikê lawê Zavanôraozhdya'yê“,
genîtîf *gaomatô zavanôraozhdyêhê* yt. 13, 125.

gaoya (ji *gâo* 1.) „li ser derbareyî dewaran“, akuzatîf mê
gaoyâm îstîm, gaoyâm vâthwâm yt. 8, 17.

gaoyaoiti (ji *gâo* 1. + *yaoiti*) „goran, zozan, pawan, bane,
çêregeh, mêrge, lewar, zeben“, datîf *gaoyaotêê* yt.
10, 112. akuzatîf piranî *gaoyaoitîsča* y. 1, 45. 3, 59.

gaosûra (1) (ji *gâo* 1. + *sûra*) „nêze, rim, xist-ik“, datîf
piranî (li sînê dîrektîf) *verethreghnô avi imat
nmânem gaosûrâbyô qarenô pairiverenvaiti*
„Behram, va mala bi rimên xwe yên birîqî va
hefidand“ yt. 14, 41.

gaosûra (2) (ji *gaosûra* 1.) „bi rim va, bi nêze va, bi çekan
va tije kirin“, akuzatîf bêcîns *nmânem ... gaosûrem
ayasanha* „malekî ku bas amade bûye bigire“ yt. 24,
9. nomînatîf piranî *aêšâm nmânâo hudhâtâo
gaosûrâonhô histeñti aša paurvâo dareghôupasta*
„jibo sedemên ku wan bas nîsandin da, li pês cem
malên rind bi çekbûyîni ji wan ra demekî dûr û dirêj
alîkarî kirin“ yt. 17, 8.

gaospeñta (ji *gâo* 1. + *speñta*) „boxeyê pîrozwer“,
dengdar *nemase-tê gaospeñta* vd. 21.

- gavaithi** (ji *gâo* 1.) „axir, axur, stewl, max, lar“, akuzatîf
gavaithîm yt. 10, 86.
- gavadaênu, gavôdaênu** (ji *gâo* 1. + *daênu*) „mange,
çêlek“, nomînatîf *gavadaênu* vd. 7, 111.
- gavadâta** (ji *gâo* 1. + *dâta*) „ji boxeyê afirandin“, genîtîf
gaomaêzem gavadâtayâo, bis âpem mazdadhâtayâo
„mîza ku ji boxeyê hatiye berdan, du caran bi avê va
ji alî Mazda'yê va hatiye afirandin (av)“ vd. 19, 75.
- gavasna** (ji *gâo* 1. + *sna*) „rîvîyê mangeyeki“, genîtîf
gavasnahê yt. 10, 128.
- gavašayana** (ji *gâo* 1. + *šayana*) „rûnîstina dewaran“
akuzatîf *gavašayanem* yt. 10, 15.
- gavašiti** (ji *gâo* 1. + *šiti*) „cîyê dewaran yê ku lê cîh
dibin“, akuzatîf *gavašitîmca* yt. 10, 15.
- gavâz** (ji *gâo* 1. + *az*) „tazyan, qamçî, qemçî, selaq, qirbaj,
çoya boxê, çogana boxê“, nomînatîf piranî *gavâzista*
gavâzô vd. 14, 45.
- gavâzista** (ji *gavâz*) „dewar bi ajotinî“, nomînatîf piranî
gavâzista vd. 14, 45.
- gavâstrya** (ji *gâo* 1. + *vâstrya*, jibo *gavavâstrya*) „kar, sol,
vatînî, erk“
- gavâstryavarez** (ji *gavâstrya* + *varez*) „karê bi agahdarî
(bûyîna wî) kirinî“, akuzatîf piranî *tevmegin û nêr*
ašithwôzgatemâ gavâstryavarstemâ y. 14, 5.

gavôstâna (ji *gâo* 1. + *stâna*) „axurê dewaran“, nomînatîf
aêšô gavôstânis vd. 15, 86. akuzatîf *gavôstânem* vd.
15, 86. lokatîf *piranî gavôstânaêšva* vd. 15, 84.

gâofrôreti (ji *gâo* 1. + *frôreti*) „mangeyên ku di pêş da ter
in“, genîtîf *gâofrôretôis* y. 45, 4.

gâtha (ji *gâ*), „kilamê pîrozwer, kilamê ku bi naveroka xwe
va dînî ye“, akuzatîf *gâthâm* A. 2, 3. vsp. 2, 16.
genîtîf *ahunavaityâo gâthayâo* vsp. 1, 14. vd. 19,
128. *ustavaityâo gâthayâo* vsp. 1, 19.
speñtâmainyêus gâthayâo vsp. 1, 21.
vohukhšathrayâo gâthyâo vsp. 1, 23. *vahistôistôis*
gâthayâo vsp. 1, 25. nomînatîf *piranî gâthâo* y. 10,
56. akuzatîf *gâthâo* y. 28, 0. 56, 3, 2. 70, 25. 42, 1.
vd. 18, 24. A. 2, 3. G. 1, 6. li cîhê nomînatîf (li pas
heñti) y. 54, 3. *gâthâosca* y. 9, 2. Fr. 7, 2. yt. 22, 13.
datîf *gâthâbyô* vd. 19, 127. y. 54, 2. 70, 55. A. 2, 1.
genîtîf *gâthanâm* vd. 12, 6. vsp. 12, 17. y. 3, 17. 19,
7. 70, 2. lokatîf *imê vaca yôi heñti gâthâhva*
bisâmruța vd. 9, 169.

gâthra (ji *gâ*), „deng, dey, awaz, bang, orxanê dengê,
kilam gotin, goranî gotin, strandin.“

gâthrôrayañt (ji *gâthra* + *rayañt*) „kilam bi leke kirin“,
genîtîf *piranî usaghanâm gâthrôrayañtâm* yt. 13,
105.

gâthwya (ji *gâ*) „di demrastîyê da axaftin“, dîrektîf *haçã ana gâthwya vaçã* y. 10, 61. *hathra ana gâthwya vaçã* y. 64, 59. yt. 24, 39. N. 4, 8.

gâthwya (ji *gâ*) „ji îlahîyê bi derketinî“, akuzatîf mê *kimãm gâthwyãm vacô srávayô* „diayê ku ji Gâtha bi *ké mãm* destpêdike (y. 45) yt. 22, 20.

gâus (ji *gâ*) „dewar, gaûmange, dewarê res.“

gâvayana (ji *gâo* 1.) „axurê mangeyan“, akuzatîf *nmânem gâvayanem* „malêk û axurekî mangeyan ...“ vd. 14, 60. *gavãm gâvayanem* „axurê ku jibo mangeyan“ vd. 2, 64. 100

gâvya (ji *gâo* 1.) „ji nijadê mangeyan hatinî“, genîtîf *piranî û bêcins payanhãm gâvyanãm* „sîrê mangê (ew tam dike)“ vd. 5, 152.

x^van, qan (di *x^vanatçaxra* ji *gu?*) „zingîn, siringîn, ziringîn, tingîn, çingîn, vizîn, fîzîn, viz viz kirin, givîn, guvîn, givgivandin“, çêbiwara dema borîya dirist *qanvañt*.

(...)

Kurdiya nûh

(kurmancî):

qorîn, qûrîn, qîjîn, go, got, gotin, gilî, gazel, gela, gazgaz, gazind, gazî, gazîn.

ga, gamês, golik, man-ge, gamisk, gom. gaboxe/gahesp, gakêl, gakovî.

gavan/gadêr, gasin/gîsîn, , gadan, gadar, gam.

(dimilî/zazakî):

ga-e „ga.“

golik „golik.“

mange „mange, çêlek.“

(Mukrî):

gâ „dewar, gaûmange.“

kâlâgâ „boxe, boke.“

gôcht „gost.“

(Goranîya sipî):

gûr „golik, mozik.“

(Hewremanî):

gorä „golik, mozik.“

(Bextiyarî):

g'ap „peyiv, qezî, qal, qise, gotin, sêwr, galegal, axaftin, bêje.“

guwer, gur „golik, mozik.“

gâ „dewar, gaûmange, çêlek, mange“, piranî *gâyêl*.

(Mazendêrî):

gusen „boxeyê pîrozwer.“

(Herêma Kermansax):

gâ „dewar, gaûmange“, piranî *gâäl*.

guár „golik, mozik.“

gâ é nèr „boxe, boke.“

gûst „gost.“

(Herêma Silêymanîye):

gócht „gost.“

(Yezdî):

gôv „dewar, dewarê res, mange, çêlek.“

gûst „gost.“

(Herêma Zengene):

gûar „golik, mozik.“

kelehgâw „boxe, boke(yê ku di nav yek û çar salînî da ye).“

(Herêma Telehêdeskî):

guár „golik, mozik.“

k'alego „boxe, boke.“

(Herêma Sîvendî):

guár „golik, mozik.“

gûst „gost.“

(Herêma Abdûyî):

guwár „golik, mozik.“

(Herêma Jafî):

gâ „dewar, gaûmange.“

gôcht „gost.“

(Herêma Kalûn-Abdûyî):

gâp „peyiv, qezî, qal, qise, sêwr, gotin, axaftin, galegal, bêje.“

gâ, gâ „dewar, gaûmange, çêlek, mange“, piranî

gôgâl

gâvû „sivanê dewarê res.“

(Herêma Sennî):

gâ „dewar, gaûmange.“

gôşt „gost.“

(Herêma Gerusî):

gâ „dewar, gaûmange.“

goucht „gost.“

(Herêma Kujur):

ghâ „dewar, gaûmange.“

(Herêma Xojavandî):

gâv „dewar, gaûmange.“

(Herêma Lekki):

goucht „gost.“

(Kurdîya bakur ya rojava):

golik „golik.“

gōşt, gōvd „gost.“

Dîsa li Talisî **gugle**, Hekkarî **gulik|lek**, Amurlî **gullük**, Xorasan **gullek**, Zazakiya Bijakî **golik**, **gôlik**, Kaseyî **güci**, **guzici**, Sengesarî **g'au-gukkæ**, Zazakîya Quzîçan **gûke** maneya „golik“ dide.

Hurrî:

gud „dewar, dewarê res, gaûmange.“

gud.áb „mange, çêlek.“

gud.mah „boxe, boke.“

gud še „dewarê bermale/xwedîkirin.“

Hetîfî:

wai-, wiwa-, wiyai- „qîrîn. qîre qîr kirin, qîjîn.“

galgalinai „(bi tonê dengê cure va) kilam gotin, stran gotin.“

gud „dewar, dewarê res, gaûmange.“

Sanskritî:

gâ, gáyati, gai (sumer. ji ^(gu-u)gù l.) „goranî gotin, kilam gotin, strandin“, *balakasvapakaranartham gai* „di xew da kilam gotin.“

gâyati, gâti (ji *gâ*) „distrîne, kilam dibêje, goranî dibêje.“

gâtú-, gâtí-, gatha (ji *gâ*) „kilam gotin, goranî gotin, strandin.“

gâtá „kilam got.“

gathâ (ji *gâ*) „kilamê pírozwer.“

gu, gávate (sumer. ji ^(gu-u)gù l.) „tingîn, çingîn, qûrîn, qorîn, borrhîn, mûrrîn.“

garj, vi-garj (ji *gu*) „qûrîn, qorîn, borrhîn, mûrrîn.“

kvaṇ, ghuš (ji *gu*) „tingîn, çingîn, dengdan.“

hve „qîrîn, qîre qîr kirin, qîjîn.“

gavatê (ji *gu*) „deng derdixîne, ditingîne, diçingîne.“

jóguvê (ji *gu*) „bi dengekî bilind bibêje.“

jógû- (ji *gâ*) „bi dengekî bilind kilam gotin“, genîtîf piranî *joguvâm*.

gô (1), goṇa (ji *gu*) „ga.“

gáu (ji *gu*) „dewar, dewarê res, gaûmange.“

gâuh (ji *gu*) „dewar, gaûmange, dewarê res“, akuzatîf *gâm*, lokatîf *gávi*, genîtîf *góh*, datîf *gáve*, nomînatîf piranî *gavah*

gôpa, gô-pa-h (ji *gô* 1.) „sivan.“
gôpayâti, gopâyati (ji *gô* 1.) „diçêrîne.“
govrša, ághnya, aghnyá (ji *gu*) „boxe, boke.“
gó(*di astronomîyê da*, ji *gu*) „boxe, boke.“
gó, aghnya (ji *gu*) „mange, çêlek.“
godhana „ji hêlê gaûmangê va zengîn bûyîn.“
gómant „bi gost va tîje kirin.“
gávvyûti(goyûti) „goran, zozan, pawan , çêregeh, bane,
zeben, mêrge, lewar.“
gosthâna „axurê dewaran.“
gavyá „ji nijadê mangeyan hatinî.“
gó „dewar, dewarê res, gaûmange.“
gómat, gaupatyá, godhana „milkîyeta
dewar/gaûmange/dewarê res.“
gosvâmin, gomin „(kesê) xwedîyê dewaran(-e).“
gokula, gomañdala „colek, naxir, garan, bir, kerî, koma
heywanan.“
gopâlá, gorakšaka „sivanê dewêr, gavan, gadêr.“
gopâlya, gorakšâ, gorakšya „dewar xwedî kirin.“
gomâmsa „gostê dewêrr/gaûmangê/dewarê res.“
gâvah „dewar, dewarê res, gaûmange“, piranî *gokula*.
gúdêm, gústi „(muzîk) kutan, lêxistin.“
gâuš „gaûmange, dewarê res. dewar, mange,çêlek, boxe,
boke.“

Pehlevî:

gehân, gâsân „kilamê pírozwer.“

gâs „navê her pênc Gâthâ'yan.“

gôbišn „peyivker-van, axaftvan, bêje, gotin“, piranî
gôbišnân: mênišn ... gôbišn ... kunišn „ponijîn ...
peyivîn ... kirin (raman ... bêje ... tevger).

guftan „gotin, bêjtin, axaftin, deng kirin“, dema niha kes.
1. yekanî *gôbam*, kes. 3. yekanî *gôbêt*, kes. 3. piranî
gôbênd, dema borya çêrikî nêzik kes. 2. yekanî *gôb*,
kes. 2. piranî *gôbêt*, dema raborî *guft*, borya dirist
guft êstêt, borya çîrokî *guft bût*, bi ku va dîrekt
peyivîn: *umr-vičârân guft kû ...* „xewnnas dibêjin
ku ...“, *guft kû* „ew dibêje ku“,

gô „mange, çêlek, dewar, boxe.“

gâv „boxê, boke, boxeyê herî kevn“, piranî *gâvân*, *gâvân u*
gôspandân „dewarê res û pez.“

gôméj „mîzê dewarekî, gamîzek.“

gôyût „goran, zozan, pawan, çêregeh, bane, zebe. mêrge,
lewar.“

gâsûr „rim, nêze.“

gôspand „boxeyê pîrozwer.“

gôstân „axurê dewaran.“

Nerîyozenî:

qântan „tingîn, çingîn, zingîn,

go „mange, çêlek, dewar, boxe.“

gâsûra „rim, nêze.“

Parsî:

qântan „navandin, nav lê kirin.“

gâv „mange, çêlek, dewar, boxe.“

gôméz „mîzê dewarekî, gamîzek.“

gôspend „boxeyê pîrozwer.“

Farsîya kevn:

gaumâta „bi gost va tîje kirin.“

Farsîya navîn:

gwtr „golik, mozik.“

Farsîya nûh

khanîdan, khvândan „tingîn, çingîn, vizîn, viz viz kirin, fizîn, givîn, guvin, givgivandin, zingîn, ziringîn, siringîn.“

gap „peyv, qezî, qal, qise, axaftin, sêwr, gotin, galegal.“

x^vândan „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin.“

gâh „kilamê pîrozwer.“

gâh „dema diakirinê.“

gâv „mange, çêlek, dewar, boxe.“

gôsfand „boxeyê pîrozwer.“

gâvzân „tazyar, selaq, qamçî, qemçî, qirbaj, çoya boxê, çogana boxê.“

gôméz „mîza mangê.“

Buharî:

gâh „kilamê pîrozwer.“

gâo „mange, çêlek, dewar, boxe.“

gôsfand „boxeyê pîrozwer.“

Tâtî:

guspen „boxeyê pîrozwer.“

Tali:

gô „mange, çêlek, dewar, boxe.“

Afganî:

ghuâ „mange, çêlek, dewar, boxe.“

Belucî:

wântan „tingîn, çingîn, vizîn, fizîn, viz viz kirin, zingîn, ziringîn, siringîn.“

gôkh „mange, çêlek, dewar, boxe.“

Ermenî:

koçem „qîrîn, qîjîn, navandin, vexwandin, ban li cem xwe kirin.“

goçem (*goç-e-m*) „qûrînî, qorînî, borînî, mûrrînî, qîrînî, qîjînî.“

thsayn „goranî gotin, kilam gotin, strandin.“

kov „mange, çêlek.“

gauzan „tazyan, selaq, qamçî, qemçî, qirbaj, çoya boxê, çogana boxê.“

Digorî:

khonun „tingîn, çingîn, vizîn, fizîn, viz viz kirin, zingîn, ziringîn, siringîn.“

ghog „mange, çêlek, dewar, boxe.“

Toxarî:

ken-, **kwa-** „qîrîn, deng lê dan, qîjîn.“

kâk (A), **kâka** (B) „ew diqîre.“

kâko „dawet, bang, xundîn“, piranî *kakonta*.

ko (A) „mange, çêlek“, piranî *kowî*, oblatîf piranî *kos*.

ke_u (B) „mange, çêlek.“

khonün „tingîn, çingîn, vizîn, fizîn, viz viz kirin, zingîn, ziringîn, siringîn.“

qug „mange, çêlek, dewar, boxe.“

Pamîrî:

qî'u-, **ho'i** „qîrîn, qîre qîr kirin, qîjîn.“

gap „peyiv, qezî, qal, sor, qise, sewr, axaftin, gotin, galegal.“

guxt „gost,“

zo'u „mange, çêlek.“

zubanödz „sivan.“

yaryav „boxe, boke.“

Osî:

xonin, **xonun** „qîrîn, qîjîn, qîre qôr kirin, navandin, nav lê kirin.“

gal „ga.“

gailag „golik, yê dikare wê bibe gayekî bas.“

γog „mange, çêlek.“

Pastoyî:

gag, **geg**, **gaz** „gazî, deng.“

gw-aa „mange, çêlek.“

gw-ay-ay, **gw-ay-ii** „boxe, boke.“

gwax[^]-ee, **gwax[^]-o**, **gwex[^]-ee**, **gwex[^]-o** „gost.“

xos-ey, **xuus-ay** „golik.“

Gotî:

qîban „gotin,peyvîn. peyvîtin. qezî kirin, qal kirin, qise kirin, deng kirin, navandin/nav lê dan.“

qainôn „giryar, gîrîn, sîn girêdan, matem girtin, resî girêdan, melûl bûn, resî kisandin.“

Anglo-Saksonî:

cîegan „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin.“

c̄yme „bas, xwes, rind.“

cwânian „gili kirin, qîrîn, melûl bûyinî, sîn girêdayî.“

cwîðan „gili kirin, qîrîn, heyf lê hatin,gunehê xwe lê hatin

Almanîya kevnbilind:

gi-keuuen „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin.“

chetten „silav dan.“

gikewen „nav lê kirin, navandin.“

kûma „qîrînîya bi ês.“

kûme „jar, seqet, jano, kûd, dexel, elîl.“

kûmîg „jar, nexwas.“

kuop „xastek, celb, kês, gerekdarî, diviyabûnî.“

kuo „mange. çêlek.“

Almanîya navîn ya jêr:

kûten „galegal/guftûgo kirin, çenebazî kirin.“

kûme „mat.“

ko „mange, çêlek.“

Almanîya jêr:

Kauz „kund, pûm, bûm, sût.“

Almanîya navîn ya bilind:

kûze „kund, pûm, bûm, sût.“

kuo „mange, çêlek.“

kuose „golik an jî mîyê mê.“

Almanîya nûh:

kuh „mange, çêlek.“

Îslandîya kevn:

kvidr „gotin. bêj(-e), lawçe. peyîv, galegurt, gevezetî, qurbetî, pîrbêjî, bilcimî, ölçimî.“

kueda „dengêk lê dan, gotin, navandin/nav lê kirin.“

kuedia „silav dan, jê ra peyivîn/gotin, daxwaz kirin. xerc kirin.“

Îslandîya nûh:

kýta „bihev girtin, ketinhev. girnosî kirin, kefteleftî kirin.“

Firîzonîya kevn:

quetha „gotin. deng kirin, qezî kirin, qal kirin, peyivîn, peyivtin. axaftin.“

Saxsonîya kewin:

ko „mange, çêlek.“

Holandîya navîn:

cauwe „zax. qirika gemarê, qirika qîçik.“

coe „mange, çêlek.“

Holandîya nûh:

koe „mange, çêlek.“

Denîmarkî:

kaa „zax, qirika gemarê, qirika qîçik.“

Îngilîzîya kewin:

cū „mange, çêlek.“

Îngilîziya nûh:

cow „mange, çêlek.“

Îrlandîya kewin:

bō „mange, çêlek“, genîtîf *bou, bau, bo*.

Bakurîya kewin:

kÿr „mange, çêlek.“

Norwejiya nûh:

kauka „bi bang kirinê dewar onîn/anîn.“

Swêdi:

kaum „(Yezdanî)feryat, figan.“

ko „mange, çêlek.“

Cermenî:

k(w)ōu „mange, çêlek.“

Yewnanî:

bous „mange, çêlek.“

Latini:

bōs, bōvis „mange, çêlek, dewar, gaûmange, ga“, genîtîf
piranî *boum*, Latîniya kevn *bovom*, datîf û ablatîf
piranî *bobus û bubus*, Bubona „Xudewana dewaran.“

gavia „qaqlîbaz.“

jungō „(muzîk) kutan, lêxistin.“

Spanî:

vaca „mange, çêlek.“

vacuno, bovino „dewar, gaûmange, dewarê res.“

grito „deng, gazinc.“

gritar „qîjîn, qîrîn, qîre qîr kirin.“

Îtalyayî:

vacca „mange, çêlek.“

mucca „mangeya sîr.“

bovino „dewar, gaûmange, dewarê res.“

bue „ga“, *manzo* „gayê ciwan.“

gridare „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin.“

grido „deng, gazinc.“

Kimerî:

bu, buw, buyn „mange, çêlek.“

beudy „axurê mangel.“

Lefî:

gûovs, guws „mange, çêlek.“

dziêdu, dziêdât „kilam gotin, goranî gotin, stirandin.“

dziêsma „kilam, goranî, stran.“

gaîlis „dik, dîksilêman, xîroz.“

gauda „gilî, gazinc, qîrîn.“

gâũst „keser kisandin, qajîn, qîjîn, qîjandin, ajûtin, qîrîn.“

gavilêt „lîlî kirin, bi sahî qîrîn.“

Lîtvani:

giedu, gēstu(giestu), giedóti „kilam gotin, goranî gotin, strandin, (jibo heywanan) xwandin, bang kirin, qîqî kirin, bangildan.“

gýstu, gýdau, gýsti „(seba heywanan) li xwandinê destpêkirin, li qîqî kirinê destpêkirin, li kilamê destpêkirin.“

gaidÿs „dîk, dîksilêman, xîroz.“

giesmê „kilamê dêrê.“

gaujà, gúotas (wekî din *gujù, gùiti* „ajotin“) „naxir, kerî,
bir, colek, garan, koma dewaran.“

gaujà „koma kuçikan/segan, guran.“

gaudziù, gaũsti „xizok tingîni/çingîni.“

gúodziu, gúosti „xem revandin, teselî kirin, dilxwes kirin,
dilnaz kirin.“

Îsladîya kevn:

kuigr „boxeyê ciwan.“

kuiga „mangeya ciwan, ya ku ji telewbûnî û heta xwedîyê
golikek dibe ra tê gotin.“

Islandîya nûh:

kýr „mange. çêlek.“

Slevîya kevn:

goveždti „gavan, gadêr.“

Slevîya nûh:

godo, gosti „(muzîk)kutan, lêxistin.“

Slevîya dêr:

gudu, gusti „(muzîk) kutan, lêxistin.“

gvorti „perçîfk, pexirme. biloqê avê, pilqikê avê.“

Slevîya kevn ya dêr:

govorti „gimgim, hêlhûl, genges, helhel, qerpîn, reqreq.“

govoriti „gengese kirin, helhel kirin, gimgimî kirin.“

Rusîya kevn:

gaju, gajati „(jibo heywanan) xwandin, bang kirin, qîqî kirin, bangildan.“

Rusîya nûh:

gajti „çîkîn, qîjîn, ajût, qîrqîr, hêlhûl, zirzir, wêlwîl.“

gákatti „nalîn, keser kisandin, axîn, qistin, qiste qist kirin, qîxqîxandin, zax.“

govjâdo „dewar, gaûmange, dewarê res.“

gudu, gusti „(muzîk) kutan, lêxistin.“

gvorti „perçîfk, pexirme, biloqê avê, pilqîkê avê.“

gûtor „galegal, guftûgo, galegal/guftûgoyên bil axirdî/henekî/mesxerî/yaranî.“

Polonîya kevn:

gede, gasc „keman kutan, li keman xistin, li saz xistin, muzîk kutan.“

Polonîya nûh:

gwar (**gtiw-arti*) „gimgim, helhel, gengese, xirpis, xistpist, gijgij, xirtpirt, gizgiz, gurgir, xusîn.“

Çexoslavî:

havorati „peyvîn, qezî/qal/qise/deng kirin, axaftin, galegal/guftûgo kirin.“

Slovenî:

gâvðc „tihlî, qîzçûk.“

Savalî (li Afrîkayê):

ku- „qîrîn, qîjîn, qîre qîr/qîje qîj kirin.“

Zimanên Ural-Altay:

kan3-³ (kaṇ3-) „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin“, Mecerî *hiv-* (zaraveyî *hilok, hiok, hijom, hijom*) qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin, navandin, nav lê kirin,

Semîtî:

Ji **kr-ewr.** (kurd-ewrûpî) *gh-u-* (ji **pêskr-ewr.** *K̂-u-*), „qîrîn, qîjîn“, *ghua-?* „bang lê kirin, deng lê kirin“, *gh-u-Y-* „qîrîn, qîjîn“ (< **pêskr-ewr.** *K̂-u-Y-*, ji **kr-ewr.** *gh-u-* „qîjîn, qîrîn“ + *Y-*) têperîye. Dîsa **kr-ewr.** *ghéu-Y-* teseya dengbilind ya yekemîn e.

Wilò jî derbazî zimanên Semîtîkî bûne:

s-u-* (<pêsemîtî *K̂-u-*), *Y-* îsboyî (etopyayî) *şau(ue)za* „vocavit, invocavit“, + *H-* îbranî (îbrî) qîjîn, qîrîn (ji ber sahbûnê), îbranîya nûh *şāuaH* „qîjîn, qîrîn“, suriyeyî (surî) *š^euaH* „clamavit“, aramîya cihuyî „qîjîn, qîrîn, vexwandin, dawet kirin“, îbranî *şeuāHa* „(ji ber sahbûn û matemê/sîn girêdayînê) çîkîn, qîjîn, ajût“, îbranîya nûh „qîrîqîr, hêlhêl, qîjqîj, xirîn, bang, gazîn“, aramî *š^euaHta* „çîkîn, qîjîn, ajût“, + *t-* Erebi *šāta* „exclamavit, sonum edidit“, *šautu* „sonus, vox, clamor“, *mi-şuātun* „vocem edens, resonans.“ semîtîya rojava *s-u-H-* (< pêsemîtî *K̂-u-* + *H-*) „clamere.“ **kurd-ewrûpî *ghuā-* (< **pêskr-ewr.** *K̂-u-H-* têperî *K̂auāH*, = semîtîya rojava *s-u-H-*, têperî borîya dirist aramî-surîyeyî *š^euaH*, îbranîya nûh *šāuaH* „clamavit“), ji **kr-ewr.** *gh-u-Y-* têperî (< **pêskr-ewr.** têperî *K̂áuaY-*) ye. = semîtî *s-u-Y-* (= * *s-u-* + *Y-*), sboyî 1 2 (têperî) *şauueza* „vocare, invocare, vocando

accessere. "Ji hêlê din va **kr-ewr**. $g''\ddot{o}u$ - (< **pêskr-ewr**. $G\underline{u}-\underline{Y}$ - „mugire“ + u -, bnr. $g''\ddot{o}$ -), semîtî $g-\underline{Y}-\underline{u}$ - (= * $g-\underline{Y}$ - + u -, bnr. $g''\ddot{o}$ -) di îbranî da di dema borîya dirist da *gazâ*, makder/rader *gâzô* „(jibo boxe û mangeyan) qûrîn, qorîn, borrîn, mûrrîn“, akadî *kibû* „peyvîn, gotin, qezî kirin, qise kirin, qal kirin“, *kibîtu* (sumer. ji $g''u-gù$ 2.) „emr, ferman“, *ragâmu* (sumer. ji $g''u-gù$ 1.) „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin, îtiraz kirin, bervê dan, protesto kirin“, *şagâmu* (sumer. ji $g''u-gù$ 1.) „qûrîn, qorîn, borrîn, mûrrîn“, *nagâgu* (sumer. ji $g''u-gù$ 1.) „qîrîn, qîjîn, qîre qîr kirin.“

Lê belê wek me li jor jî gorî hev kiriye, bi vekirî mirov dikare têbigêhêje ku bêjeya *ga* ji maneya *qûrîn*, *borrîn*, *mûrrîn* û êd. peyдах бûye. Ne hewceyî dubare kirinêye ku em li vir carek din bibêjin bêjeya *ga* tu carî girêdayî wateya *mêrxas*, *qehreman* û wateyên din nîne. Li ser tişt navandinê , li gorî me tu kes nikare ji mirovên kewin zêdetir materylist bibe. Ji ber ku mirovê kewin herdem, tişt li gorî xwezayî ya xwe bi nav kiriye. Wek mînak: Bêjeya *jin* ji maneya *zayîn*’ê peyдах kiriye. Jixwe , ma *zayîn* tiştê ku xweruyî jinane, nîne? Ma *qûrînî* tiştê ku mexsusî *ga*’yane, nîne? Ma *dîtin* tiştê ku mexsusî *çav*’ane, nîne? Yanî bêjeya *çav* ji maneya *dîtin*’ê peyдах бûye.

Di zimanê Kurdî da bêjeya *çav* bi xwe ji zimanê Medî tê. Wilo ku: Di zimanê Medî da *çaşman* tê maneya *çav* û ev bêjeya *çaşman* jî ji bêjeya *çaş* (dîyîn, dîtin)

peydah bûye. Ev bêjeya çav yê ku di Kurdî da hê jî xwe dipête (diparêze) ji maneya dîtin tê. Bi rastinî jî mînakên wilo ne ev çend hebin, bi sedan, bi hezaran in.

Wek me di destpêka nivîsê da jî gotibû, hin kes hene ku bêjeya *kurd* bi wateya *xurt*, *mêrxas*, *qehreman* û hwd. va girêdidin. Lê belê van gotinana bi dehan di salên berê da jî hatine gotin, belam nifsên nûh jî van nivîsên kewin dubare kirinê zêdetir tu tişt nekirine heta roja me ya îroj. Tiştêkî vekirîye ku bêjeya *kurd* di naveroka xwe da xwediyê ew wateyên ku me li jor dane, ye. Mixabin ku koka bêjeyê li cîhên çewt hatiye gerîn. Çima? Heger ku mirov xwast peyva *kurd* û peyva *guti* girêdayî hevde, ew dê wê çaxê helbet ku van çewtîyana jî biafirin.

Bêjeya *guti* bi rastinî jî ev wateyên li jor dide. Lê hema tu têkiliyên xwe bi maneya *ga'yê* va nîne. Li Mezopotamyê'yê *ga* her çiqas di nav jîyana civakî da pasê rolekî Yezdanî girtiye jî ew nayê vê manê ku bêjeya *guti* ji wateya *ga* xuliqîye. Gava mirovê kewin derbazî jîyana bicîh, çandinî bû, hingê bi *ga'yê* va têkiliyên xwe yên bi rojane çebûn. Bêsik jibo karên cotajotin û koçkirinê vî heywanî gelek zeman rêhevaltîya mirovahîyê kiriye û hê jî li hin herêmên dinyayê vatîniya xwe didomîne. Bi vî awayî bi hin cudatîyên kêman jî zêde derbazî erdnîgarîya ewrûpeyê jî bûye, di wateyên dînî (olî) da.

Di warê çandinîyê da seba gutiyan Prof. Egon von Eickstedt di pirtûka xwe ya *Tirk-Kurd-Îranîyan* da wilo

dibêje: „Di qraltîya Gutiyan da, gelek bi navûdeng bûn merivên ku heywan û nemaze jî mîh xwedî dikirin. Ev rewşa îroj jî neguherîye. Wekî din di çêkirina girok û şikl dayînê da jî gelek pût pê dane. Ji welatê Gutiyan hatina koleyan û karkeran, peymanên ku jibo bazirganîya van hatine kirin, tete dîyîn...”(rûpel 56, Firat Yay. Îstenbul 1993).

Di vî warî da xelkê Subartu û Gutium di bextekî eynî rewşê da bûyîne. Van rastinîyana em dikanin bi vekirî di nivîsên Subartuyan da bibînin û rastî hev bîn. Li ku merî koleyên Subartu bikane bikire, nameya ji Adab an jî bi navê xwe yê îroj Bismaya, yê ku D. D. Luckenbill di American Journal of Semitic Languages and Literatures XXXII rûpel 285'an (Chicago) da li me xuyandin dide (A. Ungnad, Altbabylonische Briefe aus dem Museum zu Philadelphia 1920, Nr. 143). kesê ku dixwaze çend koleyan ji xelkê Subartuyan bikire wilo dibêje:

[i]-nu-ú-ma a-na ÉŠ.NUN.NA^{ki} ta-la-[a]k-ku-ú II wa-ar-di šu-ba-ri-im ša-ma-am-ma

>>Ku tu berbi Ešnunna (= Tupliaš) diçî, bi vî awayî jî ji min ra du koleyên Subartu bikire!<<

Di kiledpresekî din da jî seba Gutiyan wiha tê nivîsandin:

a-na šîm^{reš} wardi^{meš} gu-ti-i^{ki} nam-ru-tim

>>dandina (peredayîna) jibo koleyên ronahî (=biriqî b.s.) yê ji Gutium.<<

*a-na warhim I^{kam} rêš wardi^{mes} gu-ti[i^{ki}] nam-ru-tim
 ú-ub-ba-lam*

>>Di nav mehekî da ew ê koleyên nûr (rewnaq) ji Gutium onî (bîne) vira.<<

Niha jî wek xwendevanên me jî wê bi hêsanî têbigêhêjin, dixwazin li ser bêjeya *guti* bisekinin û vê bêjeya bi koka xwe yê rastinî va girêdin. Berî ku hê derbazî wekokên xwe nebûne dixwazin bêjin ku: Tu têkiliyên bêjeya *guti* û *kurd* bi hev ra tune. Lê ew nayê vê mana ku tu pêwendiyên *kurd* û *gutiyan* ji hev ra nîne; dijane gelek xurt û kure. Tiştê ku herî sosrete yek ji van afirîna herdu bêjeyan jî ji eynî manê bûyîne, ne li ser eynî bêjeyê. Di meyana (naverok) xwe da eynî bûyîna herdu bêjeyan gelek bi giringtîyekî dîrokî ye. Û li gorî me bêjeya *guti* peyvekî sumerîye. Wilo ku:

Sumerî:

gú „hêz, xurtî, quwet“(di kîldepresa bi numeraya 2.87`an da).

^(gu-u)**gú** (ji *gú*) „zor, hêz, quwet“(… 15.126 …).

^{gu-u}**gú** (ji *gú*) „hêz, xurtî, qowet“(… 15.365 …)

^(gu-u)**gú** (ji *gú*) „zormendî, darmendî, quwet, hêz“(… 15.216 …).

gu (ji *gú*) „qehreman, zîr, cenggîr“(… 2.137², 7.16 …)

gu (ji *gú*) „xurt-e, bihêz, inekîn-e, biquwet“(… 2.137² …).

gu-ud (ji *gú*) „qehreman, zîr, cenggîr“(… 2.139, 15.905 …).

gu-ud (ji *gú*) „bi qehremanî, bi gernasî, bi zîrî, bi cenggîrî, cengawer, servan“ (... 15.903 ...).

gu-ud (ji *gú*) „cengawer, servan“ (... 15.905 ...).

gu(-ud) (ji *gú*) „(kesê ku) pir cengawere/ servane“ (... 15.905 ...).

gud (ji *gú*) „qehreman. zîr, gernas, cenggîr“ (... 2.137² ...).

^{gu-ud}**gud** (ji *gú*) „qehreman, zîr, cenggîr, gernas, cengawer, servan“ (... 15.905 ...).

^{gu-ud-gu-ud}**gud** (ji *gú*) „qehreman, zîr, cenggîr, gernas, cengawer, servan“ (... 15.905 ...).

^{gu-ud-gu-ud}**gud** (ji *gú*) „(kesê ku) pir cengawere/servane“ (... 15.905 ...).

^{gu-ud}**gud** (ji *gú*) „(kesê ku) pir cengawere/servane“ (... 15.905 ...).

gud (ji *gú*) „gir, gird. girs. mezin“ (... 15.936 ...).

gud (ji *gú*) „xurt-e, bi hêz, mekîn-e, bi quwet“ (... 2.137² ...)

gúd (^{gu-ud/tu}URxSAG) (ji *gú*) „cengawer, servan, (kesê ku) pir cengawere/servane“ (... 15.905 ...).

gu-du (gudu), gu-tu (gutu) (ji *gú* + *du/tu*) „bi hêz, bi quwet, mekan-e. xurt.“

^{gu-ud}**gútu** (ji *gú* + *tu*) „qehreman, zîr, gernas, cenggîr, mêrxas. egît, cengawer, servan.“

kr-ewr. (Kurd-Ewrûpî):

g^uejîð (ji *g^uiia*) „hêz, quwet, zormendî, darmendî, zor (lê) birin, zemt kirin, bin xistin, bi zorî dewisandin, bi zorî perçiqandin/pelaxtin/gerisandin/pelaxtin.“

g^uiia (sumer. ji *gú*) „zor, quwet, hêz.“

g^uedh- „birîn(dar) kirin, hilisandin, hilwesandin, xira kirin, têk birin, hingaftin, lêketin, lêxistin, paldan, lêdan.“

Herîfî:

kinai- „perçe perçe kirin, hurandin, qiçik qiçik kirin, ji hev kirin,feritandin, şelandin, parandin, par(î) kirin, dabes kirin, vebirandin, kerî kirin“, çêbiwarî *kinant-* „hurandin“ (wek mînak: tiştê mîneral).

kuask-,kuwask (ji *kuen-*, *kun*) „lêxistin. lêdan, xistin.“

kuaskuas- „pelixandin, pelaxtin, dewsandin, pan/pehn kirin. gerisandin, kutan, cecixandin, petixandin, mîna tozê kirin.“

kuen-, kun- „kustin., lêxistin, lêdan, bi lêxistinê kustin “, çêbiwarî *kunant-*, zimanzanayetî *kuwask-*, têperîyê kirinî *kuenna* (II) „bi lêxistinê kuştin“ (zimanzanayetî *kuennisk-*), lêkernav *kunatar* bêcins r/n- kok nedîyare û *kuennuwar* bêcins r/n- kok nedîyare, makder *kunanna* û *kuenummanzi*.

kuwaskuwas-/kuskus „hêrdin, hêrîn. mastin, hêrandin, mîna tozê kirin.“

:kuwata (= *kuwayatai-*, ji *kuen-*, *kun-*) „(jê) tirsîn.“

:kuwaya (ji *kuen-*, *kun-*), „(jê) tirsîn“, çêbiwarî *kuwayamma-* „ditirsîne“ (bi ser da *kuwayammant-*

eynî manê dide), lêkernav *kuwayati-* „tirs“, *kuwayatai-* „(jê) tirsîn“, rengdêr *kuwayaralla* „tirsok, tirsonek, newêrek, bizdok, bizdonek, ceban.“

Medî:

jaya (ji *ji*) „vebûn, vedarî, fetîh, kar, qezenc“, datîf jayâi cinvat ustânem „bi daxwazyia qezanc kirina giyanê“ vd. 18, 12.

jayañt (ji *ji*) „zor bire, têk birin.“

ji „zor (lê) birin, zemt kirin, bin xistin, feth kirin, dagir kirin, vedar kirin“, çêbiwarê dema nika *jayañt*, makder *hyatcâ gâus jidyâi mraoî ... avô* „û bi alîkarîya kesê ku jê qal kiribû boxe têkber“ y. 32, 14.

jijişiti (ji *ji*) „bi dîyînî derxistin û jibo xwe destxistin.“

jid (ji *ji*) „bi têk birinî, bi serfirazî.“

jya (ji *ji*) „zemt birin, bin xistin, zor (lê) birin.“

qanh „lêxistin, lêdan, kutan“, dema nika kesê 3. yekani rasmanô *qanhayêiti* yt. 14, 62.

qanhavi (ji *qanh*) „şikandin, xis(ir) kirin, parandin/perçe kirin.“

Sanskritî:

jya, jiya „pir xurtanî, pir hêz(an)î.“

iyana-m, iyani-h „pest, zordestî, çewsandinî, tada, tadayî, stem, zilm.“

iyayan „hêzdar, kesê ku bi hêze/quwete, hizirker, torevan.“

iyêştha-, iyêşthá- „yê herî bi hêze. kesê ku herî xurte.“

jáyati „têk dibe, zemt dike, zor lê dibe, bin dixê“, dema borîya dirist mê dema borîya dirist *jigaya*.

jayišnu-, **jigyú-** „kamerane, serwere, serkeftvane, serketî. serefraz, mizafer.“

jetâr- „bi têk birinî, bi serfîrazi.“

jinati „pest, zordestî. çewsandinî, tada, tadayî, stem, zilm, bi ezîyet kirinî“, dema dahatû *iyasyati*, darêje/nedîyar *jiyáte*, çêbiwar *jîtá-*.

jígišati „dixwaze têk bibe, têk birin.“

gandh- „birîn(dar) kirin, hilisandin, hilwesandin, têk birin. xira kirin. hingaftin. lêketin, lêxistin, paldan. lêdan. tê ra kirin“.

Persîya nûh:

gayâd „fuit“, makder *gâdan*, *gân*.

Pehlevî:

gukân „hilişandin. hilweşandin. xira kirin. kavilandin“, *škênâm u gukânâm ... kâlpad i šmâh dêvân* „ez dê bedenên dêvên we biskînim û xira bikim!“

Pazendî:

vânôm „hilisandin, hilwesandin. xira kirin. kavilandin.“

Nerîyosengî:

bhanjayâmi, tâlayâmi „ez dê bişkînim (û) bitilixînim/ji hev bikim(?)“

Osî:

xoin, xvayun „lêxistin. lêdan. kutan. xistin, pelixandin. dewisandin. pelaxtin. gerisandin. pan/pehn kirin.“

yeyau „bi hêz, bi quwet,xurt, hisîndan/mezinbûn.“

Latîni:

vis „zor. hêz, quwet“, yekanî tenê akuzatîf *vim*, ablatîf *vi*,
piranî *vires. ium* (kr-ewr.**vei-* bi hêz bûyîn.“

quatio „çel(i)qandin, kêyandin, kêyîn, hezandin,
daqutandin, colandin, leqandin, tekandin, qeliqandin,
lêxistin, lêdan, xistin, lêketin, hingaftin, çêrî kirin,
parandin/perçe kirin û hwd.“

quassus „çel(i)qandin, kêyandin, kêyîn, hezandin,
daqutandin, colandin, leqandin, tekandin, qeliqandin
û hwd.“

Bakuriya kevn:

kveita „zor (lê) birin, zemt kirin, bin xistin.“

Gofî:

qistjan „xira kirin, borandin.“

Almanîya kevnbilind:

quist „tune kirin, xopan kirin, ji holê rakirin.“

archiwistan, firquistan „tune kirin, fînyaz kirin,
kavilandin, fet kirin, xira kirin, borandin.“

Almanîya navîn ya jêr:

quisten „berdayîn mirinê, vala xerc kirin, îsraf kirin.“

quist „zîrar, zîyan, winda, zay.“

Anglo-Sakson:

cwiesan „perçikandin, pelaxtin, pelixandin, gerisandin,
pehn/pan kirin, cecixandin, petixandin.“

Frîzoni:

kwike, kwikken „niquçandin, qurmiçandin, qurçî kirin, xurçandin, çirisandin.“

Holandîya navîn:

quisten „terere, atterere, friare.“

Lîtvani:

gendû, gësti „xira kirin, borandin, têk birin, xira bûn, mehf bûn, finyaz bûn, xopan bûn, fet bûn, têk çûn, zerar girtin (piranî).“

gadinû, gadinti „xira kirin, borandin, têk birin, zirar (lê) dayîn, zîwan pê kirin, bi zîwan kirin, eciz kirin, rehet nehîştin.“

pagadas „xira kirin, borandin, têk birin.“

i-gyjû, i-gýti „girtin, dest xistin, qezenc kirin.“

Lefi:

ginstu, gint „xira bûn, mehf bûn, finyaz bûn, xopan bûn, fet bûn.“

Îndonezî (li Asyayê dûr):

kuta (sumer. ji *gû*), „hêz, wuqet.“

kekuatan (ji *kuta*), „bihêz, biquwet, xurt.“

Semîtkî:

kr-ewr. $\hat{k}-uY-$, kêmandin $\hat{k}û-$ (< **pêskr-ewr.** ji $\hat{g}ápaY-$ têperî < $\hat{g}-p-$ + $Y-$),

= Semîtîya herî kevn $*\hat{d}-P-Y-$ (< **pêsemîtî** $\hat{G}-P-$ + $Y-$), erebî *ḍabYu* „the arm (of a quadruped), upper arm (of a human being)“, dema borîya nika *dabaYa* „armos seu

anteriores pedes protendit (jumentum in incessu), > (a camel) hastened, was quick, (a man) stretched forth (-hu towards him) his upper arm (with the sword or for the purpose of striking“, > „he acted tyrannically.“

kr-ewr. *g^h-i-* „têk birin, bin xistin, zemt kirin, roxandin, zor birin“ (bi *i* va = semîti *h*, < **pêskr-ewr.** *G^h-k-?*), Medî *ğaja-*, Sankritî *ğajá-*, *vijayá*, *jayá*, *jiti*, *újjiti*, *ujješá*, *jáitra*, *jaitriya* „serkeftin“, Medî *ğajeiti*, Sanskritî *ğája-ti* „têk bir“, Sanskritî (di manaya leskerî da) *jayišnu*, *jayanta*, *jišnú*, *parajišnu*, *vijayin*, *vijitin*, *jayús*, *jayú*, *jayuka*, *jigyú*, *jitvara*, *jáitra*, *abhijít*, *udayin* „serketî, serefraz, mizafer(ane), kameranî, serkeftvanî“, *ji* „serkeftin“, *vijayin*, *jayin* (bi genîtif û lokatif an *jî* - ~), *jétr*, *jayamalla* „serdest, serkeftvan, kaineran, serefraz“, *vijayasri*, *jayalakšmi* „ilahîya serkeftin“, *jayaghoša jayaghošana*, *jayasabda* „qîrîniya serkeftinê“, *jayastambha* „situna serkeftinê“, *jigiša* „xwastina serkeftinê“, *jayasis* „niyaz/daxwaza serkeftinê“, *ğigája* (dema borîya dirist), (çêbiwar) *ği-tá-* “feth kir, dagir kir”. = Semîti **k-h* (*k* < *G*), bi jêzaya herî kevn ya qertefa goreyî/relatîf va (> **kr-ewr.** qertefa bêtkir) *r- k-h-r-*, Erebi têperî *kaħara* „he overcame, overpowered, oppressed, forced, took by force“, *kaħran* (akuzatîf) „vi, per vim.“

kr-ewr. *ghu-d-* (< **pêskr-ewr.** *Ḳ^u-t-*) di Latinî da (*de-*, *of*)-*fendo* koka herî kevnî „derbe, sek, lêdan“, = Semitîkî **ḳ-t-*, qertafa pas *l-* di Erebi û Îsyobi(Etopyayî) da *katala* „occidit, interfecit“ (di Semitîya rojava da *k-t-l*); + *r-* Asurî *katru* „lêxist, têk bir“, Akadî *guzalla* (sumer. jî *gu-zal*) „serxwaz, bêdxwaz.“

Şavali (li Afrîkayê):

nguvu „hêz, quwet..“

kaba, ku- „çewsandin, dewsandin, cecixandin, pelixandin, civilandin. pestandin.“

kakambe„bi hêz, bi quwet, xurt.“

Divê carek jî em bêjeya *guti* parî kiteyan bikin û binirxinîn ka wê çawa bibe. Niha bêjeya *guti* jî du kiteyan afirîye. Yek kite (= bêje) ya *gu* ye û ya din jî kiteya *ti* ye. Yanî bêje jî van herdu kiteyan xuliqîye. Belê, em gelek kur û fireh li ser *gu* sekinîn. lê hema li ser *ti* qe nesekinîn. Bêsik bêjeya *guti* jî van herdu bêjeyan (an jî kiteyan) hatiye holê. Wê çaxê divê em manaya bêjeya *ti* jî bikolin û dawîyê encamekî xwe bistinîn. Ger em bêjeya *guti* li gor nivîsa zimanê Sumerî binivîsin gerek wek *gu-ti* bibe. Di zimanê Sumerî da bêjeyên ku jî du an jî zêdetir bêjeyan afirîne tu car şiklê xwe yê bingehîn handa (wenda) nakin. Yanî bêjeyên cuda cuda gava hatin ba hev; li gor qeyîdeyên rêziman nayên tewandin , mîna morfolojî û fonolojîya xwe ya xasî tene nivîsandin. Îşte bêjeya me *guti* jî eynî wilo ye. Manaya bêjeya *ti* jî van in:

ti (l) „jîyîn, jîn, jîtin“ (di kîldepresa bi numereya 22.121’an da).

^{ti-i}**ti** „jîyîn, jîn, jîtin“ (... 15.99 ...).

ti (l),jîyan, jîn, jîtin“ (... 19.118 ...).

ti „jîn(de), jîn(dar), zîn(de), (bi)jîn/jîyin“ (... 1.74, 5.157 ...)

ti „bi giyanî kirin, bi ganî kirin, bi canî kirin, bi germiyani kirin“ (... 5.157 ...).

ti „fir“ (... 3.41, 7.495, 10.126, 19.128 ...)

ti „rim, nêz“ (... 19.128 ...)

ti „tê da (berdan) jîyîn(ê) (... 5.157 ...).

ti „tê da jîyîn, lê jîyîn, lê rûnistin“ (... 19.118 ...).

ti (ji *ti* 1.) „sîfa dîyîn, çêbûn, tendurîst bûn“ (... 15.99 ...).

ti „xurtîya zayînê, kanîna zayînê, hêza zayînê“ (... 15.179 ...)

tin (ji *ti* 1.) „sîfa dîyîn, çêbûn, tendurîst bûn, sax kirin, çêkirin, tendurîst kirin“ (... 2.209 ...)

tin (ji *ti* 1.) „jîyin, jîn, jîtin, jîyan, jîn“ (... 1.178, 2.209, 5.158 ...).

^{ti-in}**tin** (ji *ti* 1.) „jîyin, jîn, jîtin“ (... 15.99 ...).

tin (ji *ti* 1.) „jîyan, jîn“ (... 22.121 ...).

tin (ji *ti* 1.) „rewsa bi giyanî/jîndarî/jîndeyî/zîndeyî/jînî/jîyînî“ (... 2.209 ...).

tin „mêr, mirovê nêr“ (... 5.158 ...).

tin „bi mêranî, mêr, (heywanê) nêr“ (... 15.1526 ...).

Manayên bêjeyan mîna ku me li jor nivîsandine ne. Û hê peyvên wisa jî hene. Ji ber ne hewcedariya me pê hebûnê em ewên din li vir nanivîsîn. Niha em di nav van peyvvan da bêjeya ku pêvîstiya me pê heye hîlbijêrin û bi bêjeya *gu* va bînin ba hev. Bêjeya *gu* (hêz, xurt, bi hêz, bi quwet û hwd.) û *ti* gava hatin cem hev, wek *gu-ti* dibe û wateya *jîyana bi hêz, jîyana xurt, jîyana bi quwet, bi hêz jîyîn, xurt jîyîn, bi jîndarî jîyîn* (û hwd.) ango, *kesê(n) ku jîyana(ên) xwe bi xurtî, bi hêz (û hwd.) didomîne(in)*, dide. Heger me dîroka Gutîyan bi rastinî anî berçavê xwe, wê çaxê em dê li ser vê manaya hindikek jî bibe bîponjîn.

Mesela bêjeya ku hê di nav zimanê Kurdî da dijî û xwe dipête (diparêze), bi xwe ew bêje jî ji bêjeya *ti* afirîye, ye. Bêjeya me bêjeya *tîn*'e û manaya xwe jî *hêza jîyînê, xurtiya jîyînê* (û hwd.) dide. Dîsa ev bêjeya di zimanê Ermenî da jî dijî. Wilo ku, di zimanê Ermanî da bêjeya *ti* wateya *pêvajoya jîyanê, sal* (mînak: 1) tu çend salî, 2) îsal), *zeman/dem* dide.

Di nivîsên Subartîyan da di derbarê gutîyan da çend gotinên nebaş hatine nivîsandin; di eynî demî da ne tenê seba gutîyan, lê belê jibo hê gelên din jî ev hevok û ramanana hatine dubare kirin. Yanî niha hin kes radibin li gorî van hevokana keseyetîya gutîyan dinirxînin û ji ber van nirxandinên pir erzan sasîtiyên zor mezin çêdikin. Di nav dîrokê da her xelkî jibo gelekî din her tim tiştên wilo îdîa kiriye, jibo kesên ku ne ji wan in çî ji dev derketiye

wek ava cemê rijandiye erdê. Lê ev nivîsên ku jibo gutîyan wek neerênîne mixabin ku seba xelkên din jî hatine gotin. Seba Gutîyan Gordon Childe di pirtûka xwe ya bi navê *Di Nav Dîrokê Da Çi Çêbûn* da wiha dibêje: „Li Mezopotamya’yê ewrên tarîtiyê, wek me dît, jibo ser kirina li hember civatên hemdem yên ku êriş li xwe dikirin, hovên Gutium’î li dijî împeryalîstan bi çekûrext berêwerî dikirin“ (rûpel 105, Alan Yayincilik, Istanbul 1990). Ger welatekî êrişên xwe yên dagirker li welatekî din kir divê ew welata bimafdare ku xwe li dijî van hovîtiyên neçê bipête (biparêze). Ma nika em dikanin bêjin, tu welatekî din êrişên xwe li ser gutîyan da ne biriye? Bila bersîva me kîldepresek bide, daku em bikaribin bê hempayî êrişên li hember gutîyan bi rasteqinî binirxînin. Wek mînak:

mu ha-am-mu-ra-pi lugal-e ur-sag u-ma di-di^d mâr-udug-ké tukul kala-ga ugnim èš-nun-na^{ki} su-bir^{ki} gu-ti-um^{ki} mè-ta šu bí-ib- šub-bi (ma-da) ma-an-ki-súm^{ki} u gu id-idigna en-na ma-da su-bir^{ki} -še šu-ni sá bí-dug-ga

>>Sal: Qral Hammurapi, qehreman, serkeftin ji Marduk girt, bi çekên hêztir va avite erdê di cewsenê da leşkerê ji Ešnunna, Subartu (û) Gutium û dagir kir bajarê (=welat) Mankîsu û delava Dîjle heta welatê Subartu.<<

Herê (belê), em dikarin bi hêsanî bêjin ku Gutîyan li hember împeryalîstên wê çaxê gelek bi mêranî ceng kirine.

Di nivîsên ku bi navê *bext/elamet* hatine navandin da, di ya 20. da wiha ye:

[šumma biriq] mûši ina šar iltâni ib-riq^d adad mât gu-ti-i irahiš.

>>[heger] [birûsk]ekî sevinî li bakur [biriq]and (tune b.s.). wê Yezdanê Hewa'yê Gutium di (bin b.s) lehîyê da bihêle.<<

[šumma bir]iq mûši ina šâr sûtî ib-riq^d adad irahiš.

>>[heger] [bir]ûskekî sevinî li basur biriqand/lêxist (tune b.s.). ew dê wilo jî Yezdanê Hewa'yê (Akad) di (bin b.s) lehîyê da bihêle.<<

[šumma bir]iq mûši ina šar šadê ib-riq^d adad mât elamti irahiš.

>>[heger] [birûsk]ekî sevinî li rojhilat biriqand/lêxist (tune b.s.). ew dê wiha jî Yezdanê Hewa'yê Elam di (bin b.s.) lehîyê da bihêle.<<

[šumma biriq] mûši ina šâr amurrî ib-riq^d adad mât [amurri irahis]

>>[heger] birûskekî sevinî li rojava biriqand/lêxist (tune b.s.). ew dê wiha jî Yezdanê Hewa'yê [Amurru di (bin b.s) lehîyê da bihêle].<<

Subartîyan, Gutium mîna xwe bi nav kirine di elametekî gelek xirab da:

ana mât subarti u gu-ti-fi...

jibo Subartu û Guti[um... (XXVII)

Li gelek cîyan Gutium şunê Subartuyan digire, yanî ji hêlê Subartuyan va mîna ji Subartuyan tê pejirandin. Lê hema ev pejirandinana ne tenê di mabêyna Subartu û Gutium'an da ye, dîsa bi Hetîtiyan, Mîtannîyan, Kassîtiyan, Eleman, Loran, Hurritîyan, Xaldîyan (Urartu) û gelek bi yên din va yên ku li vê herêma jîyane, wek eynî gel bûyîne hatine bi bîranîn. Mesela di nivîsekî da guti û hurri mina ku eynî gele, jê hatiye behs kirin; di yên din da jî dîsa eynî wilo yek bi yekî din va hatîye bîranîn, ango dawîya dawîn ev navana jibo nijadekî hatine bikaranîn.

kakku gu-ti-i mâtu ina-rum

>>Sîlehê ji Gutium ew ê wî welatî (Babilon) bîne xarê.<<

tebû-ut ummân gu-ti-i

>>raperîn ji gelê Gutium.<<

Di kîldepresek da jî qralê Subartu û Gutium wek qralê hemu welatên Naîri`yan tê pejirandin:

šar mât šu-ba-ri-i mât qu-ti-i û šar kul-la-at mâtâti na-i-ri

>>Qralê welatê Subartuyan (û) welatê Gutîyan, nola welatê hemu Naîriyan e.<<

Di deftera XVIII'an da gelek dewletên din bi Gutium va têne bîranîn:

šattu III^{kam} mât akkadê^{ki} mât gu-ti-i u mât amur[ri^{ki} ikkal]

>>Akad, ew ê 3 sal welatê Gutium û Amurru [wek alif bixe].<<

šattu III^{kam} nakru mât gu-ti-i mât elamti^{ki} ikkal

>>Dijmin, ew (d)ê qesî 3 sal Gutium (û) Elam (wek alif) bixe.<<

šattu III^{kam} mât gu-t[i-i nakru ikkal]

>> Ew dê qesî sê (3) salan, welatê Guti[um, wê dijmin wek alif bixe].<<

šattu III^{kam} mât gu-ti-i mâtu ikkal

>>Qesî sê (3) sàlan ew dê welatê Gutium, welatê Babilonan (wek alif) bixe.<<

Dîsa qralek ji Gutium gelek zêde hatiye bi bîranîn, yê ku li cem qralên Elam. Akad û Amurru dîtbarê:

LUGAL elamti^{ki} LUGAL akkadê^{ki} šar Gu^{ki} šar MAR^{ki} mithâris inakkiru^{mes}-ma mâtâti-šû-nu ištênis^{nis} i-qa-ma limutta immar^{mar}

>>Qralê ji Elam, qralê ji Akad, qralê ji Gutium (û) qralê ji Amurru ew dê mînahev dijminane bibin, û welatê wan ew dê yek ji wan wekî yê din dijwarîyan bibîne (bikisîne b.s), û (her yek jî) ew dê xirab bijîn.<<

Di kehanetnivîsekî din da wisa pêsnîyaz dike:

ana LUGAL gu-ti-i purussû inamdin miqit-tim gu-ti-i ina kakki ibašši: [mâtu] me-re-nu-uš-ša innaddi^{di} (Bext XXXIII)

>>Ew (hîv) biryarekî kehanetî dide jibo qralê ji Gutium: Hilisîn li Gutuim ew dê bi çekan bibe; ew dê [ew welata] tip û tazî avitî erdê bûyî bibe.<<

Di vê hevokê da jibo *Gutiyan* bêjeya *GU^{ki}* bi karanîne Subariyan. Bêjeya *GU* wek me jê behs kiribû, mîna maneyên *hêz*, *quwet* û *êd*.dide. Peyva *ki* jî maneya *erd*, *herêm*, *cîh* û *hwd.* dide û bêjeyekî Sumerî ye (Bnr: *ku* [daçek]). Ev bêjeya gelek balkêse, ji ber ku li vir vê çarê bêjeya *ti* nehatiye nivîsandin. Ew jî li me xuyandin dide ku jibo *Gutiyan* yekcarna bêjeya *GU* tenê bikarhatîye. Belkî jî di dema destpêkirinê da bi xwe ew wiha bû û paşê bêjeya *ti* girtibe.

Di hin nivîsên din da jî *Gutium* û *Elam* wekhev hatine navandin:

miqit-tim elamtî^{ki} u gu-ti-

>>Ketina (=hilwesîna) Elam û Gutium.<< (XXV)

Nika jî em giran giran werin li ser bêjeya *kurd*. Me li jor bi tu zimanekî va miqeyese nekir. Çiku (ji ber ku) li gor zanîna me tu pêwendî di mabeyna bêjeya *kurd* û *guti* û *êd.* da tune. Lê hema naveroka wateya *gî* bêjeyan jî eynî ye, ango her bêje li ser eynî manê hatiye afirandin. Ew jî li me vekirî nîşan dide ku her xelkekî li gor qeydeyê zimanê xwe, bi peyvên ku maneyên *xurt*, *hêz*, *dijmin*, *cengawer*, *qehreman* û *hwd.* va têkiliyên xwe hene,nav lê (li Kurdan) kirine.

Li gorî rojhilatnas **Drawer**, an navê *Guti* û *Kurti* aîdî qewmekî ye an jî Kurtî, koma ya herî mezine ji ya Gutîyan. Çiku bêjeya *Kurtî* berê seba hemu *Kurtîyan* (*Gutîyan*) bi kar hatiye. Di navbera bêjeyên *Kortîyo* û *Kortî* da rojhilatnasên ku lêkolîn çêkirine, gelek ji vana zêdeyî eynî bûyîna van bêjeyan dipejirînin. **Dreyffer** di pirtûka xwe ya „ji hêlê zimên va pêwendîyên bêjeya Kurd“ da li ser vê bareyê (dabas, mijar) di dawîya lêkolînên xwe yê fireh da:

Bêjeyê *Kârda*, *Kârdohî*, *Kortohî*, *Gurdî*, *Kârdak*, *Sîrtî*, *Kîrtî*, *Gordîya*, *Kârdo*, *Kardavîye*, *Kotî*, *Kârdaya*, *Kartavaya* û hemu hevcutên din vedigerin kokekî. Her çiqas ji aliyê gotin û xwendinê va hinek cudahî hene jî dawî (dongî) yê vana jî eynî wateyê dibarin (bar dikin). Di van cuda cuda xwendinan da ji ber cuda bûyîna zimanên netewan, eslê bêjeyê ji ber divêtiya zimanên xwe ji gotinên di formên cuda da. ji dîtin û xwendinên berhemên kevn, ji derketina zorîyan pêkhatîye, dibêje (M. Emîn Zekî, *Kürdistan Tarihi*, r. 37, 39, *Beybûn Yayinlari*, Ankara 1992).

Li vir , ango di bêjeya *kurd* da tiştê herî girîng, hebûna bêjeyek an jî kiteyekîye. ya ku mîna *kar* tê nivîsandin e. Divê bêjeya *kar* jî şunda. heta bêjeya *ka* biçe. Ger me bêjeya *kurd* li gorî zimanê Sumerî nirxand. divê wilo bibe. Ji ber ku di zimanê Sumerî da hema hema an jî gî bêje heta bêjeya ku bi du tîpan û yek kiteye, paşda diçe.

Wek tê zanîn Sumerîyan ji Kurdan ra *Karda* jî gotine. Ger me bêjeya *Karda* (kar-da) li gor qeyîdeyên zimanê Sumerî nivîsîya, divê wer bête nivîsandin: *Ka* > *Ka-ar* > *Kar* > *Kar-da*. Yanî gotinên ku bi kiteyên *kar*, *kâr*, *kor*, *gur*, *kîr* û hwd. destpêdikin, hemu jî ji bêjeya *ka* peyda bûne. Lêkolînên ku me li ser zimanê Sumerî kiriye ev rastîya li me gelek vekirî nîşandaye. Mesela di zimanê Sumerî da *ka-har-kid-da* maneya *bi hêz*, *bi quwet*, *xurt*, *darmende*, *hêzdare*, *zormende*, *xurtmende*, *pir xurte* (û hwd) dide û di eynî manan da jî mîna *kardu*, *karrâdu* derbazî Akadî bûye. Dîsa di Akadî da *kuradu* maneya *qehreman*, *gernas*, *zîr*, *cenggîr* dide. Lê hema di nav bêjeya *ka-har-kid-da* da kite an jî bêjeya herî girîng *ka`ye*. Bêjeya *ka-har-kid-da* ji çar bêjeyan pêkhatîye. Her kite mîna bêjeyekî xwediyê yek û zêdetir maneya ne. Bi rasteqînî jî em dikarin bêjin ku „di nav bêjeya *ka* û *ku* da dîroka bêjeya *kurd* û *kurdan* radikeve. Ger wilo be divê wê çaxê dîsa em bi zimanê Sumerî dest bi lêkolînên xwe bikin.

Sumerî:

kar „(welat û mal) şelandin. talan kirin, tartale kirin. nijde kirin“ (di kîldepresa bi nimereya 15.625`an da).

kar „rakisandin, bi zorî jê girtin. revandin“ (... 5.279 ...).

kar „rakisandin û birin, helkisandin û birin, hel kirin û birin“ (... 15.315 ...).

^{ka-ar}**kar** „zor (lê) karanîn“ (... 15.302 ...).

kar „(welat û mal) şelandin, talan kirin, tartale kirin, nijde kirin, wêran kirin“ (... 15.625 ...).

kar „şelandin, talan kirin, tartale kirin, nijde kirin, wêran kirin“ (... 19.186, 291, 22.164 ...).

kar „dizîn, , dizî kirin, (ji yekî) bi zorê girtin“ (... 1.153, 2.173, 5.114 ...).

kar „dizîn, dizî kirin, (ji yekî) bi zorê girtin“ (... 15.624 ...).

^{ka-ar}**kar** „Bê mafi/dermafi/nerastî (lê) kirin“ (... 15.302 ...).

kar „kaş kirin. kişandin, rakişandin, bi kişandinî birin“ (... 19.191 ...).

kar „kas, xij, „ (... 2.173 ...).

kar „jê girtin, jê birin, rahêstin, bi zorê jê girtin/standin“ (... 1.152, 2.173, 5.114 ...).

^{ka-ra/ar}**kar** „jê girtin. jê birin. rahêstin. bi zorê jê girtin/standin“ (... 15.194, 264 ...).

^(ka-ar)**kar** „bi quwetîya zorê jê girtin, bi xurtîya zorê jê standin“ (... 15.624 ...).

kar „jê girtin, jê birin, rahêstin, bi zorê jê girtin/standin“ (... 17.32, 229, 20.308 ...).

kar „girtinbirin, (tistek bar kirin û) birin“ (... 2.173 ...).

kar (ji *ka*) „şikandin. şixitandin, jê kirin, hil kirin, xisir kirin, bi şikandinê ji hev kirin“ (... 7.260 ...).

kar-kar „jê girtin, jê birin, rahêstin, bi zorê jê girtin/standin“ (... 10.240 ...).

kar-kar „bi zorê jêgirtin/standin“ (... 15.625 ...).

kara „bi zorê (ji yekî) girtin/standin.“

karam „xirabe, pag, dêran, kavil, wêran, xopan, xirbe, rijalîstan, beyeban, çol.“

^{ka-ra-am}**karam** „çolistan, erdê ku nehatîye çandin“ (... 15.449 ...).

Divê etîmolojîya *kar*, heta bêjeya *kar* ya ku wateya *hêz*, *quwet* û hwd. dide, biçe; û dîsa bêjeya *kar* jî heta bêjeya *ka*, ya ku eynî maneyan dide pasda biçe.

Dîsa çend mînakên din yên ku maneyên *hêz quwet* û hwd. didin jî wisa ne:

kur „bi hêz bûyîn, bi quwet bûyîn“ (... 15.809 ...).

^{ku-ur}**kur** „pir bi hêz, pir bi quwet“ (... 15.875 ...).

kur-kur „pir bi hêz, pir bi quwet (ji alî quwetê va)“ (... 15.875 ...).

kur-ra „bihêz kirin, zexm kirin, zexmandin, xurt kirin“ (... 15.809 ...).

(...)

Bêjeya *kur* jî jibo etîmolojîya xwe divê heta koka *ku* biçe û, gerek bêjeya *ku* jî xwedîyê mîna maneya *hêz*, *quwet* û hwd. be.

Wilhelm Geiger, Ernst Khan û diha dewdu (donzdeh) kesên din, yên rojhilatnas yên di pirtûka ku bi navê *Iranische Philologie* da nivîsandine, jibo bêjeya kurd wiha dibêjin: „Di bêjeya *kurdistan* da kiteya dawînî serdenge, belam *kur* pêsdengekî xurte. Hema hema kiteya dawînî ne xwedîyê dengdarê dirêje, wilo kişandina deng te

li ser dengdarê penîltuma“ (rûpel 271). Û jibo koka navê *kurd* jî wisâ dibêjin: „Di nivîsên Asurîyan da navê *kurdan* çawa hatiye holê nîşan nade, gotinekî misoger ya jibo navê *kurdan* (wekdibêjin >>cesur, diz<< û ê.d.) tune; bi vî awayî jî hinek jî bibe kewnesop dikarin li ser kokê (kurdan b.s) hinek tiştan bidin, bi taybetî jî bîranînên ku li rojhilat li ser koçên wan in, dibêjin (rûpel 249, Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg 1895-1901). Belam, mîna ku me li jor çend rêzikên ramanên xwe berepês kiribû û nola ku em ê li jêr jî hin çend rêzikên din binivîsin in, mîna ku W. Geiger û E. Khan dibêjin; *di nivîsên Asurîyan da jibo navê Kurdan tu tişt nehatiye nivîsandin*, neraste.

Nîmuneyên ku bi *kar* destpêdikin, wek me li jor jî nivîsîyane, bi rastinê herdu maneyan jî didin; lê ew nayê vê manê ku bêjeya *kurd* ji maneya diz peydah bûye; ev gotinana ji nirxandinên zanîstîyê (zanyarî) zêdetir bi saya dewletên dagirker li *kurdan* hatiye zeliqandin. Ji ber van raman û propogandayên xelet, gelek kesên ji xelkên din di bin bandorê da mane, hetta ev manên (raman) çewt di nivîsînên xwe yên zanyarî da jî dubare kirine.

Kurd-Ewrûpî:

***kar-tû-** > ***kre-t-** > ***krt-** „xurtî, mekinî, hêzdarî, hêz, quwet.“

kar-,qar- „sert, tunî, hisk, kîp.“

koro-s, korio-s, qor- „ser, ceng, leşkerê cengê.“

korio-no-s „leşkerdar, serokê leşkerê, fermanदार, serqumandar.“

Hurî:

hurati „cengawer, servan.“

Xaldî (urartî):

huradi „cengawer, servan“, ^{LÛ}*hurdineli uelidubi* „min cengawer kom dikiribûn“, ^{LÛ}*huradinili kedanuli* „min cengawer dişandin (zevîyê)“, ^{LÛ}*huradi* „(kesê) cengawer, şervan“, nomînatîf ^{LÛ}*huradini*, < datîf *piranî* ^{LÛ}*huradinaue*, < ^{LÛ}*huradini-aue*“, ^{LÛ}*huradinili*^{MES} *kedanuli* „min cengawer şandi bûbûn.“

kuruni-e „pir xurte, hêzdare, zormende, darmende, xurtmende, bi hêz, bi quwet, xurt, zordare, (seba çîya) bilind“, ^d*Haldini kuruni* ^d*Haldini* ^{GIS}*şuri kuruni* „Haldi pir xurte, sîleh(?) ê Haldi pir xurte.“

Medî:

khratu „hêza/quweta rihê.“

khratuš (ji *khratu*), „hêza/quweta rihê.“

khraozhdañt (çêbiwara dema nika, ji *khraozhdâ*) „sert, kîp, bi hêz. bi quwet, xurt“, fermena bêtirikir *mê khraozhdyêhyâ frasrûiti* „bi dengê gelek xurtir va“ y. 9. 45. yt. 19. 81. tevmezîni/tevgirî/tevgewreyê akuzatîf û *mê khraozhdistâm* vd. 19, 47. y. 26, 5. *khraozhdistâncâ (fraraşîm)* yt. 13, 80. genîtif nêr

khraozhdistahê (ji *Ormazd*), akuzatîf piranî *khraozhdistêng asênô* „ezmanên gelek kîp...“ y. 30, 5.

khraozhdâ (ji *khruš* + *dâ*) „sert/hişk/tund kirin“, fermanî 3. yekanî *yêng qé urva khraozhdât* „kîjanê giyan û rewşa we yê xas tund kir“ y. 45, 11. çêbiwarî *khraozhduñt*.

khraozhdusma, khraozhdisma (ji *khraozhdva* + *zem*) „erdê hisk/kîp/tund/sert“, lokatîf *khraozhdusmê* vd. 8, 19. 17, 13. genîtîf piranî *kâmcit vâ khraozhdusmanâm* vd. 9, 30.

khraozhdišta „gelek kîp, pir hişk, pir tund, pir sert.“

khraozhdyagh „bêtir hişk/tund/kîp/sert.“

khraozhdva (ji *khraozhdâ*) „hişk, sert, tund, kîp“, genîtîf bêcîns *khraozhdvahê* vd. 13, 83. genîtîf piranî *mê khraozhdvanâm* „(darek) ji yên hişk/sert“ vd. 5, 5. nêr *khraozhdvanâm aêsmanâm* vd. 7, 82. 14, 5. 18, 140.

khrafs (sumer. ji *karam*) „xirab, kotî, nebaş, nerind, neçê, bed, bednav. fena. rewşxirab bûyînî, di rewşekî ku dilê mirov pê disewite da bûyînî.“

khrafstra (1) (ji *khrahs, khrap*) „xirab, nebaş, nerind, neçê. bed, bednav. fena. rewşxirabî, kesê bednav“, nomînatîf piranî *khrafstrâ* „merivê xirabê“ y.43. 9. akuzatîf *khrafstrâ* y. 28. 5. fermanî *para daêvâica khrafstrâis* y. 19. 3. dengdarî *khrafstrâ* y. 34, 5.

khrafstra (2) (ji *khrahs*, *khrap*) „heywanekî xisok ya xirab/nebaş (nemaze guve, spî, kurme xububet), akuzatîf *khrafstrem* (komî) vd. 16, 28. nomînatîf piranî *khrafstra* vd. 17, 7. akuzatîf *khrafstra* yt. 20, fermanî yê 1. *yatha zôizhdistâis khrafstrâis* „mîna khrafstras'ên nepaqij“ vd. 7, 4. 8, 228.

khrafstraghna (ji *khrafstra* 1. + *ghna*) „Sîlehê/çekê ku Khrafstras kustiye“, akuzatîf *khrafstraghnem* vd. 14, 29. 18, 5.

khru (1) „tirsehêztir bûn/bûyîn, erjenge bûn, tofane bûyîn, hişk/tuñd/sert/kîp bûyîn, xave/xam bûyîn, birîn(dar) kirin“, akuzatîf çêbiwara dema nika *khruvântem* „tirsehêztir, erjenge, tofane“ yt. 22. 17. 35. çêbiwara genîtîf *zimô khruvahê* „xeyidandina zivistanê, heridandina zivistanê, gelviçandina zivistanê“ vd. 7, 69.

khru (2) „tirsehêztir. erjenge, tofane, hinek tofane/tirsehêztir, reholî, bedbûn. bêdî. xirabî, neçêtî, nerindî“, akuzatîf *mustimasanheim khruv* „xirabîya qesî (lekeya) mistmeziniyekî“ yt. 14, 33.

khru (3) (ji *khru* 1.) „dêvek“, *perenê khru* „ez li hember Khru ceng dikim“ an jî „ey khru ez li (dijî) te ser dikim“ vd. 11, 27.

khruzhâ (ji *khruš* + *dâ*) „sert, tund, hişk. xirab bûn, kotî bûn.“

khruzhdi (ji *khruzhdâ*) „kotîti, neçêti, xirabtî, girnosî, serûdî, rixî“, fermanî „Zarathustra şaş bûbûye“ *aka mananha khruzhdya tbaêšôparstanâm* vd. 19, 12.

khruzhdya (ji *khruš*) „sert, tund, kîp, hişk, xeddar, stemkar, zavar, rehole, çavsore, tirsehêztir, erjenge, tofane.“

khruzhdra (ji *khruzhdâ*) „sert, tund, hişk, kîp“, genîtîf piranî „gava min li wî bersîvand *frašna ... navaca navaitîmca khruzhdranâm tbaêšôiristanâm* „bersîva wî, yê sêrt yê ku 99 tene ne û bi îşkenceyê va girêne“ yt. 5, 82. *khruzhdranâm aêsmanâm* vd. 19, 80. 134.

khruđ „lerizîn, cirifîn, di nav tirsê da bûyîn“, dema nika kesê 3. yekanî *khraodaitî* y. 50, 13.

khruš (xwandina fireh kirinê ji *khru* 1.+ *š*) „tirsehêztir bûyîn, erjenge bûn, tofane bûyîn, birîn(dar) kirin.“

khruđidha (ji *khru* 1.) „bi rûyê sêrt tîje kirin.“

khruđhdisma (ji *khraozhdva* + *zem*, bnr. *khraozhdusma*) „erdê hişk/tund/sert/kîp.“

khruđta (ji *khru*) „bnr. *khru*.“

khruđn (xwandina fireh kirinê ji *khru* 1. + *n*) „bindest kirin, givastin, pelixandin, pan/pehn kirin, birîn(dar) kirin.“

khruđnera (ji *khruđn*) „birîn“, akuzatîf *khruđnerâmca* y. 52, 8.

khrûnya (ji *khrûn*) „tada, tadayî, zordestî, zilm, sitem“, ablatîf *khrûnyât* y. 45, 5.

khrûma (ji *khru* 1.) „bêde, rehole, erjeng, pelos, tofane, xirabe, çol, terk kirin, berdan çûyîn“, akuzatîf mê *khrûmîm ... varaihm* „li ser rîya şaş û erjeng (diçe mange)“ yt. 10, 38. nomînatîf mê *khrûmáo şitayo* „malên erjeng/pelos in“ yt. 10, 38.

khrûra (ji *khru* 1.) „birîndarî, rehole, erjenge, senge, tirsehêztir“, *haênayâosca khrûrem drafšem bareñtayáo* yt. 1, 11. 13. 136. *yáo us khrûrem drafšem gerewnân* y. 56, 10, 7. (li cîhê datîf) fermanîya piranî *khrûrâis* y. 47, 11.

khrvighni (ji *khru* 3. + *jan?*) „dêvek“, *perenê khrvighni* „ez li hember Khrvighni ceng dikim“ an jî „ey khrvighni ez li (dijî) te ser dikim“ vd. 11, 27.

khrviš (ji *khruš*) „ezîyet pê kirin. ês pê kişandin dan“. genîtîf çêbiwara dema nika *khrvišyatô* y. 9, 95. *spâdhahê khrvišyañtahê* „birîna koma serê yê ku tehdîd dike“ yt. 10, 36. mê piranî *khrvišyêiñtis* „kesên tirsehêztir/erjenge“ yt. 13, 33. *khrvišêiñtis* (akuzatîf) yt. 10, 9. 47. 15, 49.

khrvîdru (ji *khru* 2. + *dru*) „bi çek/silehê tirsehêztir va, bi rimê tirsehêztir va yîni“, nomînatîf *aêšmô khrvîdrus* yt. 19, 95. akuzatîf *khrvîdrûm* (Westerg. vd. 19, 43), *aêšmem khrvîdrûm* vd. 10, 23. li cîhê nomînatîf *aêšmemca khrvîdrûm* yt. 19, 46. fermanî *aêšhacaiñtê*

khrvîdrvô „Bi Aêşma va darda bikin yên ku bi çek in“ y. 10, 18. yt. 17, 5. genîtif *aêşmahê khrvîdraos* y. 27, 2. vd. 9, 37. 10, 27.

Kurđiya nûh (kurmancî):

xurt > xort, qert, sert, kevir, qehre-man, qir, qrên.

Sanskritî:

karkara, karkaşa, kaþhina, kaþhora, khára, krúra „(di maneya rihî da) sert, hisk, tund, kîp.“

krap, krápate „xirab, nebaş, neçê, nerind, bed, bednav, fena, kotî, di rewşekî xirab da bûyînî, di rewşekî ku dilê mirov pê dişewite da bûyînî.“

khruhd, krúdhyaþi „lerizîn, cirifîn, di nav tirsîyê da bûyîn.“

krúra „birîndarî, erjenge, rehole, senge, tirsehêztir.“

kravi „xwîn.“

kravana „tirsehêztir, erjeng.“

Pehlevî:

kârêcâr „ser, ceng, qrên, lec, pevçûn, qewxe, cewsen, komand, mesale

gurt „qehreman, gernas, zîr, cenggîr, cengawer, servan.“

kurt „kurd“, pîranî *kurtân, kurtiyân* (an jî belkî *kurtîkân*).

kharfastar „xirab, neçê, nebaş, nerind, bed, bednav, fena, kotî. rewşxirabî, kesê bêdnav.“

khruđuş „bi çek/sîlehê tirsehêztir va, bi rimê tirsehêztir va yînî.“

Parsî:

kharvastar „xirab, neçê, nebaş, nerind, bed, bednav,
rewşxirabî, kesê bêdnav.“

Farsîya kevn:

kâr- „xelkê/gelê cengawer, artês, leşker.“

Farsîya nûh:

kharfastar, kharâstar „xirab, nerind, neçê, nebaş, bed,
bednav, rewşxirabî, kesê bednav.“

Ermenî:

karc-r „sert, tund, kîp.“

sert „kîp, rasteqîne, heqîqî.“

car „kotî, xirabe, neçê, nerind, bednav, bed“, genîtîf *cari*.

hrokel „tirsehêztir bûyîn, erjenge bûyîn, tofane bûyîn,
birîndar kirin.“

Yewnanî:

krátos „hêz, quwetserweî, serdestî, hakimiyet, îqdidar.“

kraýs „bi hêz, bi quwet, xurtî.“

koiranos „padîşah, hikimdar, darmend.“

Latînî:

cruor „xwîn.“

cruentus „xwînî, lekeya xwîn.“

Gotî:

hardus „sert, tund, kîp.“

harjis „artês, leşker.“

Bakurîya kevn:

kraptr, koptr „hêz, quwet.“

hardr „sert, tund, kîp.“

harda „pir, gelek, zor. bi taybetî, hersim.“

herr „padîşah, hikimdar, darmend.“

Swîsîya nûh:

kraft „hêz, quwet.“

här „padîşah, hikimdar, darmend.“

Anglo-Sakson:

heard „sert, tund, kîp.“

hearde „pir, gelek, zor, bi taybetî, hersim.“

Hæredas „qehreman, gernas. zîr, cenggîr.“

heard „bi hêz, bi quwet, xurtî, sert, tund, kîp. cesûr,
xedare, keleş, dilawer. dilêr, mêrxas.“

here „artês, leşker.“

Saxsonîya kevn:

hard „sert, tund, kîp.“

heri „padîşah, hikimdar, darmend.“

Holandîya navîn:

craft, cracht „hêz, quwet.“

here „padîşah, hikimdar, darmend.“

Holandîya nûh:

kracht „hêz, quwet.“

heer, heir „padîşah. hikimdar, darmend.“

Frîzonîya kevn:

kreft, kraft „hêz, quwet.“

Îslandîya kevn:

kraftur „hêz, quwet.“

Hordar „qehreman, gernas, zîr, cenggîr.“

herr „artês, leşker.“

Îslandîya nûh:

her „padîşah, hikimdar, darmend.“

Cermenîya herî kevn:

***hardú** „hêz, quwet, bi hêz, bi quwet.“

Cermenîya kevn:

Harudes „qehreman, gernas, zîr, cenggîr.“

Cermenîya nûh:

krafti- „hêz, quwet.“

Pirusîya kevn:

kargis (ji *kragis*) „artês, leşker.“

caryawoytis (akuzatîf yekanî) „leşkersane.“

Almaniya kevnbilind:

kraft „bi hêz, bi quwet, xurt.“

hart, herti „sert, tund, kîp, zor.“

harto „pir, gelek, zor, bi taybetî, hersim.“

heri „padîşah, hikimdar, darmend.“

Almaniya navîn ya jêr:

hârde „pir, gelek, zor, bi taybetî, hersim.“

Almaniya navîn:

her, here „padîşah, hikimdar, darmend.“

Almaniya nûh:

Kraft „hêz, quwet.“

hart „sert, tund, kîp.“

Heer „artês, leşker.“

Slaviya kevn ya dêr:

crtistvti „kîp.“

Îrandîya kevn:

caur „qehreman, gernas, zîr, cenggîr.“

Îngîlîziya kevn:

cræft „hêz, quwet.“

heard „sert, tund, kîp, bi hêz, bi quwet, xurtî, cesûr,
mêrxas, xedare, dîlawer, dîlêr, keleş.“

here „padîşah, hikimdar, darmend.“

Îngîlîziya nûh:

craft „hêz, quwet.“

Lîtvani:

kartûs „Tahl, tuj.“

kāras „ceng, ser.“

kārias „artês, leşker.“

kāre „ceng, ser.“

karyas, cengawar, servan.“

qar- „ceza dayîn, ceza kirin.“

Lefî:

kar’š „ceng, ser, artês, leşker.“

Di zimanên Semitî da:

kr.ewr. *k-r-t, kr-t-* „sert, kîp, cesûr, dîlawer, dîlêr,
mêrxas“ (< **pêskr-ewr.** *k-r-d-*),

= semitî *k-r-d-* di asurî da *kardu* [hevbêje *kar-ra-du*]
(babîlonî *garda, gardu*) bi hêz, bi quwet, pir xurte,
xurtmende, zormende, darmende, hêzdare, cesûr, dîlawer,

dîlêr, keleş“, mê *karittu* (*garitti*), *kar-du* „Yezdanê êgir“, *kardutu* „bi hêz, bi quwet, xurt, hêz, quwet, zormendî, xurtmendî, darmendî, qehremanî, gernasî, dilbazî, xedarî“, *kurdu* (babilonî *gurdu*) „hêz, quwet, qehremanî, gernasî, dilbazî, xedarî, cangîrî, zîrî, keleşî“, *Kur-di-Aşur* „hêza min Aşur e“, *quradu* „bi hêz, bi quwet, cesûr, dîlawer, dîlêr, keleş, cangîrî, zîrî, keleşî“, *kardûtu* „hêz, quwet, bi hêz, bi quwet, zomendî, darmendî, xurtmendî“, *qarradu* [hevbêjeyên din wilo ne: *qar-du, qar-ra-du, qu-ra-a-du*] „bi hêz, bi quwet, xurt, xurtmende, zormende, darmende, hêzdare, pir xurte, cesûr, dîlawer, dîlêr, keleş“, *qarradûtu* „hêz, quwet, qehremanî, gernasî, dilbazî, xedarî, cangîrî, zîrî, keleşî“, *qurâdu* „bi hêz, bi quwet, cesûr, cangîrî, keleşe“, gelek zêde piranî *qurâde* „cengawer, servan“, *pa-gar gu-ra-de-şu-un* „cendekên cengawerên we“,

= akadî *qarrâdu, quradu* „bihêz, biquwet, xurt“, *qarabu* „ceng, ser“, *qaradu(m)* „cengawer bûyîn, şervan bûyîn, xurt kirin, zeximandin, xurtandin, şidandin, bihêz kirin“, *qarda(m)mu* „dijmin, kesê bednav/xirab/kotî/neçê/nebaş“, *qardu(m)* „cengawer. servan, bi qehremanî, bi gernasî. bi cengîrî. bi keleşî“. *qardutu* „cengawerî, şervanî. çikê/qebilîyê qrên“, *qarradu(m)* „kesê pir cengawer/şervan, cengawer, şervan, qehreman, gernas“, *qarradutu(m)* „cengawerî, şervanî, qehremantî, gernasî“, *quradu(m)* „şervan, cengawer, qehreman“, *quradutum*

„cengawerî, servanî“, *qurdu(m)* „servanî, cengawerî, hêz, quwet“,

= yêmenî *karāb/yikrip* „hilisandin, xira kirin, hilwesandin, ruxandin, remandin, pelisandin, kambax kirin, wêran kirin, xopan kirin, kaviil kirin“, *karab* „xirab kir, hiwesand, ruxand, pelisand“, *karabeh/karā'ib* „xirabe, kaviil, dêran, wêran, xopan, pag“, *kātur* „xeter, xeternak, bive-ye“, *kerîh* „çirkîn, zist, kereh, bed, pîse“, *kersis/kersiz* „mêrate, nebas, bêde, xirab, neçê, nerind, kotî, bednav.“

Mînak gelek zêdene û sosretin. Mesela hin ziman henin ku di nav bêjeya *kar-da* û êd. da tîpa *r* li gor qeyîdeyên zimanên xwe guhartine kirine *l*. Bi vî jî nesekinîne rabûne bêjeya *kevir* jî ji vê kokê dirûvandine. Wek mînak Kurdî *kevir*, Îrlandîya kevn û navîn *calath* „sert. kîp“. Îrlandîya kevn *carrac* „zinar“, Îrlandîya nûh *carrraig* „zinar“, *craig* „kevir, zinar“, Kimerîya kevin *carrecc* „kevir, zinar“, *creik* „zinar“, Kimerîya nûh *carreg* „kevir, zinar“, *carrog* „çem, çay, nahal/newal“, *craig* „zinar“, *crach* „qemûsk, qafik“, Îtalyayî *scaranto, caranto* „çemê çiya yê bi kevirî“, *carso* „karst“, Slovenî *kras* „karst“, *krás* „kevirê karst. cîyê karst“, *kâr, kêr* „zinar“, Katalonî *quer* „zinar“, Baskî *harri* „kevir“, Latîniya navîn *carsus* „karst“, Yewnanî *karusádion* „karst“, Sirb-Hirvatî *krás, krása* „zemînê/erdê bi kevirî“, Latîni *callum, callus* „çermê stûr yê ku sert bûye; nasir, cedew, bizmare,

pexirme, porg“, Kimerî *caled* „kevir“, caill „hêlik, gurn, gurnik, gun“, Galî *Caleti, Caletes* „kevir“, Bretonî *kell* „hêlik, gur(n). gun“, *karreg* „cem, çay, nahal/newal“, *krag* „axberd, xizberd, kevirê qûmê“, Slavîya dêrê *kaliti* „(hesinê sorik) sert kirin, sar kirin“. Dîsa **kurd- ewrûpî kal-**, *qal-* „sert, kîp“, **pêskurd-ewrûpî karra-** maneya „kevir“ dide.

Li ser bêjeya *kurd* pirsgirêka herî girîng wergerên bi zimanê Akadî, Babîlonî û Asurî ne. Ger me li gorî van wergeran nirxand, ma divê wê çaxê em bêjeya *kurd* ji hatina *gutu* bipejirînin? Tu carî, hezar carî na! na! na! Kesên ku dixwazin erê jî bibêjin, mixabin ku em ê bi gotinekî nermik bêjin bê zanîtiya wî kesî ye ew gotinana. Jibo bêjeyên Sumerî yên mîna *gu-tu* , *gu-ud gu-ud*, Asurîyan *kar-ra-du* û Akadîyan jî jibo *gud*, *gu-du* û *gutu* „*qarrâdu, quradu*“ (bi hêz, bi quwet, xurt) nivîsandine. Aramîyan jî *akarata* digotin. Li gorî me Akadîyan bêjeya *karrâdu, kuradu* û Asurîyan jî *kar-ra-du* û hwd. ji zimanê Sumerî ji bêjeyê *kar* an jî *kur* girtine û jibo wergera bêjeyên *gu*, *gud*, *gutu* û êd. bi karanîne. Li vir tiştek gelek ecêyip li ber çavê me ket. Ew jî bêjeya *kutû*’ye. Bêje di zimanê Asurî da derbaz dibe an jî bi gotinekî din di zimanê Asurî da heye. Wateya bêjeyê jî gelek nirxdar û girînge. Bêje maneya „kesên ku li erdê (dewletê) Mannaî rûdîn in“ dide. Dîyarîye ku bêjeya *kutû* raste rast jibo *gutîyan* (gutî), ango jibo *kurdan* wê çaxê

hatiye gotin. Ma ger wilo bû çawa em dê bêjin Asurîyan bêjeya *gu-tu*, *gu-ud gu-ud* mîna *kar-ra-du* wergerandin e. Tiştê herî mentiqî jî bi xwe jî ewe ku ew jî Asurîyan bêjeyên *gu-tu*, *gu-ud gu-ud* wek *kutû* qeyit kirine. Mesela Babîlonîyan seba kassîtîyan *karduniaš* digotin.

Wekî din di zimanî kurd-ewrûpî da jî wateyên ku têkilîyên xwe bi bêjeya kurd va hen in, yanî bêjeya ku bi naveroka xwe va çavkanîya bêjeya kurd e, mewcud e. Wek me di rûpela 56'an da jî nivisîbû; **kar-tû> *kre-t-> *krt-*, „xurtî, hêzdarî, hêz, quwet“ û hwd., *kar-*, *qar-* „sert, kîp, tund, hişk“ û hin bêjeyên din (bnr: r. 56) yên ku pêwendîyên xwe hene, me dabûn. Di **kurd-ewrûpî** da bêjeyên *k-r-t*, *kr-t-* maneyên sert, kîp, cesûr, dilawer, mêrxas û hwd. didin û ev bêjeyana di **pêskurd-ewrûpî** da jî mîna *k-r-d-* e; û wek *k-r-d-* jî derbazî zimanên Semîtî bûye (bnr. r. 61-62).

Dîsa nimuneyekî pir balkêş heye, ew jî çend rêzikên ku di zimanê Sumerî da derbaz dibin, e. Rêzikên me wiha ne:

(sumerî:)

lû [ni]m(?)^{kji} gu-ti-um^{ki} su-bir^{ki} tu-uk-ri-iš^{ki}-ké
kur-bi bad-du eme-bi gili-ma ki-da-bi-še iskim ha-ma-
tuk um[uš]-a-bi

Wegervanên Akadîyan ev hevok eynî wilo wergerandine Akadî:

(akadî:)

[awêl elamtim(?)^{ki}] *gu-ti-um^{ki}* SU.BIR^{ki} tu-uk-ri-
i^{ki} ša ša-du-šu-nu ne-su-ú li-ša-an-šu-nu e-eg-ru a-na
ri-it-ti-šu lu-wa-di-a-am te-em-šu-nu e-še-a-am a-na-ku-
ma [l]u uš-te-eš-še-er

>>[.....] Elam](îyan) (?), Gutium, Subartu (û) Tukriš,
bendelbendê/çiyabendê wan dûr (û) zimanê wan tevlîhev
e, dabûbû destê wî (?) û bi xwe hisê wan yê sasî anî cîh (=
rast kir b. s.).<< Her çiqes di hevokê da hin sasitîyên
rêzimanî hebin jî negirîng in.

Wek di wergera Akadî da jî tê diyîn, bêjeya *gu-ti-
um^{ki}* çawa ku Sumerîyan nivîsandîye, eynî wilo jî
Akadîyan nivîsandin e, ango wergerandine Akadî. Ma qey
niha em dikarin bêjin Akadîyan bêjeya *gu-ti-um^{ki}* mîna
karrâdu, *kardu* û hwd. wergerandine? Seba bersîvê em
dikarin tenê na'yekî pir mezin bêjin. Ya din jî tu têkilîyên
bêjeyên *gu-ti* (guti) û *gu-tu* (gutu) bi hev ra nîn in.
Têkilîya bêjeyan tenê di kite (=bêje) ya yekemîn da heye û
ew jî maneya *hêz*, *quwet* û hwd. dide. Lê hema mirov tu
carî nikare kite (= bêje) ya *ti* û *tu* an jî bêjeya *gud* û
guti hevberkî (miqeseye) bike. Haydê li gor dilê hin
camêrên din me bêjeya *gud*, *gutu* û êd. nola ku Akadîyan
qarrâdu û hwd. wergerandine, pejirand; lê belê ew jî tê
wê manê ku, ew camêrana xwe bi xwe wergera ji bêjeya
guti înkare dikin; çiku van bêjeyana (*gud*, *gutu* û êd.) û
bêjeya *guti* bêjeyên cuda cuda ne. Lê jixwe wek me li jor
jî diya, Akadîyan *Gu-ti-um^{ki}* dîsa mîna eynî

wergerandine Akadî. Ku di nivîsên Akadîyañ da jibo tîpa yekemîn yanî *G*, tîpa *Q* û, seba bêjeya (û xelkê) *Guti* mîna *qu-û-ti-tu* hatiye nivîsandin ([*s*]u-bu-ri-tu = subartî, e-la-mi-tu = elamî), kiteya dawîn *tu* wateya *tiştê/kesê ku aîdî derekîye/tiştêkîye/keseîye* dide; yanî mîna Kurde, Tirke, Erebe, Farse an jî maneya *î* dide, wek Kurd *î*, Tirk *î*, Erebe *î*, Fars *î*. *Û* bêjeya *Qûtium* jî di wateya *gutium* da bi karanîne.

Jibo cuhutîyên ku di wergeran da, ango di mabeyna zimanê Sumerî û yên Semitîkî da bûne û çawan bûne dixwazin li vir bi çend mînakên nîşandin bidin. Ji ber ku her çiqas di nav van zimanan da cihêtiyên cure bi cure hebin jî, dîsan jî qesî ku bêjeya *gud*, *gu-ud* û *gutu* wergerînin *qarrâdu*, *quradu*, nîn e. Bi vekirî bê îmkane. Mesela di pirtûkgeha Asurbanîpal da jibo kesên ku cîranên Babilonin wiha hatiye nivîsandin:

<i>GU.TI.UM</i> ^{ki}	[<i>qûtâ-t</i>]um
<i>MA.ERI(!)</i> ^{ki}	<i>ma-er(!)-a-tum</i>
<i>SU.BIR</i> ^{ki}	<i>s[u-b]i(?) -r[a-tum]</i>
<i>NIM.MA</i> ^{ki} <i>ki</i>	[<i>elammâ-tu</i>]m
<i>MAR.TU</i> ^{ki}	[<i>amurrâ</i>]-tum
<i>HÉ.A.NA</i> ^{ki}	[<i>hânâ</i>]-tum

Belê wek dîyarîye, bêjeya *GU.TI.UM*^{ki} wek [*qûtâ-t*]um hatiye wergerandin, ne mîna *qardu*, *qardutu*, *qurdu* û hwd. hatine wergerandin.

Niha jî çend heb mînakên din yên ku me bi zimanê Sumerî û Akadî va miqeyese kirine dixwazin bidin. Ku di wergeran da cudatîyên ku hatine kirin bikanibin binirxînin. Mînakên me van in:

sumerî:

gab-ri „kopî.“

gad, gada, gadu „kheten (ji sumerî tê).“

galla „dêv.“

gam „xar bûn.“

gamar „bi hêz bûyîn.“

gu-du „kun (ji sumerî tê).“

gu-bar „hustî.“

gubla „nav, meyan, orte, qorik.“

akadî:

gabrû „kopî.“

kitû „kheten.“

gallû „dêv.“

kamâsu „xar bûn.“

kamâru „bi hêz bûyîn.“

kinnatu „kun.“

gubarû „hustî.“

kablata „nav, meyan, orte, qorik.“

Bêjeyên ku ji Sumerî derbazî zimanên Semitî bûne pir-pir zêdene. Me xwast tenê bêjeyên ku bi tîpa g va destpêdikin çend nimunan bidin. Bi vî awayî jî em dê bikaribin bi hêsanî bibînin ku gava Akadîyan ji Sumerî bêje digirtin û di nav zimanê xwe da disivîyandin (bi kardianîyan), li gor zimanên xwe tu ferqên mezin çênedikirin. Ev qeyîdeyên rêzimanî di zimanê Asurî û Babîlonî da jî kêm zêde an jî hema hema eynî wilo ne.

HIN ÇAVKANÎYÊN BINGEHÎN

Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen, band 1. Manfred Mayrhofer, Heidelberg 1992, Carl Winter Universitätsverlag.

Wörterbuch Deutsch-Sanskritisch, Klaus Mylius, VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig 1988.

Etymologisches Wörterbuch der Altindischen Sprache, Dr. C. C. Uhlenbeck, Amsterdam 1898/1899.

Armanische Grammatik-Armanische Etymologie, H. Hübschmann, Druck u. Verlag von Breitkopf & Härtel, Leipzig 1897.

Hilfsbuch des Pehlevi 1., H. S. Nyberg, Almqvist & Wiksell's Boktryckeri-A. -B, Uppsala 1928.

Awestisches Elementarbuch, Dr. Hans Reichelt, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1909.

Tocharisches Elementarbuch, band II., Werner thomas, Carl Winter - Universitätsverlag, Heidelberg 1914.

Vergleiches Indogermanisch-Semitisch Wörterbuch, Hermann Möller, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1911.

Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen, band 1-2, Manfred Mayrhofer, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg 1956.

Handbuch der Awestasprache, Dr. Wilhelm Geiger, Verlag von Andreas Deichert, Erlangen 1879.

Etymologisches Wörterbuch des Deutschen, Wolfgang Pfeifer, band 1-2, Akademi-Verlag, Berlin 1993.

Litauischen Etymologisches Wörterbuch, Ernst Fraenkel, band 1-2, Carl Winter-Universitätsverlag, Heidelberg 1965.

Slawischen Etymologisches Wörterbuch, Dr. Erich Berneker, erster band A-L, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1924.

Handbuch der Zendsprache, Ferdinand Justi, Springer-Verlages, Berlin - Heidelberg - New York, 1864.

Indogermanischen Etymologisches Wörterbuch, 1. Band, Franke Verlag Bern und München 1959.

Westtocharische Grammatik, Wolfgang Krause, Band 1, Carl Winter - Universitätsverlag, Heidelberg 1952.

Iranische Dialektaufzeichnungen, Arthur Christensen, Weidmannsche Verlagsbuchhandlung, Berlin 1939.

Chinesisch-Deutsches Lernwörterbuch, Andreas Guder-Manitius, Verlag Ute Schiller, Berlin 1991.

Zazaca-Türkçe Sözlük, Malmîsanîj, Jîna Nû Yayinlari, Uppsala 1987.

Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, 1. Z. Eyuboglu, Sosyal Yayinlari, Istanbul 1991.

Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Sprache, Friedrich Kluge, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 22. Aufl., 1989.

Die Urartäische Sprache, G. A. Melikišvili, Rome Biblical Institute, Press 1971.

Untersuchungen zum Satzbau des Paschto, Johannes Christian Meyer - Ingwersen, Hamburg 1966.

Materialien zu den Iranischen Pamirsprachen, Hannes Sköld, Lund, C. W. K. Gleerup 1936.

Ueber die Metrik des Jüngeren Avesta, Karl Geldner, Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, Tübingen 1877.

Das Awestaalphabet und der Ursprung der Armenischen und Georgischen Schrift, Heinrich F. J. Junker, Verlag der Asia Major, Leipzig 1977.

Die Sprache der Osseten, W. Miller, Verlag von Karl J. Trübner, Strassburg 1933.

Pamir-Dialekte I, Wolfgang Lentz, Göttingen-Vandenhoeck & Ruprecht 1933.

Deutsch-Kurdisch, Amîrxan, Max Huber Verlag, 1992.

Illethtisch-Deutsch Wörterverzeichnis, Johann Tischler, Innsbruck 1982.

Das Herkunft Wörterbuch, Duden 7, Dudenverlag 1989.

Der Avesta - Text Sroš Yašt (Yasna 57) mit Pahlavi- und Sanskritübersetzung, 2 Bände, Keyvan Dehçhan, München 1982.

Langenschudts Lernwörterbuch - Japanisch, The Japan Foundation / Japanese Language Institute, Druckhaus Langenscheidt, Berlin 1993.

Akkadisches Handwörterbuch, 2 Bände, Wolfgang von Soden, Otto Harrassowitz - Wiesbaden 1972.

Assyrisches Handwörterbuch, Friedrich Delitzsch, J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, Leipzig 1896.

Subartu, Arthur Ungnad, Walter De Gruyter & CO. Berlin und Leipzig 1936.

Babylonisch-Assyrisches Glossar, Carl Bezold, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, Heidelberg 1926.

GLOSSAR zu den neubabylonischen Briefen, Erich Ebeling, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München 1935.

Beiträge zur Erklärung des Awestas und des Vedas, Johannes Hertel, Verlag von S. Hirzel in Leipzig 1929.

Untersuchungen zur Schrift und Sprache des Altbabylonischen von Susa, Erkki Salonen, Helsinki 1962.

Die Sprache der Sumerischen Königsinschriften der Frühbabylonischen Zeit, Ilmari Kärki, Helsinki 1967.

Neubabylonische Urkunden Verschiedenen Inhalts I., Erkki Salonen, Helsinki 1975

Neubabylonische Urkunden Verschiedenen Inhalts II., Erkki Salonen, Helsinki 1976.

Deutsch-Sumerisch Glossar, Barbara Hübner - Albert Reizammer, Aus: Vorwort zu LAND SUMER v. Hartmut Schmökel Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart 1974.

Šumerisch Lexikon, P. Anton Deimel, Pontificium Institutum Biblicum, Romae 1947.

Schriftarchäologie der Altmesopotamischen Kultur, Kurt Jaritz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz - Austria 1967.

Spätbabylonische Texte aus Uruk: Teil I, Hermann Hunger, Deutsches Archäologisches Institut Abteilung Bagdad, Gebr. Mann Verlag, Berlin 1976.

Sumerisch-Akkadisch-Hettitische Vokabularfragmente, Prof. Dr. Friedrich Delitzsch, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin 1914.

Über die Wortbildung mit einem Präfix m- im Ägyptischen, Dr. Hermann Grapow, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin 1914.

Šumerisch-Akkadisches Glossar, Teil I- II- III, P. Anton Deimel, ROMA Verlag des Päpstl. Bibelinstituts Piazza Della Pilotta 35, 1934.

Grammatik der Sprache Gudeas von Lagaš; Band I, Adam Falkenstein, Rom 1978 (2. Aufl.).

Kurdische Grammatik, Ferdinand Justi, Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, St. Petersbuerg: Egger & Co u. J. Glasunow 1880 (= Riga: N. Kymmell / Leipzig: Voss' Sortiment [G. Hessel]).

Handbuch der altiranischen Dialekte, Christian Bartholomae, Leipzig 1883.

Hurritische und Luwische Riten aus Kizzuwatna, Volkert Haas / gernot Wilhelm, Verlag Butzon & Bercker Kevelaer, 1974.

Kleine Beiträge zur Churritischen Grammatik, MVAeG 42. 2., J. Friedrich, 1939.

Einführung ins Urartäische, MVAeG 37. 3., J. Friedrich, 1933

Kleine Einführung ins Hieroglyphen-Luwische, Rudolf Werner, Universitätsverlag Freiburg Schweiz /Vandenhoeck & Ruprecht Göttingen 1991.

Das Palaische Texte- Grammatik_ Lexikon, Onofrio carruba, Otto Harrassowitz - Wiesbaden, 1970.

Suaheli-Deutsch / deutsch-Suaheli Wörterbuch, Franz Lemmer-Nicholas Idewa, Herausgeber: Franz Lemmer Römerstrasse 76 70180 Stuttgart 1992.

Wörterbuch zum Rig-Veda, WbzRV, H. Grassmann, Wiesbaden 1976.

NpEtym: Grundriss der neupersischen Etymologie, Horn P., Strassburg 1893.

Die Gathas des Zarathustra I. II., Humbach H., Heidelberg 1959.

Awesta-Wörterbuch. Vorarbeiten I (Index locorum zur Sekundärliteratur), II (konkordanz), Schlerath B., Wiesbaden 1968.

Avesta: Avesta. Die heiligen Bücher der Parsen. Übersetzt auf der Grundlage von Chr. Bartholomäus Altiranischem Wörterbuch, Strassburg 1910 (Neudruck, Berlin 1960).
Jemetisches Wörterbuch, Jeffrey Deboo, Harrassowitz, Wiesbaden 1989.

FIRAT YAYINLARI